

SOTIMISEN SÄÄNNÖT MYÖHÄISKESKIAJALLA

**CHRISTINE DE PIZANIN TULKINTA
OIKEUTETUN SODAN LAEISTA**

Kai Harinen

Yleisen historian pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Historian laitos
Helmikuu 2001

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Historian laitos
Tekijä Harinen Kai-Kristian	
Työn nimi Sotimisen säännöt myöhäiskeskiajalla Christine de Pizanin tulkinta oikeutetun sodan laeista	
Oppiaine Yleinen historia	Työn laji Pro gradu
Aika Helmikuu 2001	Sivumäärä 102 s.
Tiivistelmä - Abstract	
<p>Tutkimuksen kohteena ovat Christine de Pizanin (n. 1365-1430) <i>Le livre des faits d'armes et de chevalerie</i> -teoksessaan (1408/9) käsittelemät myöhäiskeskiaikaiset oikeutetun sodan teoreettiset säännöt. Ranskan ruhtinashoveissa vaikuttaneen Christine de Pizanin sotimisen ohjekirja paljolti on jäänyt hänen muiden teostensa varjoon. Sodan ammattilaisille tarkoitettu populaariteos sisältää sodan lakien lisäksi mm. roomalaisen Vegetiuksen oppeihin perustuvia konkreettisia neuvoja sodankäyntiin, jotka kuitenkin jäävät tämän tutkimuksen ulkopuolelle.</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena on selvittää mitä Christine de Pizanin mukaan myöhäiskeskiaikaisessa sodassa sai tehdä ja mitä ei. Tämän pohjalta tarkastellaan makrotasolla sodan oikeutusta, ruhtinaan auktoriteettia, feodaalisuhteita sodassa, erilaisia sotaan liittyviä sopimuksia ja mikrotasolla sotilaan palkkaa, sotasaaliin ottamista, sotavankeja sekä siviilien oikeuksia. Teoksen sotimisen sääntöjä koskeva osuus perustuu Honoré Bouvet'n <i>L'Arbre des batailles</i> -teokseen (1387), joten eräs tutkimuksen päätehtävistä on analysoida, kuinka Christine de Pizanin esittämät säännöt eroavat Bouvet'n vastaavista. Lisäksi tutkimuksessa selvitetään, minkälaisen kuvan Christine de Pizan antaa myöhäiskeskiaikaisen sotimisen ajatusmaailmasta.</p> <p>Christine de Pizanin moraalisten ja lainopillisten sääntöjen muodostama kuva sodasta on teoreettinen ja ideaalinen. Hänelle oikeutettu sota on ainoa laillinen sodan muoto, ja itsenäisen ruhtinaan rooli oikeutetun sodan auktoriteettina korostuu. Christine de Pizanin sodan säännöissä käsitellään paljon sotilaan palkkausta, sotasaalista ja lunnaita, mikä kertoo sodankäynnin kaupallistumisesta 1300- ja 1400-luvulla. Säännöissä näkyy se, kuinka Christine de Pizan vastusti aateliston yksityistä sodankäyntiä, ryöstelyä ja siviilien huonoa kohtelua. Christine de Pizan ja hänen päälähteensä Honoré Bouvet vaativat teoksissaan yhteisen edun ensisijaisuutta yksittäisten ihmisten intresseihin nähden. Yhteistä hyvää oli koko valtakunnan, <i>patrian</i> ja tavallisten ihmisten etu ja hyvinvointi. Yhteisen hyvän edustaja oli suvereeni ruhtinas, ja Christine de Pizanin voikin nähdä vahvan kuningasvallan kannattajana. Christine de Pizan pyrki Bouvet'n tavoin vaikuttamaan teoksellaan ritariuden ajatuksiin niin, että ritareista tulisi ruhtinaan kurinalaisia sotilaita, jotka taistelisivat vain ruhtinaiden sodissa saaden vakituista palkkaa, jolloin siviiliväestön ryöstäminen ja kärsimykset vähenisivät. Christine de Pizania ei voida pitää Bouvet'n tekstin pelkkänä kopioijana, sillä hän muokkasi päälähteensä tekstiä ja teki omia lisäyksiään, joista näkyy usein kirjoittajan patrioottisuus ja huoli siviilien kärsimyksistä.</p>	
Asiasanat keskiaika, sota	
Säilytyspaikka Historian laitos	
Muita tietoja	

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimustehtävä.....	1
1.2. Lähteet.....	7
1.3. Keskiaikainen sodankäynti.....	12
2. CHRISTINE DE PIZAN SODANKÄYNNIN OHJEISTAJANA	14
2.1. Ranskan ruhtinashovien kirjailija.....	14
2.2. Christinen tiedonlähteet.....	19
3. SODAN SÄÄNNÖT YHTEISÖTASOLLA	21
3.1. Sodan oikeutus.....	21
3.2. Feodaalisuhteiden tuomat ongelmat.....	31
3.2.1. Hedelmiä <i>Taistelujen puusta</i>	31
3.2.2. Lääninherra ja vasalli.....	32
3.2.3. Paavi ja keisari.....	41
3.3. Aselepo.....	46
3.4. Kaapparikirja.....	51
4. SODAN SÄÄNNÖT YKSILÖTASOLLA	58
4.1. Sotilaan palkka.....	58
4.1.1. Palkkasoturit ja rahapalkka.....	58
4.1.2. Sotasaalis ja ryöstely.....	64
4.1.3. Palkkauksen ongelmatapauksia.....	70
4.2. Sotavangit ja lunnaat.....	75
4.3. Erityisryhmien etuudet ja turvakirja.....	87
5. OIKEANLAISTA SOTIMISTA YHTEISEN EDUN PUOLESTA	92
LÄHTEET	99
LIITTEET	

1. JOHDANTO

1.1. TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tämän tutkimuksen kohteena ovat myöhäiskeskiaikaiset oikeutetun sodankäynnin säännöt, joita lähestytään etenkin Christine de Pizanin (noin 1365-1430) *Le livre des faits d'armes et de chevalerie* -teoksen pohjalta. Tutkimus käsittelee hallitsijoita, sotilaita ja siviilejä koskevia oikeutetun sodan lakeja, joita Christine de Pizan ohjekirjassaan esittelee. Tutkimuksen piiriin kuuluu etenkin sotimisen teoreettisia sääntöjä sekä makro- että mikrotasolla. Kyseinen tutkimus voidaan lukea aatehistorian piiriin kuuluvaksi, sillä tutkimuksen kohteena ovat yhden ajattelijan ja hänen lähteidensä ja edeltäjiensä näkemykset.

Tutkimuksessa keskitytään käsittelemään sitä, minkälaista sodan tuli teorian mukaan olla. Kuka sai sotia? Mitä sodassa sai tehdä ja mitä ei? Minkälaisia olivat erilaiset yhteisö- ja yksilötason sotimiseen liittyvät sopimukset? Mikä oli sääntöjen alkuperä? Christine de Pizanin sotimisen käsikirjan tekstissä ja hänen käyttämässään lähteissä on vain niukasti eroja, ja tutkimuksen tarkoitus on analysoida tekstiä, jotta vivahde-erot paljastuisivat. Mikä on siis Christine de Pizanin oma anti sotimisen sääntöihin? Minkälaisia ristiriitaisuuksia säännöissä esiintyy Christine de Pizanin ja aikaisempien kirjoittajien välillä? Vaikka Christine de Pizanin teos omalta osaltaan heijasteleekin 1300-luvun loppupuolen konkreettista sotimisen tilaa varsinkin Ranskassa, tutkimuksen päätehtävä ei kuitenkaan tule olemaan sotasääntöjen teorian vertailu todellisuuteen, vaan pyrkimys on lähinnä muodostaa kuva (Christine de Pizanin) myöhäiskeskiaikaiseen sotaan liittyvästä ajatusmaailmasta. Lisäksi tutkimuksessa pyritään ottamaan huomioon myöhäiskeskiaikaiset ajankuvaukset, joita kirjoittaja toisinaan liitti kirjaansa.

Tutkimuksen aikarajaus, myöhäiskeskiaika, on melko epätarkka, mutta tarkan aikarajauksen tekeminen kyseisessä aiheessa on mahdotonta. Italiassa syntynyt, mutta suurimman osan elämästään Ranskassa viettänyt Christine de Pizan sai oman teoksensa valmiiksi vuosina 1408-1409. *Le livre des faits d'armes et de chevalerie* -kirjassa (tästä eteenpäin *Faits d'armes*) esitetyt opit olivat tunnettuja osittain jo 1300-luvulla, ja teoksesta myöhemmin ilmestyneet painokset vaikuttivat pitkkin 1400-luvun.

Myöhäiskeskiajan määritellään usein kestäneen 1300-luvun puolivälistä 1400-luvun loppuun, ja käytännössä tutkimus rajautuukin niiden aikarajojen väliin. Tutkimuksen kannalta tärkeitä ajankohtia ovat 1300-luvun loppupuoli, jolloin Christinen tiedonlähde Honoré Bouvet ja tämän edeltäjä Giovanni da Legnano laativat teoksensa sekä 1400-luvun alku, jolloin itse *Faits d'armes* -teos ilmestyi. 1300- ja 1400-luku ovat tämän tutkimuksen kannalta tärkeitä siitäkkin syystä, että Matthew Stricklandin mukaan juuri tuolloin varsinkin satavuotisen sodan vaikutuksesta alettiin enenevässä määrin muotoilemaan ja määrittelemään sotaa sääteleviä sopimuksia¹. Teoksen ilmestyminen Englannin ja Ranskan välisen satavuotisen sodan (1337-1453) aikana tukee tutkimuksen aikarajausta. Lisäksi Christine mainitsee sodan usein esimerkeissään. Koska Christine de Pizanin tekstissä on useita mainintoja tästä sotaperiodista, on ymmärrettävää, että Englanti ja varsinkin Ranska nousevat tutkimuksessa alueellisesti ja poliittisesti muuta Eurooppaa tärkeämmiksi.

Tutkijoiden mukaan Christine de Pizanilla ja hänen päälähteellään Honoré Bouvet'lla oli oma ritarikäsitys, joka oli heidän mielipiteensä ja vaatimuksensa siitä, mitä ritariuden tulisi olla. He halusivat ritarin olevan kurinalainen sotilas, joka uhraisi oman edun tavoittelun yhteisen hyvän ja edun tavoittelulle. Liian usein ritarit hakivat kunniaa vain omalle nimelleen, ja tavalliset sotilaat olivat liialti kiinnostuneita vain ryöstösaaliista. Christinen ja Bouvet'n mukaan ritarin tuli kuuliaisesti palvella ruhtinastaan tämän sodissa. Tämä ritarikäsitys on tulkittavissa Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksesta ja Christinen sotimisen käsikirjasta, mutta se on sinänsä piilossa, sillä kumpikaan heistä ei mitenkään tiedostaen ilmaise tuovansa esiin mitään 'ritariuden reformia'. Kirjoittajien ritarikäsitys oli peräisin keskiaikaisesta väärinkäsityksestä, jonka mukaan ritarius olisi saanut alkunsa Rooman valtakunnan aikoina, jolloin armeijoiden sotilaskuri oli tehokasta. Tämän vuoksi roomalaiset sotaoppien käsikirjat olivat keskiajalla arvostettuja ja kysytyjä. Hedelmällistä on huomioida, mitä kautta ritarikäsitys 'kulkeutui' Christinelle, sillä Honoré Bouvet ja hänen päälähteensä Giovanni da Legnano perustivat käsityksensä 1200- ja 1300-luvulla vaikuttaneen lainoppineiden koulukunnan (*post-glossators*) ajatuksiin, joka puolestaan perusti aatteensa 900- ja 1000-lukujen kirkon rauhanliikkeeseen sekä

¹ Strickland 1996, 31-32.

Rooman tasavallan ja keisarillisen Rooman sotamanuaaleihin². Christine ja Bouvet vastustivat myös perinteistä ja ritariuteen liittyvää feodaaliaatelin oikeutta yksityiseen sodankäyntiin. Käsitys suvereenin ruhtinaan kurinalaisesta ritarista on ilmeisesti myös yhteydessä myöhäiskeskiajalla kuninkaanvallan voimistumiseen ja feodalismien heikkenemiseen.³ Bouvet'n ja Christinen teoreettisesta ritariuudistuksesta tuli käytännön tieteellinen kirjoitelma vasta 1400-luvulla, kun Englannin ja Ranskan kuninkaat loivat universaalista ritarilaitoksesta omat kurinalaiset kansalliset ritarijärjestönsä.⁴

Christine on liittänyt teokseensa ritarikäsitystään tukemaan osia myöhäisantiikin aikana vaikuttaneen Vegetiuksen *De re militari*-sotaoppaasta, mutta Vegetiuksen teoksessa ei käsitellä sodan sääntöjä, vaan annetaan konkreettisia neuvoja sotimiseen⁵. Aiheen rajauksen kurissapitämiseksi kyseinen 'ritarireformin' kannalta tärkeä osuus jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksessa pyritään tarkastelemaan muiden muassa N.A.R. Wrightin ja Charity Cannon Willardin huomioimaan ja käsittelemään 'ritarireformiin' liittyviä piirteitä yksittäisten sääntöjen yhteydessä, mutta on ensisijaista ottaa huomioon, että kyseinen ritarikäsitys muodostui ennemminkin sääntöjen (ja Christinen teoksen kaikkien osien) kokonaisuudesta kuin yksittäisistä sodan laeista. Uudistushaluisuus on kylläkin havaittavissa yksittäisten sääntöjen taustalla, kun selvitetään minkälaisen sotilaan Christine de Pizan halusi.

Muuan mielenkiintoinen yhteys ritariaatteen ja Christine de Pizanin kirjan välille löytyy varhaisrenessanssin kaunokirjallisuudesta. Vuonna 1490 ilmestyneessä Joanot Martorellin ja Marti Joan de Galban ritariromaanissa *Tirant Valkoinen (Tirant lo blanc)* vanha erakkoritari lukee ritariksi pyrkivälle Tirantille otteita *Taistelujen puusta (L'Arbre des batailles)*, jotta nuori mies oppisi ritarisäännöt⁶. Erakkoritarin lukemat otteet eivät kuitenkaan ole Honoré Bouvet'n *Taistelujen puusta* vaan mallorcalaisen Ramón Llullin vuosina 1275-1276 kirjoitetusta *Le libre del orde de cauayleria* -teoksesta,

² Wright 1976, 24-25, 27. Katso liite 1.

³ Keen 1996, 15-16; Willard 1984 I, 184, 186; Wright 1976, 18, 22, 27-31.

⁴ Wright 1976, 30-31.

⁵ *De re militari* -teoksen kolmannen osan 26. luvun otsikko on "Yleisiä sodan sääntöjä", mutta luvussa ei kuitenkaan käsitellä sodan lakeja, vaan Vegetius antaa siinä monenlaisia neuvoja siitä, mitä sodassa kannattaa tehdä (Vegetius 1993 [300-luku jKr.], 116).

⁶ Martorell 1987 (1490), 66.

mistä *Tirant Valkoisen* edellä mainittu kohta on lähes sanatarkasti kopioitu.⁷ Tästä virheestä huolimatta on mielenkiintoista ja merkittävää, että *L'Arbre des batailles* -niminen kirja esiintyi 1400-luvun lopun kaunokirjallisuudessa ritarisääntöjen aapisena. Christine de Pizanin teoksen nimi tukee sitä ajatusta, että myös hänen kirjaansa on mahdollisesti pidetty vastaavanlaisena ritariuden oppikirjana.

Honoré Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teosta tutkinut N.A.R. Wright toteaa, että osassa Bouvet'n kirjaa ei loppujen lopuksi kerrotakaan niinkään sotilaiden oikeuksista, vaan itse asiassa siviilien oikeuksista ja immunitetista sodassa⁸. Mielenkiintoista on pohtia kuinka Wrightin tulkinnat pätevät Bouvet'n seuraajan, Christine de Pizanin esittämiin sotimisen sääntöihin.

Christinen, Bouvet'n ja Giovanni da Legnanon esittämien teoreettisten sodan lakien lisäksi oli reaali maailmassa olemassa feodaalisen ritarikulttuurin ja sodankäynnin käytännön pohjalta syntynyt niin sanottu 'ritarillinen käyttäytymiskoodi', jota ritarit sodassa usein noudattivat keskinäisissä konflikteissaan. Nämä käytännön tapasäädökset koskivat lähinnä ryöstösaalista, sotavankeja sekä turnajaisia. Ritarit erotettiin selkeästi muista sodankäyjistä, eikä tavallisten sotamiesten oikeuksiin kiinnitetty huomiota juuri laisinkaan⁹. N.A.R. Wrightin mukaan nämä sotimiskäytännöstä kumpuavat ritarien käyttäytymistavat olivat Christinen kirjan oppien kanssa usein törmäyskurssilla, vaikka teoreettiset sodan säännöt pohjautuivat pieneltä osaltaan (kaksintaistelut ja vankien kohtelu) myös tähän ritarikoodiin.¹⁰

Tämä tutkimus käsittelee teoreettisia sodan lakeja, eikä tarkoituksena ole puuttua edellä mainittuihin käytännön käyttäytymiskoodin sääntöihin (varsinkin alkuperäislähteiden puutteen vuoksi), mutta asia täytyy kuitenkin muistaa, sillä tutkijat korostavat käytännön säännöillä ja teoreettisilla laeilla olleen yhteyksiä toisiinsa, joskin vähäisiä. Honoré Bouvet'n tapaan Christine esittelee sodan lakien yhteydessä oikeudellisiin kaksintaisteluihin liittyviä sääntöjä. Tässä tutkimuksessa niitä ei kuitenkaan käsitellä, koska kyseiset

⁷ Barber 1980, 109; Coopland 1949, 21; Llull 1926 (1275-6), 11.

⁸ Wright 1976, 23.

⁹ Karasjärvi 2000, 28.

¹⁰ Wright 1976, 19-23, 30.

säännöt eivät koske niinkään itse sotimista, vaan ne ovat ennemminkin sääntöjä yhdenlaisesta (ja kaiken lisäksi kielletystä) tavasta ratkaista sotimisen sääntöihin liittyvä kiista.

Sodan lakien merkitystä itse sotilaille on syytä hieman selvittää. Maurice Hugh Keen nimeää *The Laws of War in the Late Middle Ages* -teoksessaan Bouvet'n ja Giovanni da Legnanon myöhäiskeskiaikaisten sodan lakien luotettavimmiksi auktoreiksi. Keen sanoo, että sotilaat eivät käsittäneet termiä 'sodan lait' lainoppineiden kirjoittamina teoreettisina sääntöinä, vaan heille se merkitsi ritariuden lakeja. Sotilaille ritarin kunnia oli syy sotaa koskevien sopimusten mahdolliseen noudattamiseen. Keenin mukaan sodan lakeihin liittyvissä epäselvissä tilanteissa sotilas konsultoi heraldikkoja, jotka tunnettiin eksperteinä ritariasioissa. Aikalaisten mukaan heraldikot puolestaan saivat tietonsa lukemalla *Taistelujen puu* -nimistä kirjaa ja seuraamalla sotia. Näin ollen myös sotilaat käyttivät loppujen lopuksi samaa Honoré Bouvet'n lähdettä kuin lainoppineet, kun he pohtivat 'virallisia' sodan lakeja.¹¹

Christine de Pizanin teoksesta ei käy ilmi sodan lakien toteutuminen käytännössä. Maurice Hugh Keen on tutkinut asiaa, ja hän toteaa, että sodan lait olivat luonteeltaan kansainvälisiä, mutta keskiajalla ei ollut olemassa tällaisia asioita käsitteleviä oikeusistuimia. Niinpä sodan lakeja koskevat asiat siirrettiin itsenäisten ruhtinaiden tuomittavaksi. Oikeutta sodan lakien mukaan itselleen haluava joutui hakemaan sitä sellaiselta henkilöltä, jolla oli tuomiovalta syytetyyn, joka oli yleensä siis syytetyn (itsenäinen) ruhtinas. Ruhtinaiden puheille pääsy oli kuitenkin yleensä hankalaa, mutta oikeutta haluava saattoi kääntyä ruhtinaan konnetaabelin ja marsalkkojen puoleen, joilla oli oikeus tuomita sodan lakien mukaan sodan ja rauhan aikana. Myös kuninkaallista valtaa käyttävillä provinssien siviili- ja sotilaskäskynhaltijoilla oli useimmiten vastaavanlainen tuomiovalta, mutta heidän valtansa koski vain heidän hallitsemaansa aluetta ja heidän alaisiaan, kun taas ruhtinaan, konnetaabelin ja marsalkkojen valta ulottui koko valtakuntaan. Sodan aikana oli vaikea vedota muihin kuin syytetyn esimiehenä toimivaan sotapäällikköön, joten yleensä oli parasta odottaa tulitaukoa asian selvittämiseksi. Kaiken kaikkiaan sodan lakeihin perustuvan oikeudenkäynnin järjestäminen ei ollut helppoa, sillä kantajan täytyi usein

¹¹ Keen 1965, 19-21, 157.

mennä vaatimaan oikeutta vieraaseen maahan, ja syytetyn paikalle saaminenkin saattoi olla hankalaa.¹²

Tutkimuksessa esiintyvistä käsitteistä oikeutus ja yhteinen hyvä nousevat esiin useissa kohdin, joten niitä on syytä hieman selvittää. Sodan oikeutus tarkoitti keskiajalla sen juridista, moraalista ja uskonnollista oikeuttamista. Oikeutus asetti rajoituksia totaalille sodankäynnille, ja teoreettisten sotimisen sääntöjen mukaan sodan oikeutukseksi ei riittänyt pelkkä oma etu tai esimerkiksi 'kolhut' ritarikunnialle. Sodan oikeutuksessa oli paljolti kysymys isänmaan eli *patrian* puolustamisesta, pahan vastustamisesta ja vääryydentekijän rankaisemisesta laillisen auktoriteetin johdolla. Alkuperäislähteenä käytetyssä Christine de Pizanin teoksen englanninkielisessä versiossa esiintyvät usein termit oikeutettu (*iuste*), oikeus (*justice*), oikea (*right*), oikeanlainen (*rightful*) ja lainmukainen / laillinen (*lawe, lawful, droyt*), mutta kirjoittaja käyttää niitä melko sekalaisesti, joten termien eroja ja eri käyttötarkoituksia Christinen teoksessa on vaikea määritellä. Lienee selkeintä todeta, että näillä termeillä Christine de Pizan pyrkii ilmaisemaan mikä oli sallittua ja mikä ei. Yhteinen hyvä -käsite sen sijaan tulee lähinnä tutkimuskirjallisuudesta, missä se esiintyy muodoissa *common weal, public good, common good*. Tässä tutkimuksessa yhteinen hyvä ja yhteinen etu merkitsevät isänmaan ja valtakunnan etua, menestystä ja hyvinvointia, tavallisten ihmisten hyvinvointia ja myös osittain myös patrioottisuutta. Bouvet'n ja Christine de Pizanin teoksissa itsenäinen ruhtinas nähtiin yhteisen hyvän edustajana ja vartijana, joka piti huolta, etteivät yksityiset intressit (esimerkiksi yksityinen sotiminen ja sotilaiden saaliinhimo) ajaisi yhteisen edun edelle.

Feodaalilaitoksen hierarkia tuottaa kääntämisvaikeuksia. Koska feodaalihierarkia on oleellinen osa tutkittavaa aihetta, tutkimuksessa suomennetut termit on epäselvissä kohdissa pyritty selittämään mahdollisten väärinkäsitysten välttämiseksi. Kirjassa usein toistuva '*souerayn prynce*' -termi on suomennettu sanoilla 'itsenäinen ruhtinas', joilla Christine de Pizan tarkoitti keisareita, kuninkaita, herttuaita ja kaikkia niitä maallisia valtiaita, jotka pitivät hallussaan pääasiallista tuomiovaltaa hallintoalueellaan¹³. Sana '*lord*' on suomennettu sanoilla lääninherra tai herra, mutta tällöinkään

¹² Ibid., 23-30, 32-33.

¹³ Christine de Pizan 1374 (n. 1409), 10-11.

Christine uskoi pystyvänsä kirjoittamaan tuosta hänelle paljolti tuntemattomasta aiheesta.¹⁶

Maurice Hugh Keenin mukaan sotilaat kunnioittivat, jos kunnioittivat Christine de Pizanin teoksessa esitettyjä lakeja siksi, koska he luulivat niiden olevan muinaisia ja kunniallisia ritariuden lakeja¹⁷. Vaikka Christinen kirja oli suosittu, ei suosion määrästä tai laadusta ole tarkkoja tietoja. Christinen ja Bouvet'n kirjojen sanotaan olleen suosittuja ritareiden keskuudessa, ja muiden muassa *The Boke of Noblesse* -teoksen kirjoittaja William Worcester ja ranskalainen sotapäällikkö Jean de Bueil ottivat aineksia Christinen kirjasta omiin teoksiinsa. Enid McLeodin mukaan Christineä on paljolti moitittu siitä, ettei hän tiennyt tarpeeksi sotimisen todellisuudesta. On mahdollista, että nämä epäilyt perustuivat kirjoittajan sukupuoleen, sillä *Faits d'armes* -kirjasta on olemassa parikymmentä käsin kirjoitettua tai painettua versiota, joissa kaikissa ei ole mainittu Christinen nimeä. Joissain versioissa myös tekstin kaikki feminiiniset ilmaukset on poistettu, mikä on todiste siitä, että epäusko naisen kirjoittamiin sotaoppeihin miesten keskuudessa on ollut suuri. Christinen tiedetään itse vedonneen lukijoihinsa, ettei teoksen kirjoittajan sukupuoli ollut tärkeää, vaan se mitä teoksessa sanottiin.¹⁸ *Faits d'armes* -teoksen suosion puolesta puhuu useiden kopioiden olemassaolo ja niiden säilyminen aina meidän päiviimme saakka.

Englannin kuninkaan hovissa Christinen teos tuli tunnetuksi viimeistään 1400-luvun puolivälissä. *Faits d'armes* -teoksen suosiosta kertoo myös vuoden 1490 käänös englanniksi. Tämän tutkimuksen alkuperäislähteenä käytetyn englanninkielisen version *The Book of Fayttes of Armes and of Chyalrye*¹⁹ käänsi William Caxton. Kirja teki suuren vaikutuksen kuningas Henrik VII:teen, ja kuten Caxton käänöksensä epilogissa kirjoittaa, kuningas määräsi teoksen pikaisesti käännettäväksi, 'jotta jokainen ritari, sotapäällikkö, sotilas ja sotaan osallistuva voisi lukea kuinka käyttäytyä

¹⁶ McLeod 1976, 142-143; Willard 1984 I, 183-184. Katso liite 2.

¹⁷ Keen 1965, 21-22.

¹⁸ McLeod 1976, 143-146, 165; Willard 1984 I, 186-187.

¹⁹ Ranskalaisen Christine de Pizanin sotamanuaalia tutkittaessa on vielä syytä muistaa mahdolliset eroavaisuudet alkuperäiskielisen tekstin ja 80 vuotta myöhemmin tehdyn käänöksen välillä, joskin tämän tutkimuksen puitteissa asia jää väin huomautukseen kyseisen mahdollisuuden olemassaolosta. Toimittaja A.T.P. Bylesin mukaan eroja on hyvin vähän, ja nekin ovat varsin pieniä (Byles 1937, liii).

sodassa ja taistelujen melskeessä'.²⁰ Vaikka Englannin ja Ranskan välinen vihanpito oli tuolloin jo muodollisesti ohitse, merkittävänä voidaan pitää sitä, että Henrik VII antoi käskyn kääntää entisessä vihollismaassa kirjoitetun ja naisen laatiman sotaoppaan omien sotavoimiensa käyttöön.

Christine de Pizanin teos jakautuu neljään osaan. *Faits d'armes* -teoksen kaksi ensimmäistä osaa perustuvat pitkälti 300-luvun lopulla eläneen roomalaisen Publius Flavius Vegetius Renatuksen tunnettuun *De re militari* -teokseen. Christinen kirjan kahdessa ensimmäisessä osassa keskitytään paljolti sodankäynnin oikeutuksen lisäksi sotapäällikköön, jolle annetaan ohjeita aina leirin pystyttämisestä eri taistelustrategioihin. Christine käytti myös muita antiikin auktoreiden teoksia hyväkseen, kuten Frontinuksen *Strategemata* -teosta ja Valerius Maximuksen *Facta et dicta memorabilia* -teosta. Toisen osan piirityssotaan liittyvät ohjeet Christine on osittain kopioinut Vegetiukselta, mutta tätä osuutta kirjoittaessaan Christine on mitä todennäköisimmin saanut ohjeita myös aikalaisilta piirityksen asiantuntijoilta²¹. Tämän tutkimuksen kannalta kirjan olennaisimmat osat muodostavat teoksen kolmas ja neljäs osa, jotka puolestaan perustuvat pitkälti Honoré Bouvet'n 1380-luvun lopussa kirjoittamaan sodankäynnin lakeja käsittelevään *L'Arbre des batailles* -teokseen. Bouvet'n teoksen päälähteenä on puolestaan ollut bolognalaisen lainoppineen Giovanni da Legnanon *Tractatus de bello* -teos vuodelta 1360²². Christine ei kuitenkaan suoraan kopioinut Bouvet'n ajatuksia, vaan hän muokkasi aineiston keskiajalla suosittuun dialogimuotoon, jota Christine käytti jo (*Le livre de*) *La cité de dames* (1404-1405) -teoksessaan. Charity Cannon Willard uskoo Christinen yrittäneen dialogityylillä saada 'kuivat' lakiasiat esitetyksi mielenkiintoisemmin, sillä hänen oletettu kuulijakuntansa muodostui toiminnan miehistä, joista kaikki eivät edes olleet lukutaitoisia. Dialogissa Christine kysyi sotimisen sääntöihin liittyviä kysymyksiä, joihin kuviteltu Bouvet sitten vastasi.²³

Pohdittaessa Christine de Pizanin teoksen suhdetta sodan sääntöjä käsitteleviin lakiteoksiin täytyy muistaa, että sodan lait muodostivat vain

²⁰ McLeod 1976, 143-146, 165; Willard 1984 I, 186-187; Caxton 1937 (1490), 291.

²¹ Byles 1937, xxxix-xli.

²² Holland 1917, iv.

²³ McLeod 1976, 143-145; Willard 1984 I, 184-186.

osan *Faits d'armes* -teoksesta. Tutkimuskirjallisuuden perusteella voi todeta, että Christine de Pizanin teosta ei nähdä niinkään lakiteoksena. Christine ei ollut lainoppinut, ja hänen kirjansa oli paljolti sodan ammattilaisille suunnattu populaariteos. *Faits d'armesin* pääosan muodostaa lähinnä Vegetiukselta otetut käytännön sotaohjeet, joiden mukaan ottamisen voi katsoa myös liittyvän ritariuteen, ja tämän osuuden laajuus ja 'paino' vähentää Christinen teoksen lainopillista arvoa. Näistä syistä *Faits d'armes* -teoksen suhdetta vastaavaa aihetta koskeviin lakiteoksiin on hankala määritellä, ja Christineä voidaankin tältä kannalta sanoa kanonisen oikeuden tuntijan, Honoré Bouvet'n oppien edelleenvälittäjäksi.

Tämän tutkimuksen muina alkuperäislähteinä on käytetty Honoré Bouvet'n *L'Arbre de batailles*-, Giovanni da Legnanon *Tractatus de bello*-, Vegetiuksen *De re militari*- ja Ramón Lullin *Le libre del orde del cauayleria* -teosta, ja William Caxtonin käännökseen lisäämää epilogia sekä Raamattua. Kaksi ensinmainittua ovat Christinen sotasääntöjen edeltäjinä itsestään selviä ja tärkeimpiä lähdekirjoja. Jälkimmäisiä teoksia käytetään vain maininnoissa, joskin jatkotutkimuksen kannalta teoksiin tulisi syventyä tarkemmin.

Aikaisempi tutkimus aiheesta on melko olematonta. Mainintoja Christine de Pizanin sotimisen käsikirjasta löytyy lähinnä ritariutta käsittelevistä tutkimuksista, Christinen elämäkerroista ja hänen tuotantoaan käsittelevistä teoksista, joissa tämän vähemmän tunnetun sotimisen käsikirjan käsittely jää aina varsin vähäiseksi. Onneksi Honoré Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksesta on enemmän materiaalia tutkimuskirjallisuudessa. Bouvet'n ja Christinen teosten samankaltaisuus mahdollistaa ensiksi mainittua käsittelevän lähdekirjallisuuden käyttämisen tutkittaessa Christinen esittelemiä sodan lakeja.

Tehdyistä tutkimuksista Maurice Hugh Keenin teos *The Laws of War in the Late Middle Ages* liikkuu paljolti samoilla linjoilla tämän tutkimuksen aiheen kanssa, joskin Keen pyrkii tutkimaan teorian ja käytännön toteutumista. Teoksessa käsitellään sen nimen mukaisesti sodan lakeja myöhäiskeskiajalla. Tämän tutkimuksen suurena tukena on käytetty N.A.R. Wrightin artikkelia *The Tree of Battles of Honoré Bouvet and the Laws of War*, missä Wright pureutuu tarkasti Bouvet'n teokseen ja käsityksiin. Eräs ongelma muodostuu *Law of Arms* -termistä, jota Keen käyttää synonyyminä

Laws of War -termille puhuessaan sodan laeista. Wright puolestaan käyttää *Laws of War* -termiä puhuessaan sodan laeista ja *Law of Arms* -termiä puhuessaan ritarien sotimiseen liittyvistä tapasäädöksistä. Keenin metodi vaikuttaa olevan hallitsevampi tutkimuskirjallisuutta tarkasteltaessa. Tämän tutkimuksen kannalta lienee selvintä todeta, että oli olemassa sekä teoreettiset, laeiksi kirjoitetut sotimisen säännöt että ritarien piirissä tunnetut pääasiassa kirjoittamattomat tapasäädökset.

Keenin ja Wrightin lisäksi tärkeimmiksi tutkimuskirjallisuuslähteiksi nousevat Tero Karasjärven, Janne Malkin ja Risto Marjomaan muun muassa sodan oikeutusta käsittelevä artikkeli *Sota* teoksessa *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa*, David Nicollen keskiaikaista sotimista käsittelevä *Medieval Warfare Source Book, Volume I: Warfare in Western Christendom* sekä H.G. Koenigsbergerin yleisteos *Medieval Europe 400-1500. Laws of War in the Late Middle Ages* -teoksellaan Keen on ainoa, joka varsinaisesti keskittyy sodan lakeihin, jonka vuoksi tässä tutkimuksessa joudutaan toisinaan liiaksikin tukeutumaan pelkästään Keenin teokseen sotalakien taustatietoja hankkiessa. Christine de Pizania ja hänen sotateostansa tutkittaessa tärkeinä apuina ovat olleet toimittaja A.T.P. Bylesin *Introduction* -selonteko *Faits d'armes* -teoksen alussa sekä Charity Cannon Willardin ja Enid McLeodin elämäkerrat Christine de Pizanista.

Sotimisen ohjekirjojen tutkimustraditio näyttäisi olevan melko vähäinen. Tutkimuskirjallisuuden perusteella voisi todeta, että kyseisiä manuaaleja käsitellään paljon erilaisten sotaan liittyvien aiheiden tutkimuksissa (esimerkiksi oikeutettu sota, taistelutaktiikat, keskiajan sosiaalishistoria), mutta itse manuaaleihin keskittyvä tutkimus rajoittuu Wrightin artikkelin kaltaisiin kirjoituksiin ja teosten modernien versioiden toimittajien alkuselvityksiin tai sitten kirjallisuus- ja kielitieteellisiin tutkimuksiin. Näistä seikoista huolimatta sotaohjekirjan tutkimus ei kuitenkaan ole täysin 'tuntemattoman seudun kartoittamista', sillä etenkin Wrightin ja Keenin tutkimukset ja käsittelytavat ovat toimineet tärkeinä metodisina malleina tässä tutkimuksessa. Molemmat tutkijat selvittelevät myöhäiskeskiaikaisia sodan lakeja, niiden taustoja ja lakeihin liittyvää ajatusmaailmaa. Wright keskittyy yhteen sotaohjekirjaan ja Keen käyttää lähteinään useampien olemassaolevien oppaiden lisäksi keskiaikaisia kirjoituksia lakiteksteistä aina ritarillisiin teoksiin, joten nämä tutkimukset luovat monipuolisen pohjan tälle tutkimukselle.

1.3. KESKIAIKAINEN SODANKÄYNTI

Erään määritelmän mukaan sota voidaan kuvailla järjestäytyneeksi väkivallan käytöksi itsenäisten ihmisryhmien välillä, jotka yrittävät pakottaa toisensa alistumaan omaan tahtoonsa²⁴. Keskiajan Euroopassa sota oli olennainen ja luonteenomainen osa ruhtinaiden ja muiden feodaalierrojen politiikassa ja välienselvittelyssä. Kuten muulloinkin myös keskiajalla sodan avulla hankittiin valtaa ja keinoja hallita muita ihmisiä²⁵.

Feodalismien ja ritariuden synty 700-luvulla siirsi vastuun puolustuksesta aseistetulta heimolta soturin ammattin ja elämäntavan omaksuneille miehille. Näin ollen voidaan sanoa, että feodalismi omalla tavallaan organisoivat sodankäynnin. Sotiminen muodosti Länsi-Euroopassa valtaan nousseen soturiylimystön maineen ja rikkauden perustan sekä oli suoranaisesti heidän elinehtonsa. Samalla feodaaliherrat ja ritarit toivat sotaan uudenlaisen käyttäytymiskoodin eli ritariuden, joka sittemmin 1000-luvulle tultaessa muotoutui vakiintuneeksi instituutioksi Länsi-Euroopassa.²⁶ Varhaiskeskiajalta lähtien tämä uusi ritari luokka alkoi dominoida sodankäyntiä. Ritareihin perustuva läänityslaitos sotilasorganisaation muotona oli pääasiassa seurausta luontoistalouteen siirtymisestä.²⁷

Varhaiskeskiajalta lähtien läpi koko keskiajan sodankäynti oli lähinnä ryöstöretkien tekemistä ja pientä kahakointia. Puolustuksen merkitys oli hyökkäystä suurempi, joten heikomman osapuolen oli helpompi vältellä ratkaisuja. Voimakkaamman oli puolestaan vaikeampi hyötyä voitosta, sillä kaupunkien ja linnojen valloitus oli vaikeaa ja työlästä.²⁸ Ennen tykkien keksimistä ja tehokasta käyttöönottoa keskiaikainen sota oli paljolti piiritystaistelua vihollisen linnoitusten ja kaupunkien valtaamiseksi.²⁹

²⁴ Karasjärvi 2000, 17.

²⁵ Tiainen 1994, 21.

²⁶ Karasjärvi 2000, 27; Newark 1988, 13-15, 54.

²⁷ Hannula 1931, 50; Nicolle 1995, 59.

²⁸ Hannula 1931, 55; Malkki 1997, 123.

²⁹ Johnson 1984, 126.

Rahatalouden elpyminen sydänkeskiajalla mahdollisti palkkajoukkojen käytön feodaalijoukkojen ohella. Sydän- ja myös myöhäkeskiaikainen sotiminen noudatteli paljolti varhaiskeskiaikaisia piirteitä. Tyypillinen hyökkäys alkoi kylän tuhopoltolla ja talonpoikien vangitsemisella. Tämän jälkeen ryöstösaaliin etsijät tyhjensivät kylän kaikesta arvokkaasta. Armeijan pääjoukon tehtävänä oli suojella näitä etsijöitä. Strategia oli siis aiheuttaa vihollisen taloudelliselle perustalle mahdollisimman paljon tuhoa. Tämän lisäksi muina sotimisen päämäärinä keskiajalla olivat vihollisen poliittisen uskottavuuden kyseenalaistaminen ja linnoitusten hallitseminen³⁰. Hyökkääjät välttelivät puolustuksen pääjoukkoa, ja puolustajat pyrkivät häirinnällä ja yllätyshyökkäyksillä ajamaan vihollisen alueelta pois. Näin ollen suuret armeijoiden väliset yhteenotot olivat keskiajalla harvinaisia. Myöhäkeskiajan sodissa käytettiin entistä enemmän palkkajoukkoja. Myöhäkeskiajalla panssaroidut asemiehet muodostivat armeijoiden ytimen, mutta kaikki heistä eivät kuitenkaan olleet ritareita, ja esimerkiksi Agincourtin taistelussa 1415 pääosa ranskalaisten asemiehistä oli kuninkaan vasalleja, mutta englantilaisten asemiesjoukossa oli paljon palkkasotureita³¹. Sotiminen koski vielä ammattimaista vapaaehtoisten vähemmistöä, eikä suinkaan väestön valtaosaa, joka yleensä joutui konfliktien uhriksi.³² Talonpojille ja käsityöläisille sota merkitsi parhaimmillaan vain tuotantovaatimusten kasvua armeijan ylläpitämiseksi, tappion sattuessa se tosin saattoi koitua heidän tuhosseen. Valtaväestö ei voinut osallistua sotaan liittyvään päätöksentekoon eikä sotasaaliin jakoon, niinpä sille jäi hyvässä tapauksessa sivustaseuraajan osa ja sodan kauhuista ja tuhoista selviytyminen.³³

Raskaasti panssaroidut ritarit hallitsivat keskiaikaista sodankäyntiä aina myöhäkeskiajalle saakka, kunnes eliittijalkaväki alkoi haastaa ritarihegemoniaa. Satavuotisen sodan kolmessa päätaistelussa englantilaiset osasivat käyttää keskiajalle poikkeuksellista yhtenäistä taistelujohtoa sekä eri aselajien yhteistyötä ratkaisevasti hyväkseen, ja ranskalaiset ritarit kokivat suuria tappioita englantilaisten pitkäjousimiesten nuolisateessa. Pitkäjousi ei kuitenkaan lopettanut ritarien ylivoimaa sotimisessa, kuten eivät 1400-luvulla ranskalaisten tehokkaasti käyttämät

³⁰ Karasjärvi 2000, 59-60.

³¹ Ibid., 83.

³² Hannula 1931, 50; Nicolle 1995, 124,157,159,178.

³³ Karasjärvi 2000, 22.

kehittyneet tuliaseetkaan. Tuliaseilla oli toki osansa, mutta ennen kaikkea tulevaisuus perustui keihäsmiehistä koostuvaan kehittyvään jalkaväkeen ja sen kehittyneeseen taktiikkaan. Varsinkin sveitsiläiset keihäsmiehet sotivat 1400-luvulla tehokkaasti ritareita vastaan. Talonpoikaisjalkaväki voitti ritariarmeijan taktiikan ja kurinalaisen sotimisen avulla. Jalkaväki muodosti sittemmin uuden ajan armeijoiden tärkeimmän ja tehokkaimman osan.³⁴

2. CHRISTINE DE PIZAN SODANKÄYNNIN OHJEISTAJANA

2.1. RANSKAN RUHTINASHOVIEN KIRJAILIJA

Italiassa syntynyt, mutta suurimman osan elämästään Ranskassa viettänyt Christine de Pizan oli kirjailija, runoilija ja historioitsija. Hänen sanotaan olleen ensimmäinen nainen, joka elätti itsensä ja perheensä kirjoitustyöllään. Christine kirjoitti latinan sijaan ranskaksi, jolloin huomattavasti suurempi joukko ihmisiä tavoitti hänen tekstinsä.³⁵

Christine syntyi vuonna 1365 Venetsiassa. Hänen isänsä, Tommasso di Benevenuto da Pizzano toimi tuolloin Bolognan yliopiston astrologian professorina. Christinen äiti oli saman yliopiston anatomian professorin tytär. Tommasson suku oli peräisin Pizzanon kylästä. Sittemmin 1500-luvun ranskalaiset kirjanpainajat yhdistivät suvun erheellisesti Pisan kaupunkiin, ja alkoivat kirjoittaa suvun nimen väärin S-kirjaimella Z-kirjaimen sijaan. Christinen syntymän aikoihin Tommasso sai kutsun sekä Ranskan Kaarle V:n että Unkarin Ludvig I:n hoveihin. Christinen isä valitsi Ranskan ja muutti Ranskaan kuninkaan viralliseksi astrologiksi, alkemistiksi ja fyysikoksi, antaen neuvoja tieteellisissä, lääketieteellisissä ja jopa poliittisissäkin asioissa. Muu perhe seurasi perässä Pariisiin vuonna 1368.³⁶

Kaarle V Viisaan hovi tuli tutuksi Christinelle jo nuoruusvuosina. Kaarle V oli perustanut kuninkaallisen kirjaston, jonka osittainen suunnittelu oli ilmeisesti myös kuulunut Tommasson toimenkuvaan. Tällainen kasvuympäristö antoi suotuisat edellytykset Tommasson tyttären kirjoittajanuran kehittymiselle.

³⁴ Hannula 1931, 43, 48-50, 65, 80-81; Howard 1976, 11-15.

³⁵ Klapisch-Zuber 1997, 309; Setälä 1996, 222, 230.

³⁶ Setälä 1996, 223; Willard 1984 I, 17; Willard 1984 II, 334.

Christinen koulutuksesta ei ole olemassa kovin varmoja tietoja. Hän sai nuorille tytöille sallitun peruskoulutuksen. Tommasso da Pizzano suhtautui kannustavasti nuoren tyttärensä opintoihin, ja niinpä isänsä inspiroimana Christine harjoitti myös itsenäistä opiskelua. Christine opiskeli muun muassa retoriikkaa, grammatiikkaa, dialektiikkaa, filosofiaa, luonnontieteitä ja ehkä latinaakin.³⁷

Kuningas Kaarle V kuoli vuonna 1380. 15-vuotias Christine avioitui samana vuonna. Hänen aviopuolisonsa oli nuori aatelismies Etienne de Castel, joka työskenteli uuden kuninkaan, Kaarle VI:n notaarina ja sihteerinä. Avioliitto oli onnellinen, ja pariskunnalle syntyi kaksi poikaa ja tyttö. Muita ongelmia ilmeni kuitenkin piakkoin, sillä keskiluokkainen hoviväki, johon Tommassokin kuului, menetti suosionsa Kaarle VI:n hovissa. Christinen isän terveys heikkeni ja hän kuoli suhteellisen köyhänä miehenä vuonna 1387. Tommasson kuoleman jälkeen Christinen kaksi veljeä palasivat Bolognaan. Christinen kymmenvuotinen avioliitto Etienne de Castelin kanssa päättyi kolme vuotta myöhemmin, kun hänen aviomiehensä kuoli kulkutaudin uhrina. Traagisten vaiheiden jälkeen Christinelle jäi elätettäväksi kolme omaa lasta, äiti ja veljentytär.³⁸

Leskeyden aluksi Christine elätti perhettään kopioimalla ja kuvittamalla kirjoja. Työssään hänelle oli suurena apuna hyvät yhteydet kuninkaalliseen kirjastoon. Pian Christine de Pizan alkoi kirjoittaa runoja ilmeisesti omaksi lohdukseen ja saadakseen etäisyyttä ongelmiinsa. Vuonna 1402 ilmestyi hänen ensimmäinen runojen kokoelmansa. Runot käsitelivät pääasiassa leskeyden surua. Christinen runouden saavuttaessa suosiota hän ryhtyi kirjoittamaan muun muassa myös mytologiasta, kuninkaallisen hovin tapahtumista ja niin sanotusta hovirakkaudesta, sillä 1300-luvun lopussa vanhat ritarilliset tavat oli keinotekoisesti herätetty henkiin Kaarle VI:n hovissa.³⁹

Jatkossa 1400-luvun alkuvuosina Christine de Pizanin huomio kääntyi runoudesta vakavampiin aiheisiin, kuten hän itse toteaa *Avision-Christine* (1405) -omaelämäkertateoksessaan. Hän luki antiikin historiaa sekä keskiaikaisia Ovidius-kommendaareja. Tuloksena syntyi allegoris-

³⁷ Setälä 1996, 223; Willard 1984 I, 24, 30-31, 33-34; Willard 1984 II, 334.

³⁸ Huot 1983, 316; Setälä 1996, 223; Willard 1984 II, 334-335.

³⁹ Setälä 1996, 223-224; Willard 1984 II, 335-336.

mytologinen *Epître d'othea* -teos, josta tuli yksi Christinen suosituimmista teoksista. Christine sai kuuluisuutta myös kritikoidessaan tunnettua *Roman de la rose* -teosta. Teokseen liittyvässä väittelyssä Christine esiintyi edukseen oman sukupuolensa vahvana puolustajana. Christine sai näin ollen myös lisää rohkaisua ottaa päämääräkseen yhä kunnianhimoisempiakin tavoitteita. Jatkossa hän kirjoitti muun muassa Burgundin herttuan edesmenneen veljen, kuningas Kaarle V:n elämäkerran. Christine de Pizan jatkoi naisten yhteiskunnalliseen asemaan liittyvien ongelmien käsittelyä (*Le livre de*) *La cité de dames* (1404-1405) ja *Livre des trois vertus* (1405) -teoksissaan.⁴⁰

Christine de Pizanin kirjan kirjoittamisen aikoihin Ranskassa elettiin sisäpoliittisesti vaikeita aikoja. Maan keskushallinto oli ollut sekasortoisessa tilassa aina kuningas Kaarle V:n kuoleman (1380) jälkeen, jolloin alaikäisen Kaarle VI:n holhoojat, Orléansin ja Burgundin herttuat aloittivat kamppailun vallasta. Valtataistelu jatkui 1400-luvun puolelle kuninkaan mielisairauden ja alaikäisen kruununperillisen huoltajuuskiistojen siivittämänä. Vuonna 1405 herttuoiden valtataistelun kärjistyminen ja sisäpoliittinen kriisi huolestuttivat Christineä niin, että hän muun muassa aneli kirjeessään Isabeu-kuningatarta toimimaan rauhanvälittäjänä kiistassa.⁴¹

Mielisairas Kaarle VI ei ollut kykenevä jatkamaan isänsä viitoittamaa tietä taiteiden edistäjänä. Edesmenneen Kaarle V:n herttua-veljet yrittivät suosia taiteita varallisuutensa rajoissa. Tämä mahdollisti eri taiteenlajien kukoistuksen jatkumisen kuninkaan mielisairaudesta ja herttuoiden keskinäisestä valtataistelusta huolimatta. Christinen tuotannolla oli ollut monia suosijoita Ranskassa ja valtakunnan ulkopuolellakin. Burgundin herttuan Filip Rohkean kuoltua vuonna 1404 Christine etsi tuotannolleen jälleen taustatukijaa. Hän yritti saada myös poikaansa Jean de Castelia herttuoiden palvelukseen. Kaarle VI:n veli, Orléansin herttua ei ottanut Christinen pyyntöjä kuuleviin korviinsa, niinpä Christine päätyi lopulta uuteen Burgundin herttuaan, Juhana Pelottomaan, josta tuli edesmenneen isänsä tapaan Christinen kirjoitustyön pääsuosija.⁴²

⁴⁰ Setälä 1996, 224-226; Willard 1984 II, 336.

⁴¹ Willard 1984 I, 155.

⁴² Ibid., 155-157, 164-167.

Christine de Pizanin yhteydet Burgundin hoviin olivat monisäikeiset. Charity Cannon Willardin mukaan Juhana Pelottoman hovissa Christinen didaktiset teoksensa otettiin varsin innostuneina vastaan, ja hänen tuotantonsa muodosti tärkeän osaston burgundilaisessa hovikirjastossa. Christinen burgundilaisen suosijan vaikutus ei voinut olla näkymättä hänen kirjoitustyössään, ja hän näytti kannattaneet Burgundin herttuan hallintoon liittyviä uudistuspyrkimyksiä. Burgundilaisten kirjallisen tuotannon intressit olivat historiassa, nuorten koulutuksessa ja poliittisissa uudistuksissa. Paljolti näistä aiheista Christine kirjoitti teoksissaan vuoden 1405 jälkeen.⁴³

Christine oli kiinnostunut nuorten koulutuksesta. Hän ryhtyi työhön, jonka seurauksena syntyi joukko koulutuksellisia teoksia kruununprinssi Ludvigin tulevaisuutta ajatellen. Humanistit, joihin Christinekin kuului, pitivät tärkeänä, että kruununprinssi, *dauphin* Ludvig saisi hyvän, latinankielisiin klassikoihin perustuvan koulutuksen moraalisten arvojen ja kansalaisvelvollisuuksien saralla. Jo nuorena kruununprinssistä tuli valtataistelun pelinappula, kun kuningatar ja kuninkaan veli Orléansin herttua yrittivät kidnapata 9-vuotiaan Ludvigin, ettei tämä joutuisi Burgundin herttuan 'kynsiin'. Kruununprinssiä kosiskeltiin jatkuvasti ties kenen puolelta. Näin yritettiin vaikuttaa valtakunnan hallintoon, sillä Ludvigia pidettiin nuoresta iästään huolimatta isänsä edustajana tämän ollessa 'poissaoleva' mielisairauskohtaustensa vuoksi.⁴⁴

Kruununprinssille suunnattu *Le livre du corps de policie* valmistui ennen marraskuuta 1407. Kirjassaan Christine kuvasi esimerkillisen kuninkaan laumansa hyvänä paimenena. Charity Cannon Willardin mukaan Christine viittasi tällä köyhään talonpoikaisväestöön ja Ranskan armeijoihin, jotteivät sotilaat ryöstelisi väestöä, joita niiden oli alunperin tarkoitus suojella. Christine kuvasi yhteiskunnan organisaatiota ihmisruumiin muodossa, missä aateliset ja ritarit olivat 'yhteiskuntaruumiin' käsivarret ja kädet. Teoksen aatelistia ja ritareita käsittelevä osa loi pohjan myös *Faits d'armes* -teoksen opeille. *Le livre du corps de policie* -teoksessa Christine näyttää pelkäävän sisällissodan syttymistä, eikä suinkaan turhaan. Kesän 1407 aikana vallasta kilpailevien Orléansin ja Burgundin herttuoiden välinen kuilu syveni, ja lopulta marraskuun 23. päivänä Burgundin herttua Juhana Peloton järjesti

⁴³ Ibid., 158, 171.

⁴⁴ Ibid., 173, 175-176.

Orléansin herttuan murhan. Vaikka Juhana Peloton sai teostaan armahduksen onnistuneen propagandakampanjansa ansiosta, Ranska vajosi yhä vain syvempään sekasorron tilaan. Burgundin Juhana löi vastustajansa myös poliittisesti viimeistään vuonna 1409, kun hänet nimitettiin kruununprinssi Ludvigin viralliseksi huoltajaksi.⁴⁵

Juhana-herttua ei aikaillut, vaan ympäröi kruununprinssin itselleen lojaalilla hoviväellä. Burgundin herttuan tarkoituksena oli antaa kunnollinen sotilaskoulutus prinssi Ludvigille, joka ei ollut kovin innostunut sotimisasiosta. Niinpä Juhana Pelottoman suunnitelma kruununprinssin sotilaskoulutuksesta ilmeisesti inspiroi Christineä kirjoittamaan sotimisen käsikirjansa vuosien 1408-1409 tienoilla. Vuonna 1410 14-vuotiaasta Ludvigista tehtiin kuninkaallisen Creilin linnan kapteeni, ja vuonna 1412 kruununprinssin johtajantaidot olivat kehittyneet sen verran, että hän osallistui jo sotaretkillekin. Willardin mukaan tämä saattaa olla seurausta Christinen kruununprinssille osoittaman kirjan oppien omaksumisesta.⁴⁶

Faits d'armes -teos nautti suosiota sekä Ranskassa että Englannissa. Teoksen valmistumisen aikoihin Ranskan sisäpoliittinen tilanne oli rappeutunut entisestään. Burgundin herttuan valtataistelu monien ruhtinaiden muodostamaa Armagnac'n allianssia vastaan oli suistanut maan lähes sisällissotaan. Periaatteessa Christine kuului suosijansa Juhana Pelottoman leiriin, mutta ennen kaikkea hän oli huolestunut Ranskan valtakunnan hyvinvoinnista. Sisällisota huolestutti Christineä taas niin, että hän kirjoitti *dauphin* Ludvigille suunnatun *Le livre de la paix (Kirja rauhasta)* vuonna 1413. Kirjassa Christine kuvaa levottomuuksia Pariisissa, jotka lopulta johtivat siihen, että kruununprinssi toivotti Armagnac'n liittoutuman ruhtinaat tervetulleiksi takaisin Pariisiin, ja burgundilaiset joutuivat pakenemaan kaupungista.⁴⁷

Christine de Pizan jatkoi kirjoittamistaan 1400-luvun alkuvuosikymmeninä, jotka olivat Ranskalle ja ranskalaisille poliittisesti vaikeita aikoja. Vuonna 1415 ranskalaiset kärsivät Agincourtissa suurtappion englantilaisille. Samana vuonna kuoli kruununprinssi Ludvig. Sisäpoliittinen valtataistelu jatkui edelleen, ja kuningas Kaarle VI:n kuolema vuonna 1422 lisäsi

⁴⁵ Ibid., 177-183.

⁴⁶ Ibid., 183.

⁴⁷ Ibid., 187-190.

sekasortoa. Lopulta Christinen viimeiseksi jäänyt runo oli kuitenkin iloinen, sillä se juhlisti Ranskan ja Jeanne d'Arcin voittoa Orleansissa sekä Kaarle VII:n kruunausta Reimsissä vuonna 1429. Christine kuoli vuosien 1429-1430 tienoilla. Kuolemansakin jälkeen hänen teoksiaan käännettiin useille eri kielille, kuten flaamiksi ja portugaliksi. Tutkimuskohteena olevaa *Faits d'armes* -teosta kopioitiin, painettiin ja luettiin paljolti vielä 1500-luvullakin.⁴⁸

2.2. CHRISTINEN TIEDONLÄHTEET

Christine de Pizanin *Faits d'armes* -teos tukeutui moniin aikaisempiin kirjailijoihin. Tutkimuksen kannalta Christinen tärkeimmät tiedonlähteet olivat Honoré Bouvet, Vegetius ja epäsuorasti myös Giovanni da Legnano. Honoré Bouvet oli Christinen de Pizanin lähteistä tärkein, sillä suurin osa *Faits d'armes* -teoksen sodan laeista on peräisin Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksesta. Pitkään uskottiin *L'Arbre des batailles*'n kirjoittajan sukunimen olevan *Bonet*, mutta G. Ouy varmisti vuonna 1959 artikkelissaan *Honoré Bouvet (appelé à tort Bonet) prieur de Selonnet* kirjailijan sukunimen olevan Bouvet⁴⁹.

Honoré Bouvet syntyi Provencessa vuoden 1343 tienoilla. Hänestä tuli benediktiiniläismunkki, ja *L'Arbre des batailles* -teoksen kirjoittamisen aikoihin (1387) Bouvet toimi priorina Salonissa tai Selonnet'ssa Embrunin hiippakunnassa. Samoihin aikoihin päättyi myös Provencessa riehunut sisällissota. 1300-luvun viimeisellä vuosikymmenellä Bouvet toimi muun muassa kuninkaallisessa komissiossa, joka hoiti Languedocin hallintoa. Bouvet'n kuolinvuodesta ei ole tarkkaa tietoa, mutta viimeinen virallinen asiakirjamaininta hänestä on vuodelta 1405. *L'Arbre des batailles* oli omistettu kuningas Kaarle VI:lle, ja Bouvet itse lähetti kopiot teoksesta kuninkaalle ja tämän sedille Berryn ja Burgundin herttuuille.⁵⁰ Näin ollen Burgundin Juhanan palveluksessa olleen Christine de Pizaninkaan ei tarvinnut etsiä Bouvet'n teosta sen kauempaa kuin suojelijansa hovikirjastosta.

⁴⁸ Setälä 1996, 226; Willard 1984 II, 338-340.

⁴⁹ Wright 1976, 12.

⁵⁰ Byles 1937, xlvi-xlvii; Coopland 1949, 16-17; Wright 1976, 12.

Bouvet'n kirjassa taistelujen puuta esittävässä kuvituksessa keisari, paavi, kilpailevat kuninkaas, ritarit ja maaorjat kaikki yhdessä taistelevat elämästä ja kuolemasta veren tahrimilla puun oksilla. Muun muassa Bouvet'n suru kristikunnan surkeudentilasta (esim. suuri skisma 1378-1417) sai hänet kirjoittamaan kirjan. Honoré Bouvet oli vannoutunut kirkonmies ja ennen kaikkea lojaali ranskalainen. Suuressa skismassa hän oli Avignonin paavien kannattaja, mutta Ranskan suvereenisuuden ollessa kyseessä Bouvet julisti, että Ranskan kuningas oli itsenäinen monarkki, joka ei ollut keisarin eikä paavinkaan alainen.⁵¹

Honoré Bouvet tunsi kanonisen lain, ja hänen historiantuntemuksensa oli laaja, mutta hänellä ei ollut suoranaista latinankielisten klassikkojen tuntemusta. Nuoruudessaan Bouvet oli käynyt paljon keskusteluja ritareiden kanssa. Hän oli matkustellut vallatussa Italiassa, ja omassa maassaan Bouvet oli nähnyt sisällissodan, ruton ja Languedocin raa'an ja julman hallinnon vaikutukset. Nämä kokemukset olivat Bouvet'n vahvuuksia. Hän kirjoitti kansankielellä, kuten Christine de Pizan hänen jälkeensä. 1400-luvun lainoppineet jättivät *L'Arbre des batailles* -teoksen ottamatta huomioon, siteeraten sen sijaan muun muassa Bartolus Sassoferratolaista ja Giovanni da Legnanoa. Bouvet'n teos perustuikin suurelta osaltaan italialaisen Giovanni da Legnanon *Tractatus de bello, de represaliis et de duello* -teokseen, vaikkei Bouvet sitä kirjassaan suoranaisesti mainitsekaan.⁵²

1300-luvulla vaikuttanut italialainen lainoppinut Giovanni da Legnano toimi puolestaan professorina Bolognan yliopistossa. Hän sai *Tractatus de bello* -teoksensa valmiiksi vuonna 1360. *Tractatus de bello* ja *L'Arbre des batailles* ovat seurausta 1200-luvun lopussa ja 1300-luvulla tapahtuneesta kehityksestä lainopin teoriassa, joka on yhteydessä Post-glossators -nimiseen lainoppineiden koulukuntaan. Tämän italialaisvaltaisen (mm. Bartolus Sassoferratolainen) koulukunnan kunnianhimoisena tavoitteena oli luoda uusi keskiaikainen siviilioikeus, yhdistelemällä roomalaista ja ei-roomalaista lainopillista materiaalia. Sotaan liittyvissä asioissa useimpien koulukunnan lainoppineiden periaatteet eivät aina sopineet yhteen joidenkin vanhojen, primitiivisten ja barbaaristen käytäntöjen, kuten esimerkiksi laillistettujen kostotoimien kanssa. Giovanni da Legnano oli yksi

⁵¹ Byles 1937, xlvii-xlviii.

⁵² Coopland 1949, 18, 21, 23-25.

realistisemmista lainoppineista. Hän ei pyrkinyt eliminoimaan näitä syvään juurtuneita vanhoja tapoja, vaan rajoittamaan niiden käyttöä saattamalla ne siviilivallanpitäjien toimivallan alaisuuteen. Giovanni da Legnano käsitteli kirjassaan laajasti Italian siviilivallanpitäjien suurinta ongelmaa eli kontrolloimattomia, ryösteleviä palkkasotureita, joita kutsuttiin nimellä *condottieri*. Bouvet siirsi da Legnanon ajatukset aikansa ranskalaiseen miljööseen, missä palkkasoturit myös muodostivat yhteiskunnallisen ongelman.⁵³

Christine de Pizanin ritariuden tulkinnan tärkeänä ohjenuorana oli myös roomalaisen Vegetiuksen *De re militari*. Kansainvaellusten alkuaikoina ja Teodosius Suuren (379-395) hovissa vaikuttanut sotateoreetikko Publius Flavius Vegetius Renatus kirjoitti teoksensa odotettaessa barbaarien suuryritystä. Hän pyrki herättämään roomalaiset huomaamaan mihin oltiin menossa ja toisaalta osoittamaan keinot lopullisen tuhon välttämiseksi. *De re militari* -teoksen piti siis olla herätyshuuto roomalaisille. Vegetius korostaa paluun vanhaan roomalaiseen sotilasorganisaatioon olevan ainoa keino pelastaa valtakunta tuholta. Teoksessaan Vegetius selostaa yksityiskohtaisesti sotalaitosta, taktiikkaa, strategiaa, linnoitus- ja merisotaa, joita Christine myös omassa teoksessaan käsittelee. Vegetius ei kuitenkaan ollut sotilas, eikä hänellä siten ollut selvää käsitystä kaikista tarkasti selvittämistään sodankäynnin osa-alueista. J.O. Hannulan mukaan Vegetius on usein sekoittanut vääristeltyyn roomalaiseen perimätietoon kreikkalaista teoriaa ja omia spekulatioitaan.⁵⁴

3. SODAN SÄÄNNÖT YHTEISÖTASOLLA

3.1. SODAN OIKEUTUS

Oikeutettu sota liittyy läheisesti keskiaikaisen sodan sääntöihin. Sodan oikeutusta ovat pohtineet sotilaat, filosofit, uskonnolliset ajattelijat ja oikeusoppineet kautta aikojen. Sota on väkivaltaa, jonka vaikutukset ovat tuhoisat sen kaikille osapuolille, mikäli sille ei aseteta rajoituksia.

⁵³ Wright 1976, 24-25.

⁵⁴ Hannula 1931, 20-21; Milner 1996, xxxii.

Periaatteessa moraalisten esteiden asettaminen on väkivallan rajoittamisen tehokas keino. Tietyissä yhteisöissä yhteisesti hyväksytyjen rangaistusten vahvistamina tällaiset esteet voivat toimiakin, mutta se vaatisi kaikkien osapuolien sitoutumista yhteisten sääntöjen noudattamiseen. Ketään ei voida pakottaa toisten laatimien sääntöjen noudattamiseen, jolloin säännöt eivät koske sopimuksesta kieltäytyjää.⁵⁵ Tämä on keskeinen ongelma sodan oikeutukseen ja sodan lakeihin liittyen.

Roomalaiset ja eritoten Marcus Tullius Cicero (106-43 eKr.) erottivat toisistaan sodan oikeutuksen (*jus ad bellum*) ja sodan sääntöjen (*jus in bello*) käsitteet. Tämä erottelu mahdollisti sen, että sodan osapuolet periaatteessa noudattaisivat sovittuja sotimisen sääntöjä, vaikka he saman aikaisesti kiistelisivät toistensa oikeutuksesta sotaan. Roomalaiset korostivat yksilön tahdon alistamista isänmaan (*patria*) edun alle, jolloin vastuu sodan oikeutuksesta oli valtaapitävillä. Niin sanottujen tavallisten kansalaisten velvollisuudeksi jäi taistella isänmaan puolesta riippumatta sodan oikeutuksesta.⁵⁶

Sodankäynnin aatteellisella puolella käsitys oikeutetusta sodasta oli keskeinen läpi koko keskiajan. Kanonisen oikeuden tuntijat tutkivat keskiajalla usein oikeutettua sotaa, joka oli heille ainoa laillinen sotimisen muoto. Kirkkoisä Augustinus (357-430) käynnisti keskiaikaisen oikeutetun sodan teorian käsittelyn. Raamattu ja Rooman lait olivat tärkeitä lähteitä tuolle keskustelulle. Augustinukselle sota oli seurausta synnistä, mutta myös parannuskeino siihen.⁵⁷ Varsinkin 1100-luvulla Bolognan yliopistossa toimineet teologit ja kanonisia lakeja kodifioineet lainoppineet keskittyivät roomalaisen lain ajatukseen *patrian*, isänmaan puolustamisesta sekä korostivat vääryyttä tehneen rankaisemista ja laillista auktoriteettia oikeutetun sodan julistajana. Tuomas Akvinolainen (1225-1274) kiteytti oikeutetun sodan periaatteen kolmeen vaatimukseen; sen täytyi olla laillisen auktoriteetin julistama, sen syynä täytyi olla toisen osapuolen tekemä vääryys ja sitä käyvien oli pyrittävä ajamaan hyvän asiaa pahaa vastaan.⁵⁸ Keskiaikaisen oikeutetun sodan teorian päälinjat määriteltiin 1200-luvun lopussa edellisen vuosisadan teorioiden pohjalta. Oikeutettu sota oli

⁵⁵ Karasjärvi 2000, 19.

⁵⁶ Ibid., 23, 25.

⁵⁷ Russell 1977, 16, 292.

⁵⁸ Karasjärvi 2000, 29.

Jumalan sallima asia, jolla rankaistiin synnit ja rikokset. Sota oli tärkeä osa kamppailussa pahuutta vastaan. Teorioissa oikeutta sodankäyntiin tarjottiin toisaalta vain keisareille, toisaalta kaikille feodaaliherroille, joilla ei ollut arvohierarkiassa ylempiä arvoja. 1300-luvulle tultaessa jopa kirkko hyväksyi monarkkien sodankäynnin, mikäli se ei vain kohdistunut kirkon intressejä vastaan.⁵⁹

Ritarikulttuurin piirissä sodan oikeutus jäi vähempiarvoiseksi sodan lakeihin verrattaessa. Ritareille taistelemisen pelisäännöt olivat sotimisen kaaoksen säätelyn prioriteetti, sillä usein sodan oikeutuksen säännöt rajoittivat pahastikin ritariluokan elinehtonaan pitämää sotimista ja siitä saatuja etuja. Soturiylimysluokalle sodan oikeutus oli pienestä kiinni, sillä vähäisinkin äärimmillen viety kunniantunnon loukkaus saattoi olla syy sodan aloittamiseen. Ritarien ja muiden feodaaliherrojen ylläpitämät yksityiset uskollisuussuhteet eliitin jäsenten kesken nousivat keskiajalla isänmaan edun yläpuolelle.⁶⁰

Pohdittaessa sodan merkitystä keskiaikaisessa yhteiskunnassa täytyy myös muistaa aikalainen oppi kolmesta säädystä. 1000-luvun alussa muotoiltu oppi niistä, jotka rukoilevat (*oratores*), taistelevat (*bellatores*) ja tekevät ruumiillista työtä (*laboratores*) katsotaan yleensä Laonin piispan Adalberon ja Cambrain piispan Gerarduksen ideoimaksi⁶¹. Kyseinen jaottelu ilmaisee sen, että keskiajalla sotaa käyvän yhteiskuntaryhmän olemassaoloa pidettiin itsestäänselvyytenä.

Vaikka Christine de Pizanin *Faits d'armes* -teos hyödyntääkin paljon aikaisempia kirjailijoita, teoksen vuoden 1937 toimittajan ja kommentoijan A.T.P. Bylesin mukaan kirjan sodan oikeutusta käsittelevä osa on Christinen omaa tuotosta. Byles toteaa tämän osuuden kirjasta olevan katsomukseltaan puhtaasti keskiaikainen. Hänen mukaansa tämä Christinen antiikin auktoireista vapaa ajattelu toimii mielenkiintoa herättävänä kuvauksena, kun tutkitaan keskiaikaista suhtautumista sotaan.⁶² Byles on toteamuksessaan sinänsä oikeassa, sillä Christinen ajatukset myötäilevät tutkimuskirjallisuudesta ilmenevää yleistä keskiaikaista sodan oikeutukseen

⁵⁹ Keen 1965, 8-9; Russell 1977, 292-293, 298-301.

⁶⁰ Karasjärvi 2000, 27-28.

⁶¹ Duby 1980, 13-14.

⁶² Byles 1937, xlii.

liittyvää ajattelua. Sen sijaan kummastusta herättää se seikka, että Christine de Pizania tai sodan sääntöjä koskevissa tutkimuksissa ei teoksen tätä osuutta käsitellä, vaikka kyseessä on Bylesin mukaan Christinen 'omaa ajattelua' varsin tärkeästä teemasta. Christinen alkuperäisinä ajatuksina tutkimuksissa otetaan huomioon lähinnä vain hänen muutamia Honoré Bouvet'n tekstistä eriävät lausahduksensa sekä hänen teoksensa ohjeet piirityssodankäynnistä, joiden kokoamisessa Christine de Pizan on Bylesin mukaan saanut apua aikalaisilta piirityssodan eksperteiltä⁶³. Tähän voi olla syynä se, että Charity Cannon Willardin mukaan Christinen teoksen sodan oikeutuksen osuus heijastelee Bouvet'n ja Giovanni da Legnanon saman suuntaisia yleisesti tunnettuja ajatuksia⁶⁴. Tämän perusteella Christine de Pizanin omaa antia tässä kohdin ei voitane pitää niin merkittävänä, vaikka hän ei selvästikään ole kopioinut kyseistä osuutta Bouvet'ltä tai Giovannilta.

Kun Christine de Pizan teoksessaan käsittelee sotimisen eri sääntöjä, hän toteaa lähes aina niiden olevan juuri oikeutetun ja laillisen sodan sääntöjä. Vaikka Christinen teos osaltaan perustuukin roomalaisiin oppeihin, hän ei kuitenkaan näytä hyväksyvän roomalaista ajattelutapaa, jossa sodan oikeutuksen ja sääntöjen ei katsottu kuuluvan yhteen. Christinen ajatusmaailmaa mukaillen onkin luontevaa aloittaa sotimisen sääntöjen tutkimus sodan oikeutuksen määrittelemisellä. Sodan oikeutuksen määrittelemiseen vaikuttivat sotaa käyvän lääninherran auktoriteetti ja sodan syy.

Vaikka Christine de Pizan tunnustaa sodissa usein tapahtuvan pahoja asioita, hän toteaa heti perään, että oikeudenmukaisuuden puolesta käydyt sodat ovat Jumalan sallimia. Christine de Pizanin mukaan Jumalan antama oikeutus ilmenee selvästi Raamatussa monissa kohdin. Esimerkkeinä hän mainitsee kuinka Jumala neuvoo sotapäälliköille, mitä näiden tulisi tehdä vihollisiaan vastaan, kuinka Jumala kehotti Jeesta käymään taisteluun vihollisiaan vastaan ja väijyttämällä voittaamaan nämä ja kuinka Jumala itse on sotajoukkojen johtaja. Tähän Christine de Pizan lisää, että sodat ja taistelut oikeuden puolesta ovat oikeanlaista oikeudenmukaisuuden toteuttamista. Christine ilmaisee jo aikaisempienkin ajattelijoiden sanoneen, ja viittaa selvästi Bouvet'hen, ettei sota itsessään ole paha asia, vaan sodan

⁶³ Ibid., xxxix.

⁶⁴ Willard 1984 I, 184.

nimissä tehdyt ihmisten pahat teot. *L'Arbre des batailles* -teoksessaan Honoré Bouvet mainitsee esimerkkinä ihmisen pahuudesta sodassa sen, jos sotilas tekee naiselle häpeää ja satuttaa häntä (eli raiskaa?) tai jos sotilas sytyttää kirkon palamaan. Tämänkaltaista ihmisen pahuutta sodassa rajoittivat sodankäynnin lait.⁶⁵

Sodan olemusta selvitellessään Christine de Pizan myötäilee Bouvet'nkin julkituomia ajatuksia sekä yleisiä keskiaikaisia oikeutetun sodan teorioita, joiden mukaan sota oli Jumalan sallima asia. Näin ollen voisi sanoa, että Christinen ajatukset eivät olleet niin originaaleja kuin Byles antaa ymmärtää, joskin näkökulma on eittämättä keskiaikainen. Toisaalta Christine ei näytä suoranaisesti lainanneen tätä osuutta kenenkään toisen tekstistä, kuten hän on teoksensa kolmannessa ja neljännessä osassa tehnyt Bouvet'n oppeja käyttäessään.

Keskiajalle oli tyypillistä, että sodan ja rauhanajan raja oli häilyvä. Sota ei tarkoittanut poikkeuksellista taistelujen aikaa, vaan se kuului normaalina osana paikallisiin olosuhteisiin länsieurooppalaisessa yhteiskunnassa. Periaatteessa lainoppineiden tehtävänä olikin erotella toisistaan sodan erilaiset olomuodot. Vaikka keskiajalla käytiin yksityisiäkin sotia, julkinen sota oli oikeutetun sodan ainoa laillinen muoto. Keskiaikaiset oikeusoppineet olivat melko haluttomia myöntämään, että muuta kuin ruhtinaan valtuuksin käytyä julkista sotaa voitaisi kutsua sodaksi lainkaan sanan varsinaisessa merkityksessä. Sota rikkoi aina siviililakien aikaansaannoksia, ja niinpä ruhtinaan yksinoikeutta sotimiseen perusteltiin sillä, että hän oli siviililakien yläpuolella. Julkisen ja yksityisen sodan sotilaita koskeva tärkein ero oli, että julkisessa sodassa sotasaaliin ottaminen oli sallittua. Myöhäiskeskiaikaisia sodan sääntöjä sekoitti kuitenkin vanha feodaalijärjestelmä, jonka mukaan jokaisella aatelisaseman omanneella henkilöllä oli oikeus käydä sotaa. Satavuotisen sodan aikoihin yksityisen sodankäynnin oikeus alkoi kadota vallan keskittyessä voimistuville monarkeille. Kirkko vastusti yksityistä sodankäyntiä, joten ruhtinaan yksinoikeus sotimiseen sai kannatusta ajan myötä kirkon piirissäkin.⁶⁶

⁶⁵ Christine de Pizan 1937, 9-10. Vertaa Bouvet 1949 (1387), 125.

⁶⁶ Keen 1965, 64, 68-73.

Yksityisessä sodankäynnissä feodaaliherrat olivat ottaneet väkivallan tarkoituksenaan toteuttajaksi ja samalla asettaneet itsensä muun yhteisön yläpuolelle. Kuitunut valtiovalta alkoi 900-luvulla koota itseään ja asettamaan rajoituksia aatelin sodankäynnille. Seuranneiden vuosisatojen saatossa kehittyi hallintomalli, jossa keisarit, kuninkaat ja vähäisemmät ruhtinaat omaksuivat itsekin ritarikulttuurin, mutta rajoittivat sen sotimisen oikeutta koskevat määreet tarkoittamaan vain itseään eikä vasallejaan.⁶⁷

Myöhäiskeskiajalla sotimisen oikeudesta käytiin kovaa lainopillista keskustelua. Karkeasti jaoteltuna lainoppineet voidaan jakaa tässä asiassa kolmeen leiriin. Feodalistit kannattivat yksityisen sodankäynnin oikeutta kaikille sotilasaseman omaaville aatelisille. Päinvastaista kantaa edustivat paavi- ja keisarimieliset, joille kristikunnan ainoa johtaja oli paavi tai keisari. Esimerkiksi Giovanni da Legnano kuului keisarimielisiin lainoppineisiin, joiden mukaan julkista sotaa sai käydä ainoastaan keisari tai Rooman kirkko. Giovanni da Legnanon tiukan tulkinnan mukaan kaikki muut olivat epäoikeutettuja sotia. Näiden kahden ääriyhmittymän väliin sijoittui apologeetoiksi kutsuttu joukko pääasiassa ranskalaisia ja sisilialaisia lainoppineita, joiden doktriinin perustan loi ajatus, jonka mukaan kuninkaalla oli keisarin valtuudet omassa valtakunnassaan.⁶⁸

Christine de Pizanin mukaan vain itsenäiset ruhtinaat olivat oikeutettuja sodankäyntiin ja heidän velvollisuutenaan on suojella alamaisiaan 'kuin hyvä paimen lampaitaan'. Näillä ruhtinailla Christine tarkoittaa keisareita, kuninkaita, herttuaita ja kaikkia niitä maallisia valtiaita, jotka pitivät hallussaan pääasiallista tuomiovaltaa hallintoalueellaan.⁶⁹ Tämän perusteella Christine de Pizanin ajatukset olivat lähellä apologeettojen näkemyksiä, vaikka hänen sääntönsä juonsivatkin juurensa keisarimielisen Giovanni da Legnanon opeista.

Maurice Hugh Keenin mukaan Christine näyttää tässä kohdin laajentavan itsenäisen ruhtinaan käsitettä aikakaudelleen paremmin sopivaksi, sillä usein herttuat ja muut maalliset valtiaat eivät suinkaan olleet itsenäisiä, vaan monesti vasallisuhteen alaisia. Myöhäiskeskiajan Ranskassa Christine de Pizanin ruhtinas -määritelmä sisälsi kuninkaan lisäksi ainakin Burgundin,

⁶⁷ Karasjärvi 2000, 28.

⁶⁸ Keen 1965, 73-76.

⁶⁹ Christine de Pizan 1937, 10-11.

Bretagnen ja Anjoun herttuat sekä Foix'n ja Armagnac'n kreivit. Honoré Bouvet mainitsee *L'Arbre des batailles* -teoksessaan Foix'n kreivin olevan 'keisari omassa maassaan'⁷⁰. Keenin mukaan kaikki ruhtinaat, joilla ei ollut ylempiä arvoja saattoivat vedota heille periytyneeseen keisarilliseen sodankäynnin oikeuteen, joka oli periytynyt myöhäiskeskiaikaisiin sodankäynnin lakeihin Rooman aikaisista laeista. Christine de Pizan pyrki tekemään selväksi, ettei paronien kaltaisilla vasallisuhteen tunnustaneilla valtiailla ollut oikeutta sotimiseen ilman herransa lupaa. Hämmäntävistä tilanteista esimerkkinä mainittakoon Burgundin herttua, joka hallitsi ruhtinaskuntaansa, mutta oli vasallisuhteessa Ranskan kuninkaan ja Pyhän saksalais-roomalaisen keisarin alainen. Aina ei ollut selvää kummalta herttua lupaa sotimiseen kysyisi, vai kysyisikö kummaltakaan ja toimisi kuten itsenäinen ruhtinas.⁷¹

Christine de Pizanin määritelmät sodankäyntiin oikeuttavasta poliittisesta asemasta seurailevat selkeästi aikakauden yleisiä linjoja. Christine näyttää olevan samoilla linjoilla varsinkin itsenäisten ruhtinain sotaoikeutta korostavien apologeettojen kanssa. Tätä huomiota tukee Christinen oppisän Bouvet'n esimerkki, missä hän korostaa Foix'n kreivillä olevan keisarin oikeudet hallintoalueellaan. Christine itse asiassa laskee itsenäisten ruhtinain joukkoon myös vaikutusvaltaisia vasalleja, joiden huomioon ottaminen lienee kuitenkin tuon ajan tosiasioiden tunnustamista. Ilmeisesti Christine ei katsonut näiden vasallien sotimisoikeuden olevan uhka siviilien turvallisuudelle ja valtakunnan yhtenäisyydelle, toisin kuin aatelin yksityisen sotimisen tapauksessa.

Sodalle Christine de Pizan määrittää viisi syytä, joista kolme on laillista. Sota oikeuden (*justice*) ja oikeudenmukaisuuden (*right*) ylläpitämiseksi oli laillista, kuten myös sota maan ja kansan sortoa vastaan, jota Christine kuvaa 'pahaksi ja murhetta aiheuttavaksi'. Kolmas laillisen sodan muoto oli sota kaappausta vastaan, jossa oikea omistaja sai sotimalla ottaa häneltä vääryydellä viedyt läänitysalueet ja -oikeudet laillisesti takaisin. Nämä kolme laillisen sodan syytä myös velvoittivat ruhtinaan lähtemään sotaan yllämainituissa tapauksissa, eli on tärkeä huomata, että läänitysoikeuksien mukana tuli myös velvollisuuksia. Näiden määritelmien rajoissa ruhtinas

⁷⁰ Bouvet 1949, 136.

⁷¹ Keen 58, 73, 77-78, 81.

pystyi oikeutetusti käymään sotaa omien oikeuksiensa puolustajana sekä kirkon, vasalliensa, liittolaistensa, naisten, leskien, orpojen ja kaikkien apua tarvitsevien auttajana.⁷²

Sen sijaan väärin perustein aloitettuja sotia Christine de Pizan ei laskenut oikeutetun sodan piiriin. Näitä Christineltä tuomion saaneita sotia olivat kärsimyksestä aiheutunut kostosota ja aluevalloituksiin tähtäävä hyökkäyssota, missä hyökkääjä laajentaisi läänitysalueitaan. Jumala tuomitsi nämä tahallisesti aloitetut kosto- ja aggressiosodat, eikä niitä siten voitu laskea laillisiksi sodan syiksi.⁷³ Kostosodat kautta aikojen ovat sisältäneet sen vaaran, että hyökkäyksen vastaanottava osapuoli katsoo olevansa oikeutettu vastatoimiin.⁷⁴

Aggressio- ja kostosodista syntyvä koston kierre on aina ollut omiaan lisäämään sodasta aiheutuvia kärsimyksiä, ja Christine de Pizan vastustaakin jyrkästi tämän kaltaisia sotia. Huomattavaa on myös se, kuinka hyvin Tuomas Akvinolaisen oikeutetun sodan kiteytys ja Christinen julkituomat ajatukset täsmäivät. Tämänkin perusteella voisi aiempaa pohdintaa täydentää ja todeta, että Christine de Pizanin sodan oikeutuksen säännöt ovat hänen omaa tuotostaan, jotka pohjautuvat aikakauden yleisiin näkökulmiin oikeutetusta sodasta.

Maurice Hugh Keen toteaa, että usein käytännössä sotien molemmat osapuolet ilmoittivat taistelevansa oikeutetuin perustein, ja sodan lopputulos ratkaisi sen, kumpi oli oikeassa.⁷⁵ Toisin sanoen niin sanottu 'voittajan oikeus' määrittäi usein sodan oikeutuksen. Näyttäisi siltä, että teoreettisia sotaan ryhtymiseen oikeuttavia sääntöjä oli loppujen lopuksi helppo tulkita suuntaan tai toiseen, jolloin sodan voittajan näkökanta ratkaisi.

Oikeutettu sota oli Euroopassa 1300-luvulla niin laajalle levinnyt käsite, että monarkit pitivät toivottavana, jopa välttämättömänä sitä, että omat alamaiset ja muut kuninkaalliset olisivat vakuuttuneita käydyn sodan oikeutuksesta. Esimerkiksi Englannin kuningas Edvard III (1327-1377) ponnisteli kovasti oikeuttaakseen toimintansa Satavuotisen sodan alkuaikoina. Hänen

⁷² Christine de Pizan 1937, 11-13.

⁷³ Ibid., 11-13.

⁷⁴ Karasjärvi 2000, 20.

⁷⁵ Keen 1965, 70-71.

julistuksensa oikeudesta Ranskan kruunuun julkaistiin Englannissa, Flanderissa, Akvitaniassa ja Ranskassa vuonna 1340. Edvard toivoi eritoten paavilta tunnustusta oikeuksilleen ja niinpä hän olikin lähettänyt oikeutusta käsittelevän kirjeen kardinaalikollegiolle jo vuonna 1339, ja vuonna 1344 Edvardin lähetystö saapui paavin puheille puolustamaan kuninkaansa toimia. Kotirintamalla Edvard III käytti paikallista hallintokoneistoa ja kirkkoa apuna, kun kansalle pyrittiin osoittamaan oikeutetuksi kuninkaan vaatimuksista aiheutunut sota. Aikalainen kronikoitsija Froissart teki selväksi, että sekä Edvard III ja Ranskan kuningas Filip VI pitivät tärkeänä sodan oikeutuksen ilmaisemista kansalle, sillä kansaa valistamalla ja kiihottamalla molemmat monarkit saivat suuremman kannatuksen toimilleen.⁷⁶

Vaikka edessä hämmäyttävän sodan syyt olisivatkin oikeutetut, sodan lakien mukaan tarvittavat ja mahdollisesti jopa sodan estävät ennakkotoimenpiteet tuli toimittaa ennen kuin väkivaltaisuuDET alkaisivat. Niinpä oikeutetut sodan syyt määriteltyään Christine de Pizan huomauttaa, että ruhtinaan ei kuitenkaan ollut syytä käydä hätiköiden sotimaan. Ruhtinaan oli kuultava koolle kutsuttua neuvostoa, ennen kuin hän lähti sotimalla hakemaan oikeutta itselleen. Neuvoston tuli koostua aatellisista, lainoppineista ja puolueettomista ulkomaisista neuvonantajista. Aatelin asiantuntemusta tarvittiin sodan toimeenpanoon, ja lainoppineita sodan oikeutuksen selvittelyyn. Mikäli sotimaan oikeutetusti käyvä ruhtinas oli vasallisuhteen alainen, ruhtinaan oli kuultava lääniherransa neuvostoa. Christinen mukaan ruhtinas saattoi ryhtyä sotimaan saadakseen oikeudenmukaisuutta itselleen ja hänen oli lainmukaista pitää itsellään samat oikeudet, kuin mitä hän tunnusti muilla olevan. Eli Christinen ajatuksenkulkua mukailleen voisi todeta, että mikäli ruhtinas oikeutetusti tunsu itsensä tulleen kohdelluksi väärin, hän sai sotimalla hakea oikeutta itselleen. Christine muistuttaa kuitenkin vielä, että ennen sotaa oli riita-asiassa yritettävä välitystä, mutta ruhtinas oli oikeutettu sotimiseen, mikäli kiista ei ratkennut tällä tavalla. Teoksen auktorin mukaan tätä sotaa ei ollut syytä kutsua kostoksi, vaan oikeudenmukaisuuden (*iustice*) toteuttamiseksi.⁷⁷

⁷⁶ Barnie 1974, 7.

⁷⁷ Christine de Pizan 1937, 13, 16.

Christine de Pizaninkin esille tuoma sotimisen oikeuden rajoittaminen liittyi tiiviisti myöhäiskeskiajalta alkaneeseen kuninkaan vallan voimistumiseen. Satavuotisen sodan aikana ja sen tuloksena valtiovalta lujittui, ja tämä kehitys nosti myös ruhtinaiden merkitystä sodan luonteen määrääjinä⁷⁸. Tero Karasjärven, Janne Malkin ja Risto Marjomaan mukaan *patria* -käsitys, ritareiden kunniallisen sodan vaatimus ja kirkon piirissä määritelty oikeutetun sodan käsite valjastettiin pönkittämään kuninkaan asemaa muiden feodaaliruhtinaiden ylimpänä auktoriteettina. Kristinuskon moraalinen pohdinta oikeutetusta sodasta alkoi väistyä antiikin auktoireihin tukeutuvan humanistisen koulukunnan tieltä, joka korosti sotaa ennen kaikkea lainopillisena ongelmana. 1400-luvulla renessanssi rapautti keskiajan kirkollis-feodaalista yhteisömallia muuttamalla valtiollista kehitystä kohti keskitetysti hallittuja suvereenisia monarkioita. Niinpä keskiajan päättyessä oikeutettu sota olikin Euroopassa palannut yksinomaan valtioiden väliseksi toiminnaksi.⁷⁹

Sodan oikeutuksen sääntöjä määritellessään Christine de Pizan on näkökulmaltaan puhtaasti keskiaikainen ja varsin alkuperäinen verrattuna teoksensa loppuosaan. Itsenäisen, suvereenin ruhtinaan rooli sodan auktoriteettina nousee vahvasti esiin. *Faits d'armesin* kyseinen osuus luo perustan teoksen loppuosille, sillä kirjoittaja määrittelee heti kirjan alussa kenellä oli oikeus sodankäyntiin ja millä perustein. Lisäksi Christine tuo heti esille yhteisen hyvän ja sodan oikeutuksen tärkeyden, ja nämä samat teemat esiintyvät myös teoksen loppuosien säännöissä.

Christine de Pizan tunnetaan hyvin isänmaallisena ranskalaisena. Itsenäisen ruhtinaan korostamisessa voi nähdä myös patrioottisia piirteitä. Christine de Pizan painottaa suvereenien ruhtinaiden keisarillista valtaa ja heidän riippumattomuuttaan, joka puhuu vahvan keskusvallan puolesta. Vaikkei Christine suoraan mainitse sanaa *patria*, isänmaallinen ajattelu on kuitenkin luettavissa näistäkin säännöistä. Sodan oikeuttaminen kansalle liittyy myös patrioottisuuteen, sillä sodan oikeutetuksi tunteminen saattoi nostaa rahvaan ja sotilaiden kansallista henkeä. Christine de Pizanin teoksen patrioottinen henki näkyy siellä täällä myös jatkossa, mutta on kuitenkin huomattava, että

⁷⁸ Tiainen 1994, 23.

⁷⁹ Karasjärvi 2000, 29-30, 34.

usein säännöt itsessään eivät ole niinkään patrioottisia vaan kirjoittajan tekemät lisäykset ja kerrontatapa.

3.2. FEODAALISUHTEIDEN TUOMAT ONGELMAT

3.2.1. Hedelmiä *Taistelujen puusta*

Faits d'armes -kirjan kolmannesta osasta lähtien Christine de Pizan aloittaa Honoré Bouvet'n materiaaliin tukeutumisen käymällä käsiksi feodaalihierarkian ja sodan lakien yhtymäkohtiin. Christineä kuitenkin huolestuttaa lainata Bouvet'n teoksen oppeja, sillä hän pelkää saavansa siitä moitteita. Kirjansa kahden ensimmäisen osan kirjoittamisesta väsynyt Christine näkee kuitenkin näyn, jossa vaikuttava ja viisas asiantuntija rohkaisee Christineä poimimaan joitain hedelmiä *Taistelujen puusta*. Muiden muassa *L'Arbre des batailles* -teoksen modernin laitoksen toimittaja G.W. Coopland antaa ymmärtää kyseisen asiantuntijan olleen Honoré Bouvet, vaikka Christine ei mainitse kertaakaan näkynsä henkilön nimeä. Myös Christinen teoksen vuoden 1937 toimittaja A.T.P. Byles ilmaisee kyseessä olleen Bouvet. Asia vaikuttaa sinänsä selvältä, sillä lähes kaikki näkykohtauksen jälkeen tulevat sodan lait perustuvat Bouvet'n teokseen. Näyssä Honoré Bouvet neuvoi Christineä irrottamaan puusta parhaita oksia, joita hän voisi sitten käyttää oman työnsä perustana. Bouvet rohkaisee vielä Christineä käyttämään hänen teostaan kertomalla, että useat hänen (Bouvet'n) oppilaistaan ottavat 'kukkasia hänen puutarhastaan'. Christine asettaa itsensä Bouvet'n oppilaaksi, mutta sitä ei tiedetä, elikö Bouvet *Faits d'armesin* kirjoittamisen aikoihin tai oliko Christine koskaan tavannut oppisäänsä.⁸⁰

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tällä näkyepisodilla Christine de Pizan tavallaan oikeuttaa Bouvet'n teoksesta kopioimisen. Hän myös selittää siinä miksi ja miten hän on Bouvet'n opit kirjaansa sisällyttänyt siinä muodossa kuin ne ovat. Christine oli kokenut kirjansa kahden ensimmäisen osan kirjoittamisen raskaaksi, joten *Taistelujen puusta* hän tunsi saavansa tarmoa ja voimaa kirjan loppuosaan, sekä yhteensopivuutta Vegetiuksen ja muiden

⁸⁰ Christine de Pizan 1937, 189-190 (mukaan lukien Bylesin marginaaliviitteet); Coopland 1949, 24. Katso liite 3.

käyttämiensä auktureiden oppeihin⁸¹. Christine ei käyttänyt *L'Arbre des batailles* -teoksen kaikkia sodan sääntöihin liittyviä osia. Christinen voisikin katsoa selittävän tätä valikointia, kun hän kertoo oppi-isänsä kehottavan häntä ottamaan puusta oksia *Faits d'armes*in pohjustaksi. Christine on ottanut osia Bouvet'n teoksesta, mutta hän näyttää käyttäneen niitä laajemminkin kuin pelkästään vain työnsä perustusten rakentamiseen. Tosin käydessään dialogiin mestarinsa kanssa Christine muokkaa Bouvet'n tekstiä, mutta silti näkykohtaus antaa ymmärtää, että Christine halusi alunperin tuottaa enemmän omaa 'tutkimusta' kuin hän sitten loppujen lopuksi tekikään.

3.2.2. Lääninherra ja vasalli

Lääninherran ja vasallin henkilökohtainen suhde muodosti alunperin feodaalijärjestelmän ytimen. Vasallin uskollisuutta herralleen pidettiin hänen korkeimpana hyveenään. Vastapainoksi lääninherralla oli velvollisuuksia vasalliaan kohtaan. Vasallin ja herran suhde näkyi erityisesti sodankäynnissä, koska yksi vasallin uskollisuudenvalan tuomista velvoitteista liittyi juuri sotilaspalvelukseen.

Feodalismiin katsotaan loppuneen jo ennen myöhäiskeskiaikaa, kun keskitettyyn kuningasvaltaan perustuvien territoriaalivaltioiden nousu alkoi. Läntisimmän Euroopan yhteiskunnissa säilyi kuitenkin feodaalisina pidettyjä piirteitä aina teollisen ajan alkupuolille asti. Myöhäiskeskiajalla oli mitä ilmeisimmin menossa jonkinlainen siirtymäkausi, jolloin esimerkiksi satavuotiseen sotaan koottiin joukkoja sekä feodaalisten palveluvelvoitteiden nojalla että rahalla. Sotimisen feodaaliset piirteet vähenivät vähitellen, kun sodankäynti sai uusia muotoja.⁸²

Feodaalijärjestelmässä sotajoukkojen värväys tapahtui ensisijaisesti siten, että vasalli täytti uskollisuudenvalan herralleen antamalla tälle joukkoja sotilaspalvelua varten. 1300-luvulle tultaessa tämä perinteinen värväystapa alkoi kuitenkin väistyä, ja sotimaan lähteminen muuttui velvoitteesta ennemminkin houkuttelevaksi vaihtoehdoksi. Satavuotisen sodan alkaessa

⁸¹ Christine de Pizan 1937, 189-190.

⁸² Nurmiainen 1997, 96-99.

vuonna 1337 Englannissa ei enää suoritettu edes feodaalista joukkojen koollekutsua. Noihin aikoihin värvääjät painottivat sotilaille maksettavaa rahapalkkaa ja sodasta mahdollisesti saatavia materiaalisia etuisuuksia, lähinnä sotasaalista. Satavuotista sotaa tutkineen Christopher Allmandin mukaan feodaaliarmeijoiden aika Englannissa oli ohi vuoden 1385 jälkeen. Ranskassa suuntaus oli sama, vaikkakin feodaalivärväys säilyi puolustussotaa käyvässä maassa vihollismaata pitempään. Ranskan *arrière-ban* -järjestelmä, jossa 18-60 -vuotiaat miehet kutsuttiin sotapalvelukseen valtakunnan hädän hetkellä, oli hidas koollekutsuttava ja epäsuosittukin varsinkin katastrofaalisen Poitiersin taistelun jälkeen vuonna 1356. Ranskassa siirryttiinkin 1300-luvun jälkipuoliskolla maksamaan sotilaille palkkaa, vaikka *arrière-ban*-järjestelmä palasikin sittemmin käyttöön 1400-luvun alussa muutaman vuosikymmenen ajaksi, jolloin ranskalaisten ruhtinaiden valta oli suuri.⁸³

Christine de Pizanin mukaan oli selvää, että vasallin oli oltava sodassa herransa mukana ja toimittava tämän puolesta. Sekä Christine että Bouvet luettelevat siviililakeihin ja dekretaalilakeihin perustuvia vasalliaseman ja uskollisuudenvalan velvoitteita, joihin kuului myös herransa mukana sotiminen. Tätä Bouvet perustelee muun muassa sillä, että lääninherralle vasallit olivat välttämättömiä, sillä ilman vasalleja herra ei voinut sotia, koska 'hän on vain yksi ihminen'.⁸⁴

Vasallin uskollisuudenvala ei siis jätä tulkinnan varaa vasallin osallistumisesta herransa sotaan. Christine de Pizan katsoo feodaalilaitoksen velvoitteiden olevan lainvoimaisia, vaikka palkkajoukkojen käyttö oli yleistä.

Uskollisuudesta puhuessaan sekä Bouvet että Christine vetoavat Raamattuun, missä sanotaan, että se joka ei ollut herransa puolella, oli tätä vastaan. Raamattuesimerkkiin nojautuen Christine de Pizan toteaa vielä, että herraansa vastustavan vasallin kuului menettää maansa. Herraksi Christine mainitsee joko kuninkaan, ruhtinaan tai lääninherran (*lorde*). Sen sijaan Honoré Bouvet määrittelee vasallin herraksi kuninkaan, herttuan tai kreivin.⁸⁵

⁸³ Allmand 1988, 92-93, 95-96.

⁸⁴ Bouvet 1949, 135; Christine de Pizan 1937, 195-196.

⁸⁵ Bouvet 1949, 135; Christine de Pizan 1937, 195-196.

Lääninherran määrittelyssä Christine ja Bouvet eroavat lievästi viimeiseksi mainitun ollessa hieman tarkempi. Yleiskuva on kuitenkin sama, ja oikeutetun sodan lakien ollessa kyseessä molempien määrittelemät lääninherrat voi päätellä itsenäisiksi ruhtinaiksi. Bouvet'n tarkemman määritelmän ruhtinaat näyttäisivät vastaavat niitä Ranskan ruhtinaita, jotka Maurice Keen katsoo sisältyvän Christinen sodankäynnin oikeuden omaavan itsenäisen ruhtinaan määritelmään. Asiaan liittyen Keen mainitsee vielä, että normaalisti vasalli ei saanut käydä sotaa, jos hänen herransa oli vastapuolen päällikkönä.⁸⁶ Christinen toteamus herraansa vastustavan vasallin maiden menettämisestä on mielenkiintoinen, sillä Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksessa sääntö esiintyy hieman eri tavalla ja sekaannusta aiheuttavasti. Kyseistä eroa tarkastellaan hieman tuonnempana, sillä Bouvet liitti säännön sodan rahoitukseen.

Vasallin ja lääninherran yhteenotossa sodan lakien julkituojat pohtivat asiaa monelta kantilta. Havaintoesimerkiksi Christine ja Bouvet ottavat kuninkaan ja paronin, joita myös Giovanni da Legnano *Tractatus de bello* -teoksessaan käsittelee. Siinä missä Bouvet puhuu esimerkissään Espanjan kuninkaasta, joka käy sotimaan kuningaskuntansa paronia vastaan, Christine liikkuu epämääräisemmällä tasolla puhumalla vain yleisesti kuninkaasta tai ruhtinaasta, joka sotii paroni-vasalliaan vastaan. Vastaavaa vähemmän esimerkkihenkilöitä spesifioivaa linjaa Christine käyttää toisinaan jatkossakin. Molemmat kirjoittajat epäilevät aluksi, että paronin alamaisten tulisi auttaa herraansa kuningasta vastaan, sillä paronin alamaiset ovat vannoneet uskollisuutta hänelle. Tähän Bouvet vielä lisää sen, että lain mukaan 'hän joka on mieheni mies ei ole minun' eli vaikka paroni on kuninkaan mies, paronin miehet eivät sitä ole. Näin ollen paronin miehillä ei olisi ollut mitään syytä olla auttamatta lääninherraansa.⁸⁷

Tämän jälkeen Christine Bouveta myötäillen toteaa kuitenkin, että kaikesta edellä esitetystä ja vannotusta uskollisuudenvälästä huolimatta vasallin alamaiset eivät saaneetkaan auttaa tätä sodassa kuningasta tai ruhtinasta vastaan. Syynä tähän oli se, ettei tuo uskollisuudenvälä perustuva selitys pohjautunutkaan lakeihin. Bouvet toteaa, että lakien mukaan kuningastaan

⁸⁶ Keen 1965, 81, 87.

⁸⁷ Bouvet 1949, 136; Christine de Pizan 1937, 197-198.

vastaan käyvä paroni syyllistyy majesteettirikokseen eli valtiopetokseen. Kuningas on ruhtinas omassa maassaan ja kaikki häntä vastustavat syyllistyvät valtiopetokseen. Paronia auttavat alamaiset eivät saaneet auttaa tällaista valapattoa tai itse elää sen kaltaisessa synnissä. Bouvet'n mukaan oli oikein kieltäytyä sotimasta kuningasta vastaan, sillä mikään vala ei velvoittanut alamaisia tai vasalleja sen kaltaiseen oikeudettomaan tai rikolliseen tekoon. Christine de Pizan toistaa saman asian, ainoastaan hiukan lyhyemmin. Hämmennystä asiassa aiheuttaa kuitenkin se, että Giovanni da Legnanon esimerkissä paroni käy sotimaan (Espanjan) kuningasta vastaan eikä päinvastoin, kuten Bouvet'n teoksessa. *Faits d'armes* -teoksen esimerkissä puolestaan todetaan, että kuningas 'oli sodassa paroninsa kanssa'.⁸⁸

Tractatus de bello-, *L'Arbre des batailles*- ja *Faits d'armes*- teosten välillä esiintyy selkeää ristiriitaa esimerkin asettelussa. Huomion arvoista on se, että Honoré Bouvet käyttää *Tractatus de bello* -teoksen esimerkkiä sinänsä päinvastaisena, että hänen *L'Arbre des batailles* -teoksessaan kuningas on hyökkäävä osapuoli, mutta silti vasallin alamaiset eivät saa käydä kuningasta vastaan. Christine de Pizanin esimerkki puolestaan on kuin kompromissi Bouvet'n ja Giovanni da Legnanon vastaavista. Christine ei ilmaise paronia eikä sen koommin kuningastakaan sodan aloittajaksi. Kenties Christinellä on ollut Bouvet'n teoksen lisäksi käytettävissään myös Giovanniin, kun hän on muuttanut omaa esimerkkiään neutraalimmaksi oppisääntönsä verrattuna. Sodan aloittajan ristiriitaisuudesta huolimatta säännöt näyttävät olevan aina samat ja johdonmukaiset kaikissa teoksissa, joten tämä fakta näyttäisi selkeyttävän asiassa ilmentyvää epäselvyyttä. Kuten sodan oikeutuksen yhteydessä on todettu, Christinen mukaan paroneilla ei ollut oikeutta käydä sotaa, ja säännöt, jotka koskevat herraansa vastaan sotivaa vasallia, näyttävät vielä vahvistavan tuota sääntöä. Tämän perusteella on ymmärrettävää, etteivät Christine de Pizan sekä Honoré Bouvet esitä paronia sotimaan ensisijaisesti käyvänä osapuolena.

Vahva kuningasvalta ja feodaalisen yksityissotimisen oikeuden vastustaminen näkyvät kaikissa kolmessa teoksessa. Näiden asioiden voisi katsoa olevan osa kirjoittajien esille tuomaa ritariuden ja sotilaallisuuden

⁸⁸ Bouvet 1949, 136; Christine de Pizan 1937, 197-198; Giovanni da Legnano 1917 (1360), 255.

uudistusta. Yksityissotimisen kieltäminen ajaisi yhteisen hyvän etua, ja vahvan ruhtinaan johtamat kurinalaiset sotilaat olivat etu koko yhteisölle. Lisäksi kirjoittajien korostaman vahvan ruhtinasvallan voisi nähdä tuovan yhtenäisyyttä valtakuntaan. Christinen kirjoittaessa teostaan Ranska oli varsin hajanainen, joten on ymmärrettävää, että Christine korosti kuningasvallan tärkeyttä.

Historiallinen esimerkki lääninherran oikeuksien ja kuningasvallan konfliktista on olemassa Ranskasta vuodelta 1414. Enguerrand de Bournonville puolusti Soissonsin kaupunkia herransa Burgundin herttuan Juhana Pelottoman nimissä. Vastapuolella oli Juhanan arkkivihollinen Orleansin herttua. Vaikka Burgundin herttua katsottiin ainakin osittain itsenäiseksi ruhtinaaksi, oli kuningas Kaarle VI kuitenkin Armagnacin liitossa Juhana Pelotonta vastaan. Kun Soissons antautui, Enguerrand de Bournonville teloitettiin petturina, koska tämä oli noussut kuningastaan vastaan. Eri auktoriteettien välisistä konflikteista oli siis olemassa jonkinlaisia suuntaa näyttäviä periaatteita, mutta ei mitään selviä sääntöjä. Jopa keskeisimmissä kysymyksissä oli paljon pelivaraa, ja se johti eri osapuolten hyvinkin erilaisiin tulkintoihin kiistelystä asiasta.⁸⁹

Keskiajan viimeisinä vuosisatoina julkiset sodankäyntikulut alkoivat nousta radikaalisti muun muassa Englannissa, Ranskassa, Espanjassa ja Italiassa. Varsinkin 1200-luvun lopussa sotaverotus nousi huippulukemiin Ranskan käydessä sotia Aragoniassa, Flanderissa ja Akvitaniassa ja Englannin sotiessa Ranskassa, Walesissa ja Skotlannissa. 1200-luvun Ranskassa tapahtunut kehitys muutti vasallin uskollisuutta herransa, kuninkaan puolustamisesta valtakunnan puolustamiseen. Valtakunnan ja yhteisen hyvän puolustamisesta tuli 1200-luvun lopussa velvoite, joka suoritettiin joko henkilökohtaisella sotilaspalveluksella tai verojen maksulla. Tiukan paikan tullen kuningas odotti saavansa aulista avustusta vasalleiltaan valtakunnan puolustamiseen.⁹⁰

Sodankäynti ei suinkaan ollut ilmaista, joten helposti heräsi kysymys tuliko vasallin auttaa herraansa sodassa omin ase-in ja hevosin eli kustantaa herransa auttaminen itse. Honoré Bouvet ihmettelee aluksi, miten muuten

⁸⁹ Keen 1965, 88, 90.

⁹⁰ Allmand 1988, 102-103.

vasalli pystyisi täyttämään velvollisuutensa kuin sotimalla herransa sotaa omin kustannuksin. Jos vasallille pitäisi maksaa tästä sotimisesta, niin yhtä hyvin lääninherra voisi käyttää palkkajoukkoja sodankäyntiin. Christine de Pizan on samaa mieltä, mutta yhtyy myös Bouvet'n uuteen ja lopulliseen argumenttiin, jonka mukaan mikään laki tai vala ei kuitenkaan velvoittanut vasallia sotimaan herransa sotaa omin kustannuksin, vaan lääninherran tuli huolehtia sodan rahoituksesta. Poikkeustapaus oli sellainen, missä lääninherra ja vasalli olivat varta vasten sopineet toisenlaisesta käytännöstä. Tähän liittyen Christine lisää esimerkin 'tietyistä kaupungeista, joiden tulee omin kustannuksin lähettää sovittu määrä miehiä sovituksi ajaksi ruhtinaansa sotiin'.⁹¹

Ranskalaiset kirjoittajat jatkavat yhteen ääneen sodan kulujen säännöistä. Lääninherran oli huolehdittava auttavan vasallinsa sotakuluista, sillä herrahan verotti ja vaati palveluja vasalleiltaan elääkseen ja nimenomaan myös sotiakseen. Christine ja Bouvet kuitenkin löyhensivät tätä sääntöä siten, että vasallien tulisi auttaa herraansa omin kustannuksin, jos herran varojen vähäisyys estäisi sotimiskulujen maksun. Bouvet ja Christine kuitenkin rajaavat tämän omin kustannuksin tehtävän auttamisen vain puolustusotaan, joka oli Christinen mukaan ensisijaista oikeutettuunkin hyökkäyssotaan verrattuna. Tällaisessa tilanteessa lääninherran tulisi kuitenkin muistaa kohtuus, eikä saattaa vasalliaan vararikoon. Herra ei saanut käyttää tilaisuutta hyväkseen, vaan hänen oli pyrittävä maksamaan sotakustannukset verotuloillaan. Ja mikäli lääninherran neuvostossa oli joku joka yllytti herraansa raskaaseen verotukseen ja tyrannimaisuuteen, ei lääninherra saanut kuunnella tällaista neuvonantajaa, vaan niin kuin Christine sanoo, herran tuli 'vihata tällaista neuvonantajaa kuin sielunsa ja ruumiinsa vihollista, joka aiheutti herralle alamaistensa rakkauden ja hyväntahtoisuuden menettämisen'.⁹²

Säännöt sodan kustannuspuolesta ovat loppujen lopuksi varsin selkeät. Lääninherra maksaa sotansa kustannukset, mutta vasallin tulee auttaa tätä hätätapauksessa omin varoin. Säännöt perustuvat Giovanni da Legnanon teokseen, mutta *Tractatus de bello*ssa ei mainita mitään edellä esitetystä hätätapausavustuksesta⁹³. Sinänsä onkin mielenkiintoista, että Bouvet ja

⁹¹ Bouvet 1949, 135; Christine de Pizan 1937, 195-196.

⁹² Bouvet 1949, 135-136; Christine de Pizan 1937, 196-197.

⁹³ Giovanni da Legnano 1917, 254.

Christine de Pizan ovat lisänneet populaariteoksiinsa säännön, joka ikään kuin velvoittaa vasallit omin kustannuksin suojelemaan valtakuntaa hädän hetkellä. Vasallin kulujen kustantamisen voi katsoa liittyvän käytössä olleeseen värväystapaan, joka perustui rahapalkan maksamiseen sotilaille.

Christine de Pizan on käyttänyt vain osia Honoré Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksesta, kuten hän teoksensa kolmannen osan alun näkykohdassa painotti. Oman teoksensa ulkopuolelle Christine on osittain jättänyt muun muassa kohdan Bouven kirjasta, missä tämä kuuluttaa, että vasallin tulee päänsä ja maidensa menettämisen uhalla puolustaa lääninherraansa pyytämättä rahaa tai palkkaa.⁹⁴ Tämä kohta on ristiriidassa sen kanssa, mitä aiemmin on todettu. Sekaannusta aiheuttavassa kohdassa Bouvet ensin toteaa lääninherran olevan velvollinen maksamaan sodan kulut, mutta hieman tämän jälkeen hän päätyy edellä mainittuun päinvastaiseen päätelmään. Giovanni da Legnano ei mainitse mitään ilman palkkaa sotimisesta⁹⁵, joten vain Bouvet'n teoksessa esiintyy tämä sekava sääntö. Christine onkin ottanut teokseensa tästä osiosta vain maininnan maitten menettämisestä, jos vasalli kieltäytyy auttamasta, eikä Christinen teoksessaan siten synny kyseistä ristiriitaa, sillä hän ei sido asiaa sodan rahoitukseen vaan pelkästään vasallin uskollisuuteen.

Faits d'armes -teoksessa sodan sääntöviidakon ongelmia käsitellään usein konkreettisten esimerkkien avulla. Christine de Pizan ottaa esimerkiksi kaksi keskenään sotivaa paronia Ranskan maalta, jotka kutsuvat miehiään sotaan. Samanaikaisesti Ranskan kuningas kutsuu molempien paronien miehiä sotaan valtakunnan puolustamiseksi. Tällöin herää kysymys lähtevätkö paronien miehet lääninherrojen sotaan vai kuninkaan sotaan. *L'Arbre des batailles* -teoksessa Bouvet mainitsee valtakunnan uhkaajaksi Englannin kuninkaan. Tyyllilleen uskollisena Bouvet epäilee aluksi, että vasallin uskollisuudenvala olisi painavampi, mutta päätyy lopulta kuninkaaseen. Christine sen sijaan ei epäröi hetkeäkään, vaan ilmoittaa että paronien miehet ovat oikeuden ja lain mukaan velvoitettuja tulemaan kuninkaan avuksi. Tähän Christine ja Bouvet määrittävät kolme syytä. Kuninkaan tai itsenäisen ruhtinaan sodat olivat koko valtakunnan puolesta käytyjä, ja näin ollen ne olivat tärkeämpiä kuin paronien sodat. Toiseksi, kuninkaan

⁹⁴ Bouvet 1949, 137.

⁹⁵ Giovanni da Legnano 1917, 295.

tuomiovalta oli ylin auktoriteetti, minkä edessä paronien oikeudet saivat luvan väistyä. Ja kolmanneksi, vähäisemmän herran auktoriteetti lakkaa olemasta, kun hän saapuu oman herransa luo. Giovanni da Legnano mainitsee syistä kaksi ensimmäistä selkeästi, ja kolmannenkin voi tulkita löytyvän hänen tekstistään.⁹⁶

Jälleen nousee esille kysymys vasallin uskollisuudenvalan ja valtakunnan edun ristiriidasta. Christine asettuu jälkimmäisen kannalle varsin selvästi jättämällä teoksestaan kokonaan pois osion, missä aluksi epäillään uskollisuudenvalan olevan sitovampi. Valtakunnan edun ensisijaisuus kuului myös Christinen ja Bouvet'n ritarikäsityksen teeseihin. Christine tuo selkeästi esille kantansa, jonka mukaan valtakunnan ollessa uhattuna kuninkaan tai itsenäisen ruhtinaan vasallien keskinäiset erimielisyydet saivat väistyä. Kuninkaan ehdottomasta auktoriteetista ei ole epäilystäkään.

Toinen Christine de Pizanin esimerkki koskee paronin tai jaarlin arvoista vasallia Ranskan valtakunnassa. Kyseisellä vasallilla on maita myös Aragonian kuninkaan alueilta. Pian vasallia kutsutaan sotiin sekä Ranskan että Aragonian kuninkaan toimesta, jotka molemmat käyvät sotiaan eri vihollista vastaan. Kumman sotaan hän osallistuu? Bouvet'n tapaan Christine aluksi epäilee, että kun kahdessa paikassa ei voi olla yhtäikaa, niin vasallin ei tarvitsisi mennä kummankaan kuninkaan avuksi, eli tilanteen mahdottomuus ikään kuin vapauttaisi vasallin vastuusta. Jälleen kuitenkin päädytään toisenlaiseen loppupäätelmään: lääninherran ollessa molempien kuninkaiden vasalli, hänen on osallistuttava molempiin sotiin tai muuten hän menettäisi läänityksensä. Toiseen sotaan vasalli lähtee itse ja toiseen hän lähettää joukkojaan avuksi.⁹⁷ Näin vasallin tuli tehdä pelkästään sodan lakien vuoksi, mutta kenties myös säilyttääkseen suosionsa molempien herrojensa silmissä.

Ongelmallisempi olikin sitten sellainen tapaus, missä edellä mainitut Aragonian ja Ranskan kuninkaat joutuisivat sotaan keskenään. Molempien vasallina oleva lääninherra joutuisi tällöin pahaan välikäteen miettiessään kumpaa hänen kuuluisi auttaa. Tässä kohdin Bouvet ja Christine de Pizan päätyvät erilaisiin ratkaisuihin. Honoré Bouvet vastaa edellisen esimerkin

⁹⁶ Bouvet 1949, 137; Christine de Pizan 1937, 198; Giovanni da Legnano 1917, 255.

⁹⁷ Bouvet 1949, 167; Christine de Pizan 1937, 198-199.

lailla, että vasallin tuli itse mennä sen kuninkaan luo, jolta hän oli ensimmäisenä läänityksensä saanut ja lähettää miehiänsä toisen kuninkaan avuksi. Christine kuitenkin huomauttaa, että tuolloinhan vasallin omat miehet joutuisivat mahdollisesti taistelemaan keskenään. Niinpä *Faits d'armes* -teoksessa päädytäänkin sääntöön, jonka mukaan kyseisessä esimerkkitapauksessa vasallin on valittava mieleisensä kuningas ja mentävä tämän puolelle sotaan toista vastaan. Christinen teoksessa annetaan vasallille vielä sellainenkin mahdollisuus, missä tämä sivuuttaa kummankin kuninkaan sotakutsun jääden kokonaan sotatoimien ulkopuolelle.⁹⁸

Bouvet'n ohjeita seurailleen vasalli saattaisi säilyttää suosionsa molempien kuninkaiden silmissä, mutta Christinen ensimmäistä sääntöä noudattamalla toinen kuninkaista jäisi ilman oman vasallinsa apua. Bouvet'n säännössä voisi tulkita ensisijaisesti ajateltavan lääninherran etuja. Sääntöjen erot ovat sinänsä merkittävät, että Christinen sodan lait ovat rauhanomaisemmat ja suosivat hankalaan tilanteeseen joutunutta vasallia enemmän kuin tämän herroja. On ironista, että Christine esittää omassa kirjassaan nämä Bouvet'n opeista eriävät säännöt Bouvet'n dialogissa antamina vastauksina.

Feodaalisuhteet muodostivat myöhäiskeskiajalla monenlaisia hankaluuksia sotatapauksissa. Esimerkiksi Englannin kuninkaalla oli läänityksiä Ranskan kuninkaan alueelta satavuotisen sodan alkaessa. Ranskassa varsin näkyvässä asemassa ollut jo edellä mainittu Burgundin herttua on toinen hyvä todellisuuden esimerkki erikoisessa tilanteessa olevasta vasallista, sillä Burgundin herttuakunta sijaitsi kahden kuninkaallisen valtakunnan alueella. Toisaalta Burgundin herttua voidaan laskea itsenäiseksi ruhtinaaksi, vaikka vasalliasema olikin olemassa.⁹⁹

Satavuotisen sodan ajalta on esimerkkejä keskenään sotivien ruhtinaiden 'väliin' jääneistä miehistä, joilla oli yhteyksiä sodan molempiin ruhtinaiisiin. Kuuluisa gascognelainen päällikkö Jean de Grailly (joka tunnettiin paremmin nimellä Captal de Buch) valitsi vuonna 1369 ruhtinaista Englannin kuninkaan ja soti tämän puolesta. Toisenlainen tapaus oli Enguerrand de Coucy, joka jättäytyi kokonaan pois sotatoimista. Tällainen mies saattoi saada tunnustetun aseman sodan neutraalina osapuolena. Tilanne muuttui

⁹⁸ Bouvet 1949, 167-168; Christine de Pizan 1937, 199.

⁹⁹ Keen 1965, 77, 81.

kuitenkin hankalammaksi, jos mies omisti maita sen ruhtinaan alueelta, jota vastaan hän kävi sotimaan. Tällaista vasallia ei kuitenkaan pidetty maanpetturina, mikäli vastustaja tunnusti vasallin ja tämän ruhtinaan suhteen oikeutetuksi. Joka tapauksessa tällaiselta vasallilta kuului takavarikoida ne maat, mitkä hän oli saanut siltä ruhtinaalta, jota vastaan hän nyt taisteli.¹⁰⁰

3.2.3. Paavi ja keisari

Konfliktit ja jopa sota keskiajan kahden suuren vaikuttajan, paavin ja keisarin, välillä eivät olleet mahdollisuus. Nämä kaksi instituutiota olivat käyneet läpi investituurariidan (1075-1122), ja katolisen kirkon suuri skisma (1378-1417) useine paaveineen vaikutti taustalla juuri *L'Arbre des bataillesin* ja *Faits d'armesin* kirjoittamisen aikoihin. Paavien ja keisarien välinen valtataistelu jatkui läpi keskiajan, mutta kyseessä oli myös valtion ja kirkon välinen kamppailu. Tästä esimerkkinä voi mainita 1300-luvun jälkipuoliskolla Itävallan herttuan lausumat sanat: 'Omassa maassani minä olen paavi'¹⁰¹. Edellä esitetyn kaltaiset tapahtumat mahdollistivat monet sekavatkin tilanteet paavin ja keisarin välisissä suhteissa.

Christine de Pizan jatkaa Honoré Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksen materiaalin käsittelyä tarkastelemalla juuri tuota paavin ja keisarin suhdetta. Kuten aiemmin on todettu, Giovanni da Legnano kuului keisarimielisiin lainoppineisiin. Hän määritteli vain keisarin tai Rooman kirkon oikeutetuiksi julkisen sodan käyjiksi.¹⁰² Keisarin ja paavin ristiriidassa Giovanni de Legnanon keisarimielisyys ei kuitenkaan tarkoittanut automaattista keisarin puolella olemista. Paavin ja keisarin konfliktissa vasallisuhteen säännöt näyttävät vaikuttaneen varsin voimakkaasti.

Sääntöjen jatkumo koskien keisarin oikeutta käydä sotimaan paavia ja kirkkoa vastaan on lähes sanatarkka kuljettaessa Giovanni da Legnanon teoksesta Honoré Bouvet'n kautta Christine de Pizanin *Faits d'armes* -teokseen. Kaikki kolme mieltivät aluksi tämän kaltaisen sodan olevan laillinen, sillä keisari on kiistämättä itsenäinen ruhtinas, jolla on oikeus

¹⁰⁰ Ibid., 90-91.

¹⁰¹ Koenigsberger 1987, 324.

¹⁰² Keen 1965, 75.

sotimiseen. Näin ollen keisarin miehillä ei ollut mitään syytä kieltäytyä sotimisesta, ja kaiken lisäksi laissa sanottiin, että alamaisten tuli totella jopa skismaattista eli hajaannusta lietsovaa keisaria.¹⁰³

Bouvet kuitenkin toteaa, että edellä esitetyt argumentit ovat loppujen lopuksi aika heikkoja ja näistä argumenteista huolimatta asia on varsin selkeä: keisari ei saanut käydä sotaa paavia vastaan. Christine tukee edeltäjiensä ajatuksia todeten, ettei keisari voinut hyökätä, sillä hän oli kirkon asiamies, kuten muutkin kristityt ruhtinaat, joiden tehtävä sodan oikeuksien ja velvollisuuksienkin mukaan oli suojella kirkkoa. Paavi oli päättämässä keisarinvaalin lainmukaisuudesta ja keisarin kruunaamisesta, joten paavi pystyi ottamaan keisarilta myös tämän arvon pois. Christine katsoi keisarin olevan vasallisuhteessa paavin alamainen, joten olisihan se tällaisessa tapauksessa perin onnetonta, jos alamainen jonka pitäisi puolustaa herraansa hyökkäisikin herransa kimppuun. Keisarin alamaistenkaan ei kuulunut sotkeutua moiseen rikolliseen sotaan, jota Honoré Bouve kuvaa 'melkein kerettillisyydeksi'. Bouvet vetää esimerkistä vielä yleisen johtopäätöksen todeten, että itsenäisen ruhtinaan alamaisten ei tarvinnut totella herraansa, jos tämä määräsi heitä tekemään jotain Jumalan tahdon vastaista.¹⁰⁴

Paavin sota keisaria vastaan olikin sitten aivan toinen juttu, vaikka Christine de Pizan aluksi epäileekin, ettei paavikaan saisi käydä sotimaan. Christine perustelee kantaansa sillä, että paavi on Kristuksen sijainen maan päällä, ja Jeesushan oli tunnetusti rauhan mies, joka ei koskaan ollut sotinut vihollisiaan vastaan. *L'Arbre des batailles* -teoksessaan Bouvet muistuttaa vielä siitä, kuinka Raamatussa Jeesus käski Pietaria laittamaan miekkansa tuppeen. Christine mainitsee saman tapauksen, mutta vasta hieman tuonnetumpana. Lisäargumentteina paavin ja kirkon rauhanomaisuudesta Bouvet ja Christine ottavat esille sen, että Jeesuksen apostolit eivät saaneet olla ihmisten herroja, sekä apostoli Paavalin sanat, joiden mukaan 'kirkon ei tullut kostaa, vaan valloittaa kärsivällisyyden avulla'.¹⁰⁵

¹⁰³ Bouvet 1949, 129; Christine de Pizan 1937, 191;
Giovanni da Legnano 1917, 234.

¹⁰⁴ Bouvet 1949, 129; Christine de Pizan 1937, 191-192.

¹⁰⁵ Bouvet 1949, 129-130; Christine de Pizan 1937, 192.

Tractatus de bello -teoksessaan Giovanni da Legnano ei esittele mitään paavin rauhanomaisuuteen liittyviä todisteita, vaan ilmoittaa suoraan, että paavi sai käydä sotaa keisaria vastaan. Tälle kannalle kallistuvat lopulta myös Christine ja Bouvet. Tämän ei kuitenkaan tapahtunut täysin ehdoitta. Christine jälleen myötäilee edeltäjiään toteamalla, että paavi sai käydä sotaa, jos keisari oli kerettiläinen tai skismaattinen, jos keisari vastusti kirkon oikeuksia tai otti haltuunsa kirkon omaisuutta ja hallintovaltaa. Tällaisessa tapauksessa muut kristityt ruhtinaat ja jopa keisarin alamaiset olivat velvoitettuja auttamaan paavia.¹⁰⁶

Tämän jälkeen Bouvet ja Christine vielä todistelevat Giovannin oppeihin perustuvaa loppupäätelmäänsä. Molemmat kertovat esimerkin (Bouvet'n mukaan hyvästä) paavi Aleksanteri III:sta, joka joutui pakenemaan Ranskaan silloisen keisarin ahdistelujen vuoksi. Ranskan kuninkaan avulla paavi Aleksanteri sitten sai paikkansa takaisin. Tässä kohdin Bouvet kertoo paavin sotatoimista hieman Christineä tarkemmin, mainiten muun muassa paavin julistuksista keisaria vastaan, sekä siitä kuinka paavi kutsui ja valtuutti Ranskan kuninkaan onnistuneeseen sotimaan keisaria vastaan. Molemmat ranskalaiskirjailijat ottavat käsittelyyn Bouvet'n jo aiemmin mainitseman Pyhän Pietarin, jota Jeesus oli kehottanut laittamaan miekkansa tuppeen. Sekä Bouvet että Christine tulkitsevat asian niin, että Jeesus käski laittamaan aseensa vain huottraan, eikä suinkaan heittämään kokonaan pois. Tämä oli osoitus siitä, että Jeesus halusi säilyttää aseensa myöhempää tarvetta varten.¹⁰⁷

Pohdinta paavin ja keisarin suhteesta ei jätä tulkinnan varaa. Kuten Christinekin toteaa, keisari oli paavin alainen, joskin tämä oli toki vain teoreetikkojen mielipide, kenties toivomus ottaen huomioon aikakauden paavikiistat. Vaikka keisarin ilmaistaan luonnollisesti olevan itsenäinen ruhtinas kaikkine oikeuksineen, tuodaan Christinen kirjan tässä osiossa lisäselvitystä sodan oikeutuksen sääntöihin. Sodan oikeutuksesta puhuttaessa mainitaan ne ruhtinaat, joilla oli oikeus julistaa sota ja ne syyt jotka oikeuttivat heidät sodanjulistukseen. Paavin ja keisarin tapaus kertoo sen ketä vastaan keisari ei voinut sotaa julistaa. Keisari oli mahtavin maallisista ruhtinaista, joten kuninkaat, herttuat ja muut

¹⁰⁶ Bouvet 1949, 130; Christine de Pizan 1937, 192-193.
Giovanni da Legnano 1917, 235.

¹⁰⁷ Bouvet 1949, 130; Christine de Pizan 1937, 193.

sodankäyntioikeuden omaavat itsenäiset ruhtinaat voitaneen laskea kuuluvan saman säännön piiriin. Paavin ylivalta ruhtinaihin on rajattu koskemaan vain kirkkoa opillisesti tai maallisesti vastustaviin herroihin. Kirkko ei siis voinut aloittaa sotaa ilman pätevää ja oikeutettua syytä.

1100-luvulla paavinmieliset oikeusoppineet olivat sitä mieltä, että Kristus oli ollut koko maailman oikeutettu herra, ja siten paavi, joka oli Kristuksen maanpäällinen sijainen, saattoi ottaa keisarilta antamansa laillisen vallan pois, jos tämä osoittautui huonoksi hallitsijaksi. Luonnollisesti rojalistiset oikeusoppineet vastustivat tätä ajattelutapaa, sillä heidän mukaansa keisarit olivat olleet olemassa ennen paaveja ja tämän lisäksi keisarien auktoriteetti tuli suoraan Jumalalta ja kansalta. Näiden kahden ryhmittymän väliin sijoittui muun muassa italialainen lainoppinut Huguccio, joka totesi Kristuksen erotelleen keisarin maallisen ja hengellisen oikeuden: keisari vastasi maallisista asioista ja paavi hengellisistä, eikä kumpikaan polveutunut toisesta.¹⁰⁸

Christine de Pizan ja Honoré Bouvet mainitsevat esimerkin paavi Aleksanteri III:sta. Vuonna 1159 valtaan noussut paavi oli puhunut keisarillisesta kruunusta kuin paavin vasallista. Tuohtunut Keisari Frederik I antoi tukensa tuolloiselle vastapaaville, ja niinpä Aleksanteri III julistikin keisarin pannaan. Vajaat kaksikymmentä vuotta kestäneessä konfliktissa suurin osa Euroopan kuninkaallisista oli paavi Aleksanterin tukena. Keisari joutui lopulta perääntymään taisteluissa, mutta itse valtion ja kirkon välinen kiista ei ratkennut.¹⁰⁹ Ottamalla esimerkikseen paavi Aleksanteri III:n tapauksen ranskalaiset kirjoittajat todistelevat keisarin olevan feodaalisesti ajateltuna paavin alainen. Esimerkki toimii siis kirjoittajien esittämien sääntöjen tukena sekä linkkinä todellisuuteen ja historiaan.

Bouvet'n yleistys, jonka mukaan ruhtinaan alamaisten ei tarvinnut totella herraansa, jos tämä määräsi alamaisansa tekemään jotain Jumalan tahtoa vastaan, on sotimisen sääntöjen kannalta omalla tavallaan mielenkiintoinen. Eikö tuolloin ollut mahdollista tulkita tämä sääntö niin, että alamainen saattoi kieltäytyä sotimisesta, sillä yksi kymmenestä käskystähan kuului 'älä tapa', ja sodassa surmaamalla hän olisi tehnyt juuri Jumalan tahtoa vastaan.

¹⁰⁸ Koenigsberger 1987, 174-175.

¹⁰⁹ Ibid., 173-174.

Vastauksena tähän on kai syytä muistuttaa jo aiemmin mainittu Christinen lausahdus: 'oikeudenmukaisuuden puolesta käydyt sodat ovat Jumalan sallimia', joten tämä toteamus kumoaa Bouvet'n tokaisusta kummunneen pohdinnan. Lienee kai selkeämpää sanoa, että Bouvet tarkoitti, ettei alamaisten tarvinnut totella, jos herra määräsi heidät tekemään jotain itse kirkkoa vastaan.

Giovanni da Legnano oli paavin ja keisarin välisissä asioissa varsin ytimekäs ja lyhytsanainen. Bouvet ja Christine sen sijaan esittivät Raamattuun perustuvia argumentteja kirkon rauhanomaisuudesta paavin sodankäyntioikeuden vastapainona, vaikka lopuksi päätyivätkin samaan sääntöön kuin italialainen lainoppinut. Christine de Pizan ja Honoré Bouvet perustelevat Pietarin miekan tuppeen laittamisen olevan merkki siitä, että Jeesus näin tavallaan oikeutti paavin sotimisen tarpeen tullen. Tällä esimerkillä kirjoittajat osoittavat, että Raamattua voi siis tulkita monin tavoin. Keskiajalla kirkkokin tarvitsi aseiden suojaa, joten sen perusteella on luonnollista, että kirjoittajat puolustelevat paavin sotimisoikeutta.

Paavin ja keisarin konfliktissa Christine de Pizan ja Honoré Bouvet asettuvat selvästi paavin taakse, joka on nähtävissä muun muassa paavi Aleksanteri III:n esimerkissä. Christinen ja Bouvet'n teosten kirjoittamisen aikoihin suuri skisma oli parhaillaan käynnissä, ja A.T.P. Bylesin mukaan tässä paavien kamppailussa Bouvet oli lojaali Ranskan kuninkaalle ja Avignonin paaville¹¹⁰. Teoksessaan Christine esittää Bouvet'n ajatuksia, ja patrioottisena ranskalaisena Christinenkin sympatiat voidaan kallistaa selvästi Avignonin paavin puoleen. Paavia ja keisaria koskevissa sodan laeissa näkyy selvästi aikakauden poliittinen tilanne, missä Saksan keisari Rooman paavia tukemalla vastusti Ranskan kuninkaan runsasta vaikutusvaltaa paavinistuimeen. Muutaman vuosisadan takaisen investituurariidan loppuratkaisu näkyy kirjoittajien mainitessa paavin oikeuksista keisarinvaalissa, keisarin kruunaamisessa, hajaannusta lietsovan hallitsijan vallasta riisumisessa ja tämän alamaisten vapauttamisesta uskollisuudenvälästä hallitsijalle. Paavi Gregorius VII oli riidan johdosta katsonut olevansa oikeutettu käyttämään näitä keinoja Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan hallitsijaa Henrik IV:ttä vastaan.

¹¹⁰ Byles 1937, xlvii.

Viimeistään tässä vaiheessa *L'Arbre des batailles*in ja *Faits d'armes*in lukija huomaa selkeän johdonmukaisuuden Bouvet'n tyylissä, joka sittemmin toistuu Christinen kirjassa: olipa kyseessä mikä asia tahansa, ensin kirjoittajat pohtivat, että 'tämä sääntö näyttäisi olevan näin', mutta päätyvätkin lopulta aivan päinvastaiseen ratkaisuun.

Edellä esitettyjä feodaalisuhteiden ja sotimisen sääntöjen yhteyksiä tulkitessa täytyy muistaa, että myöhäiskeskiajalla feodalismi oli väistymässä, joten voisi todeta, että tutkimuksessa tulkitaan feodaalisia piirteitä sotimisen säännöissä. Kuten edellä on mainittu, tutkittavien teosten kirjoittamisen aikoihin sotajoukkojen värväys tapahtui perinteisellä feodaalisella tavalla, mutta myös 'modernisti' rahalla. Christine de Pizanin sotimisen säännöt käsittelevät toki näitä perinteisiä feodaalisuhteita, mutta niissä pyritään sen lisäksi tuomaan esiin 'uuden maailmanjärjestyksen' mukanaan tuomia muutoksia, eli Christinen säännöt kertovat myös voimakkaan vallan omaavan itsenäisen ruhtinaan suhteista alaisiinsa sodassa. Eri itsenäisten ruhtinaiden keskinäiset suhteet tulevat esille paavia, keisaria ja kristillisiä kuninkaita käsittelevissä säännöissä.

Sodan oikeutuksen säännöt määrittelivät myöhäiskeskiajan sodankäyntiin oikeutetut hallitsijat. Herran ja alamaisen suhteesta kertovat säännöt vahvistivat tuota itsenäisen ruhtinaan auktoriteettia. Sotimisen säännöt pohjattiin feodaalispierteisiin suhteisiin, jotka kuitenkin valjastettiin palvelemaan itsenäistä ruhtinasta, joka oli perinteisestä herra-vasallisuhteista huolimatta ylin ja ainoa auktoriteetti hallintoalueellaan. Nämä seikat voitaneen katsoa Christinen ja Bouvet'n 'mainospuheeksi' vahvan kuningasvallan puolesta.

3.3. ASELEPO

Keskiajalla aselepo ei tarkoittanut rauhantekoa, vaan aselepo keskeytti sotimisen hetkeksi, ja sen päätyttyä vanhaa sotaa jatkettiin. Keskiaikaisen aselevon mielenkiintoisin piirre oli se, että sen voimassaoloaikana kumpikaan osapuoli ei saanut rakentaa uusia tai korjata vanhoja linnoituksia aselepoa koskevalla alueella, ja jopa joukkojen siirtely tietyllä säteellä kiistakumppanien rajasta oli kiellettyä. Aselepo ei ollut niinkään sotatoimien keskeytys, vaan määräaikainen totaalinen sodan lakkauttaminen. Tuon

lakkautuksen loputtua sodan tuli jatkua täsmälleen samoista lähtökohdista kuin aselevon alkaessa. Aselevon aikana alueella vallitsi täysmittainen puolueettomuus, joskin puolueettomuus oli vaikeasti ymmärrettävä käsite niille, jotka osallistuivat sotaan vapaaehtoisesti¹¹¹. Aselepoalueen ulkopuolisilla sotatoimilla ei siellä ollut merkitystä, ja alueelle menevä saattoi menettää kaikki alueelle tuomansa sotasaaliit ja -vangit.¹¹²

Kuka tahansa ei voinut päättää aselevosta, sillä hänen tuli olla vähintään kuninkaan käskynhaltijan arvoinen. Feodaalisherroilla oli ollut oikeus aselevon allekirjoittamiseen, mutta kuninkaanvallan kasvaessa tilanne muuttui. Esimerkiksi 1400-luvun puolivälissä Armagnac'n kreivin tekemät aselevot englantilaisten kanssa katsottiin maanpetturuudeksi. Aselepo oli pääasiallisesti joko yleinen tai erityinen. Yleinen aselepo koski sen solmineiden ruhtinaiden kaikkia alamaisia ja heidän nimissään taistelleita. Erityinen aselepo käsitti vain tietyn alueen, tai sen suojeluksen piiriin saattoivat kuulua vain tietyt ihmiset kuten esimerkiksi kauppiaat. Erityisessä aselevossa oli tärkeintä kuitenkin, että se sitoi vain sopimuksen allekirjoittaneen päällikön alaisia.¹¹³

Christine kannattaa paljolti edellä mainittuja oppeja aselevosta. Omassa teoksessaan Honoré Bouvet kertoo omakohtaisen esimerkin nuoruudessaan kuulemastaan ritareiden keskustelusta. Ritarit olivat pohtineet, että heidän mielestään solmittu aselepo ei estänyt kaupungin valtausta tuona aikana. Christine käyttää tätä esimerkkiä muunneltuna omassa kirjassaan. Hän kertoo kuullensa, että joissakin maissa aselevon aikana tilaisuuden tullen saisi ottaa tai varastaa karjaa, tavaroita, vankeja tai vallata kaupunkeja ja linnoja, eikä tätä edes luettaisi suureksi pahuudeksi. Christine kysyy mestariltaan onko tämä tarina tosi. *Faits d'armes* -teoksessa Christine vastaa oppi-isänsä suulla aivan kuten tämä omassa kirjassaan kirjoittaa. Kirjoittajat vetoavat oppineiden sanoneen, että aselepo on kuninkaallinen vakuus. Christine korostaa tässä kohdin, että kuninkaan tai ruhtinaan julistaman aselevon rikkomisesta seuraa kuolemanrangaistus. Bouvet'n tulkinnan mukaan tämä kuninkaallinen vakuus merkitsee kolmea asiaa.

¹¹¹ Tällä Keenin voisi ymmärtää tarkoittavan ryösteleviä sotilaita, jotka hyötyivät sotatoimien voimassaolosta ja jatkuvuudesta.

¹¹² Keen 1965, 207-208.

¹¹³ Ibid., 209-210.

Aselepo on vakuus ihmisistä, tavaroista ja se on toivo lopullisesta rauhasta.¹¹⁴

Kuninkaallisen vakuuden merkitykset eivät vielä suoraan vastanneet Christine de Pizanin kysymykseen kuulemansa väitteen todenperäisyydestä. Sekä Christine että Bouvet pohtivat aselevon tulkintaa, ja lopputulos onkin varsin selkeä. Aselevon aikana tehdyt ottamiset ja valloitukset eivät perustu mihinkään lakiin, joten aselevon rikkominen oli tuomittava teko. Christine sanoo, että aselevon rikkojat joutuivat epäluottamukseen, ja aselevon aikana vallatut alueet oli palautettava ja tehdyt tuhot oli korvattava. Bouvet korostaa ritariesimerkkiinsä viitaten, että juuri kuninkaan tuli palauttaa vallattu alue. Molemmat kirjoittajat ovat huolissaan kuninkaan sanan luotettavuudesta, jos tämän omat miehet rikkovat hänen lupaamaansa aselepoa. Christine esitti jo aiemmin rikkojalle kuolemanrangaistusta tällaisesta pahuudesta kuningastaan vastaan. Kirkonmiehenä Bouvet hieman epäröi kuolemanrangaistusta, mutta taipuu lopulta sen kannalle, sillä se herättäisi sotilaissa pelkoa rauhan rikkomisen seurauksista ja osoittaisi kuninkaan toteuttavan oikeudenmukaisuutta ankaralla tavalla.¹¹⁵

Christine de Pizan käsittelee selvästikin yleistä aselepoa, missä itsenäiset ruhtinaat tekivät sopimuksen. Aselepo tulkitaan kuninkaan tai muun itsenäisen ruhtinaan viholliselle antamaksi lupaukseksi, jota alamaisten tuli noudattaa. Christine ja Honoré Bouvet eivät teoksissaan käsittele itse aselepoa kovinkaan paljon eivätkä kovinkaan tarkasti. Kumpikaan ei mainitse mitään rajoituksista joukkojen siirtelemisessä tai linnoittamistöissä, vaikka nuo seikat olivat osa myöhäiskeskiaikaista aselevon teoriaa. Selväksi tehdään ainoastaan sodan osapuolten ja heidän omaisuutensa koskemattomuus aselepoaikana. Syynä aselepoasian käsittelyn niukkuuteen voi olla se, että Giovanni da Legnano ei kirjoittanut *Tractatus de bello* -teoksessaan aiheesta mitään. Christine on muokannut Bouvet'n ritariesimerkkiä ja laajentanut sitä lisäämällä tavaroiden varastamisen ja sotavankien ottamisen. Nämä mahdollisesti käytäntöön pohjaavat esimerkit kertovat teoreetikoiden ja sodasta elävien ihmisten jyrkistä käsitysten ja mielipiteiden erosta.

¹¹⁴ Bouvet 1949, 189-190; Christine de Pizan 1937, 250-251.

¹¹⁵ Bouvet 1949, 190; Christine de Pizan 1937, 251-252.

Aselevonkin käsittelyssä Christine käyttää hyödykseen ajan oloja kuvaavaa esimerkkiä, missä Ranskan kuningas ja Englannin kuningas ovat sopineet aselevon tietyksi ajaksi, mutta Englannin kuningas rikkookin aselevon pian. Tässä kohdin Bouvet on tarkempi määritellesään aselevon vuoden mittaiseksi ja rikkomuksen tapahtuneen kymmenen aselepopäivän jälkeen. Pohdittava kysymys kyseisessä esimerkissä on se, tulisiko Ranskan kuninkaan omalta osaltaan myös rikkoa aselepo. Christinen johtopäätös on selkeä, sillä Ranskan kuninkaan eikä kenenkään vastaavaan tilanteeseen joutuneen tarvinnut pitää kiinni tekemästään sopimuksesta, eli tässä tapauksessa aselevosta, jos sopimuksen toinen osapuoli oli sen rikkonut. Bouvet on Christineä huolestuneempi siitä, että tekisikö myös Ranskan kuningas syntiä rikkoessaan aselepovalansa. Molemmat kuitenkin päätyvät siihen, ettei Ranskan kuninkaan tarvitse enää noudattaa aselepoa, sillä olisi suurempi synti kansaa kohtaan antaa toisen puolen rikkoa aselepoa ja itse sitä noudattaa, jolloin omalle kansalle aiheutuisi suurta kärsimystä. Bouvet jopa sanoo, että kuninkaan täytyy rikkoa aselepo tällaisissa tapauksissa. Hän kuitenkin toteaa tämän olevan hänen henkilökohtainen mielipiteensä, ja että oppineiden piirissä tämä on kovinkin hankala asia.¹¹⁶

Keskiajalla sopimukset olivat päteviä vaikka ne olisi solmittu vihollisen kanssa. Niinpä oli myös luonnollista, että jos toinen osapuoli rikkoi sopimuksen, se ei enää sitonut toistakaan osapuolta. Aselevon rikkomiset eivät useinkaan tapahtuneet kollektiivisesti vaan yksilötasolla. Sekaannusta aselepoasioissa aiheutti olemassa oleva lainpohjainen periaate, jonka mukaan julkiset sopimukset eivät voineet loukata yksityishenkilöiden oikeuksia. Maurice Hugh Keen pohtiikin tämän periaatteen pohjalta, oliko aselevolla sitten mitään merkitystä. Valaistusta tähän ongelmalliseen tilanteeseen antaa Giovanni da Legnanon aikalainen Baldus de Ubaldis. Hänen mukaansa aselevon voimassaoloaikana yksilöiden aiheuttamat tuhot oli korvattava vastapuolelle. Lisäksi Baldus selventää, että lain mukaan aselepo raukeaa vasta, kun sen aikana aiheutuneita tuhoja ei voida korvata. Toisin sanoen yksilötason tuhot korvaamalla aselepo säilyi, mutta esimerkiksi kaupungin valtaus oli korvaamaton teko, joka rikkoi aselevon. Käytännössä tämä idea oli varsin hankala toteutettava, ja epäselvyydet

¹¹⁶ Bouvet 1949, 192; Christine de Pizan 1937, 252.

korvauskiistoissa johtivat helposti kostotoimiin, joskin Balduksen mukaan laillisiin sellaisiin.¹¹⁷

Christine antaa esimerkissään Ranskan kuninkaan kaltaiseen tilanteeseen joutuneelle ruhtinaalle synninpäästön, sillä oman kansan kärsimysten estäminen oli ensisijaista. Englannin kuningas teki syntiä rikkoessaan tekemänsä sopimuksen, ja se puolestaan pakotti Ranskan kuninkaan valitsemaan kahdesta synnistä pienemmän. Kirjoittajat kylläkin korostavat, ettei Ranskan kuningas tavallaan rikkonutkaan aselepoa, sillä ketään ei velvoittanut sellainen sopimus, jonka toinen osapuoli oli rikkonut. Sotilaat eivät siis saaneet varastaa, vallata tai vangita aselevon aikana, sillä se takasi tavaroiden ja miesten vapaan liikkumisen alueella. Christinen korvaussääntöjen voisi tulkita viittaavan edellä mainittuun aselevon luonteeseen, missä yksilötason rikkomukset korvaamalla pystyttiin estämään sodan jatkuminen ennen aikojaan. Christinen kirjan kirjoittamisen aikoihin Englannin ja Ranskan välillä oli näennäinen aselepo, mutta sotatoimet raivosivat Bouvet'n kirjoittaessa *L'Arbre des batailles* -teosta. Tämä ei kuitenkaan näytä aiheuttaneen minkäänlaisia eroja kirjailijoiden välille.

Satavuotisen sodan ajalta on olemassa erilaisia esimerkkejä Englannin ja Ranskan välisistä aseleposopimuksista. Vuonna 1396 tehtiin aselepo seuraavaksi 28:ksi vuodeksi, ja tätä sopimusta lujittamaan solmittiin myös avioliitto Englannin kuninkaan Rikhard II ja Ranskan kuninkaan tyttären Isabellan välille. Särö aselepoon tuli kuitenkin jo kolmen vuoden kuluttua, kun Rikhard II murhattiin ja nuori Isabella palautettiin Ranskaan ilman suuria myötäjäisiä. Tämän kaltaisessa tilanteessa aselepoa ei valvottu kunnolla. Ranskalaisia joukkoja saattoi nähdä Herefordshiren maaseudulla, englantilaiset tekivät useita ryöstöiskuja Normandian rannikolle vuosien 1400-1410 välillä ja samaan aikaan merirosvous oli yleistä Englannin kanaalissa. Christopher Allmandin mukaan aseleposopimus kuitenkin omalta osaltaan esti laajemmat yhteenotot lähes kahdenkymmenen vuoden ajan, ja se osoitti diplomatian hetkittäisen voiton sotatoimin tehtävästä asioiden selvittämisestä. Vuoden 1396 aselepo raukesi vuonna 1415, kun Englannin uusi kuningas Henrik V innostui sotimaan Ranskan kruunusta. Satavuotisen sodan loppuvaiheessa vuonna 1444 solmittua Toursin aselepoa pyrittiin myös vahvistamaan kuningashuoneiden välisellä Margaret Anjoulaisen ja

¹¹⁷ Keen 1965, 212-214.

Henrik VI avioliitolla. Aselevon aikana käytiin kiivasta diplomatiaa sodan periaatteellisesta pääkysymyksestä, Ranskan kruunusta. Ranskalaiset kuitenkin väittivät vastapuolen rikkoneen sopimusta, ja tämän tekosyyin perusteella he hyökkäsivät Normandiaan rikkoen aselevon vuonna 1449.¹¹⁸

Sydänkeskiajalla kirkko pyrki tuomaan sotimiseen omanlaisensa aselevon, Jumalan rauhan (*truce of God*), jonka mukaan sotiminen oli kiellettyä sunnuntaisin ja kirkon juhlapyhien aikana, joskus jopa keskiviikkoillasta maanantaiaamuun.¹¹⁹ Tämän kaltaisiin hengenasioihin liittyen Christine toteaa, että pyhäpäivänä taistelukentällä sotiminen ei ollut oikeanlaista Jumalan palvelemista, sillä hyökkääminen oli kristinoppien vastainen teko. Raamatun mukaan 'muinaisen Israelin lapset' saivat sotia puolustautuakseen, jos vihollinen sattui hyökkäämään juuri pyhänä. Niinpä puolustusota pyhäpäivänä oli sallittua. Sekä Bouvet että Christinekin toivovat aikalaisten sotilaiden noudattavan kyseistä sääntöä, joskin he arvelevat sotilaiden sivuuttavan kyseisen säännön ryöstellen, varastellen ja valloittaen pääsiäispäivänä ja pitkäperjantainakin.¹²⁰

Keskiaikaista aselepoa ei koskaan tarkkailtu kovin tarkasti, ja sen noudattaminen käytännössä oli aivan toisenlaista kuin mitä teoria edellytti. Keskiaikaisen aselevon toimivuus perustuikin siihen, kuinka osapuolet pystyivät korjaamaan aselevon aikana tapahtuneet rikkomukset, joita tapahtui vääjäämättä.¹²¹

3.4. KAAPPARIKIRJA

Aselepoon liittyvät läheisesti kaapparikirjat (*letters of marque*). Tällaisen lupakirjan saaja saattoi käytännössä katsoen ryöstää vihollismaalaisia korvaukseksi omista menetyksistään sodassa. Kaapparikirjat olivat aselevon irtokuva, sillä ne mahdollistivat laillistetut kostotoimenpiteet rauhallisina aikoina. Periaatteessa vain itsenäisen tuomiovallan omanneet ruhtinaat kykenivät antamaan kaapparikirjan, jonka nojalla vääryyttä kokenut henkilö sai käydä rajoitettuihin sotatoimiin saadakseen korvausta kokemistaan

¹¹⁸ Allmand 1988, 26-28, 35-36, 57.

¹¹⁹ Koenigsberger 1987, 149; Korpiola 1998, 22.

¹²⁰ Bouvet 1949, 155; Christine de Pizan 1937, 281-282.

¹²¹ Keen 1965, 214-215.

vääryyksistä. Laillistetun kaapparikirjan sallimat toimet eivät oikeuttaneet täysimittaiseen sodankäyntiin, sillä kaapparikirjan myöntäjän tarkoituksena ei ollut rikkoa aselepoa, vaan saada oikeudenmukaisuutta alamaiseelleen. Itse asiassa näitä laillistettuja kostotoimia käytettiin usein juuri korvaamaan pieniä aselevon rikkomisia, jotka eivät aiheuttaneet koko aseleposopimuksen purkautumista, joten kaapparikirjojen voi myös katsoa ylläpitäneen aselepoa.¹²²

Maurice Hugh Keenin mukaan myöhäiskeskiajalla ryöstely ja merirosvous olivat varsin yleistä, ja näihin kahteen seikkaan kaapparikirjojen katsotaan tuoneen helpotusta. Vaikka kostotoimista seuraava helpotus kuulostaakin ristiriitaiselta, Keen tarkoittaa helpotuksella ilmeisesti kostotoimilla saatuja korvauksia sekä kaapparikirjojen olemassaolosta mahdollisesti huokuvaa ennaltaehkäisevää pelotevaikutusta. Yleensä kostotoimia korvauksena haluava henkilö oli sodassa joutunut ryöstetyksi tai vangituksi tai hän haki korvausta maksamatta jääneistä veloista. Kaapparikirjan saanut oli oikeutettu voimakeinoin ottamaan omaisuutta viholliselta menetetyin summan verran. Aina kun oli mahdollista korvaukset pyrittiin ottamaan pidättämällä rauhanomaisin keinoin vihollismaan kauppiailta näiden omaisuus satamissa tai muualla maalla. Monet kanonisen oikeuden tuntijat olivat huolissaan kostotoimien laillisuudesta ja siitä, että viattomat joutuivat kärsimään syyllisten synneistä. Tämän vuoksi myös kirkko tuomitsi kaapparikirjat.¹²³

Honoré Bouvet ja Christine de Pizan mainitsevat ruhtinain käyttäneen kaapparikirjoja jo kauan. Christine kummeksuu tämänkaltaista sodankäyntiä. Hänen mielestään on aika ihmeellistä, että esimerkiksi kauppias, joka ei ole mitenkään osallistunut alkuperäiseen vääryydetekoon, joutuu menettämään omaisuutensa vain sen perusteella, että hän oli kotoisin samasta maasta kuin vääryydetekijä. Christine ei löytänyt näille kostotoimille laillista pohjaa, joten kaapparikirjat eivät siten olleet osa oikeudenmukaista sotaa. Myös Honoré Bouvet korosti sitä, että pohjimmiltaan kaapparikirjat eivät perustuneet kirjoitettuihin lakeihin.¹²⁴

Sen sijaan Giovanni da Legnanon teoksessa kostotoimet sisältyvät jo tutkimuksen otsikkoon (*Tractatus de bello, de represaliis et de duello*).

¹²² Ibid., 218, 220.

¹²³ Ibid., 218, 222, 224.

¹²⁴ Bouvet 1949, 173; Christine de Pizan 1937, 252-253.

Keisarimielisenä ajattelijana hän toteaa kostotoimien olleen Rooman keisariaikana turhia, sillä keisarin alaiset ruhtinaat toteuttivat oikeudenmukaisuutta yhteisiä lakeja seuraamalla. Giovannin mukaan keisarikunnan heikentymisen vuoksi oli olemassa ruhtinaita, joilla ei ollut ylempiä arvoja, ja nämä ruhtinaat eivät tunnustaneet oikeudenmukaisuutta, jonka vuoksi tarvittiin 'auttavaa laillista keinoa, kun tavanomainen laillinen keino epäonnistuu'. Giovanni da Legnano toteaa, että on lainmukaista tarttua aseisiin itsensä ja yhteisönsä puolustamiseksi. Giovanni mainitsee kostotoimien oikeuden pohjaavan kansakuntien lakiin (*law of nations*) ja jumalalliseen lakiin (*divine law*), mutta hän kuitenkin huomauttaa siviili- ja kanonisten lakien kieltävän ne. *Tractatus de bello* -teoksessa Giovanni da Legnano katsoo kostotoimien loppujen lopuksi olevan osa lainmukaisuutta, sillä perinteinen lainmukaisuus pettää toisinaan, ja tuolloin on parempi viimeisenä keinona turvautua kostotoimien kaltaiseen sodankäyntiin, jottei oikeudenmukaisuus katoaisi kokonaan.¹²⁵

Christine ja Bouvet toteavat kaapparikirjojen käytön yleiseksi käytännöksi sotivien ruhtinaiden keskuudessa, mutta se ei tarkoita sitä, että he hyväksyisivät tämän asian. Tämä on yksi esimerkki käytössä olevien tapojen ja teoreettisten sodan lakien konfliktista. Teoreetikkojenkin välillä oli eroja. Giovanni da Legnanon ja ranskalaisten ajattelijoiden välillä on selkeä ristiriita kostotoimiasian perusteissa. Giovannin tekstistä voisi tulkita, että hänen mukaansa oikeudenmukaisuuden toteuttaminen menee lopulta kaiken muun edelle. Christinen voisi katsoa pitävän suurempana pahana sitä, että viatonta rangaistaan hänen maanmiehensä tekemästä rikoksesta. Kaapparikirjat olivat kostotoimia, ja Christine tuomitsi koston sodan oikeutuksen määritelmässään, joten on luonnollista nähdä hänen vastustavan myös kaapparikirjoja. On kuitenkin huomattava, että Giovanni da Legnano korostaa laillistettujen kostotoimien olevan viimeinen keino oikeudenmukaisuuden toteutumisessa.

Vaikka Christine oli periaatteessa sulkenutkin kaapparikirjat oikeudenmukaisen sodan ulkopuolelle, hän myöntää Bouvet'n ajatuksiin nojaten, että kuningas voi kuitenkin tietyissä tapauksissa myöntää kaapparikirjan. Tällaisia tapauksia olivat petostapaukset, joissa vääryyden tekijä yrittää vilpillisesti vältellä korvausvelvollisuuttaan. Bouvet'n

¹²⁵ Giovanni da Legnano 1917, 307-308.

omaksi ajattelukseen korostamaa teoriaa täydentäen Christine muovaa tämän säännön esimerkin muotoon, missä vääryyttä tehnyt italialainen on velvollinen korvaamaan eräälle ranskalaiselle suuren summan hopeaa. Italialainen kuitenkin vilpillisesti pakenee Englantiin, jonne ranskalaisella ei ole mitään asiaa maiden tunnetusti kireiden suhteiden takia. Tällaisessa tilanteessa kuningas saattoi myöntää ranskalaiselle kaapparikirjan, joka oli pätevä sen myöntäneen kuninkaan hallintoalueella. Tällä alueella ranskalainen sai kaapparikirjan nojalla ottaa kaikilta italialaista suojelevan kaupungin, alueen tai maan asukkailta sen verran omaisuutta, jonka hän oli tälle italialaiselle menettänyt.¹²⁶

Kuten niin usein, tässäkin kohdin poikkeus näyttää vahvistavan säännön. Bouvet esittää asiasta teoriarungon, jonka Christine elävöittää sitomalla sen esimerkin muotoisesti omaan aikaansa ja miljööseensä. Bouvet'n tekstistä voisi ymmärtää, että vaikka ajatus säännön poikkeuksesta on hänen omansa, se kuitenkin kuvaa yleistä käytäntöä ja kaapparikirjoja käyttäviä ruhtinaita. Tämä sääntö on siinä mielessä spesifinen, että se teoriassa pyrkii rankaisemaan vain niitä, jotka suojelevat vääryyttä tehnyttä italialaista. Näin ollen kyseessä eivät periaatteessa olisi viattomat, jotka kaapparikirjasta joutuisivat kärsimään, ja se voisi selittää sen, että sääntö esiintyy viattomien kärsimyksiä vastustavan Christinen kirjassa. Käytännöllisesti ajatellen tämäkään sääntö ei suoja viattomia kärsimyksiltä, sillä esimerkiksi kaikkia englantilaisia tai lontoolaisia ei voitane pitää syyppinä esimerkkitapauksen vääryyden tekijän suojeluun. Loppujen lopuksi kyseinen sääntöpoikkeus ei juurikaan eroa kaapparikirjojen yleisistä myöhäiskeskiaikaisista linjoista.

Vaikka Christine alunalkaen kieltääkin kaapparikirjat, hän kuitenkin pian määrittelee kuka saisi myöntää kaapparikirjan ja minkälainen olisi sen myöntämisprosessi. Näiden sääntöjen voisi ymmärtää pätevän Christinen mielestä vain niissä edellä esitetyn kaltaisissa erikoistapauksissa, joissa hän hyväksyy laillistettujen kostotoimien käytön. Christine on hyvin selkeä ja ytimekäs määritellessään sen, että vain itsenäisellä ruhtinaalla on oikeus myöntää kaapparikirja. Hän rinnastaa kaapparikirjan antamisen ja sotimisen oikeuden ja muistuttaa lukijoilleen, että kirjansa alussa hän käsitteli jälkimmäistä asiaa. Christine mainitsee lyhyesti Ranskan kuninkaan ja muut hänen kaltaisensa oikeutetuiksi myöntämään kaapparikirjan. Honoré Bouvet

¹²⁶ Bouvet 1949, 173-174; Christine de Pizan 1937, 253-254.

on samaa mieltä, mutta sen sijaan hän käyttää useita sivuja siihen pohdintaan, oliko Ranskan kuningas itsenäinen ruhtinas vai keisarin alainen. Bouvet'n päätelmien tulokset näkyvät Christinen teoksessa lyhyenä toteamuksena.¹²⁷

Myöhäiskeskiajan laillisista kostotoimista kirjoittaneet oppineet kuten Giovanni da Legnano ja Honoré Bouvet perustivat ajatuksensa useimmiten Bartolus -nimisen ajattelijan tutkimukseen laillistetuista kostotoimista. Bartoluksen mukaan kaikkia juridisia ja rauhanomaisia vaihtoehtoja oikeuden saamiseksi olisi kokeiltava ennen kuin kaapparikirja myönnettäisiin. Korvausta haluavan oli ensin oikeusteitse perättävä korvauksia sellaiselta henkilöltä, jolla oli tuomiovalta vääryyden aiheuttajaan. Mikäli tämä epäonnistui, tuli korvausta haluavan ottaa yhteyttä hänen herraansa, jonka oli siis oltava itsenäinen ruhtinas. Oikeutetuissa tapauksissa herra vaati syytetyn herralta oikeutta alamaiselleen, ja mikäli oikeutta ei syytettyjenkään kuulemisen jälkeen saatu, oli vahingonkärsijän herra velvoitettu myöntämään alamaiselleen oikeuden kostotoimiin. Periaatteessa juuri tämä oli menettelytapa kaapparikirjojen myöntämisessä Ranskassa ja Englannissa myöhäiskeskiajalla. Puolustukseksi kostotoimia vastaan syytetyt saattoivat joko kiistää kaiken tapahtuneeksi väitetyn tai osoittaa ryöstöjensä kuuluneen sodankäynnin oikeuksiinsa.¹²⁸

Maurice Hugh Keenin edellä kuvaamat Bartoluksen *Tractatus de represaliis* -teoksen opit siirtyvät käytännössä katsoen muuttumattomina Bouvet'n kautta Christinen teokseen. Ranskalaiset tosin käyttävät herran tilalla kuningas -nimitystä. Tämän voisi luonnollisesti katsoa liittyvän heidän itsenäisen ruhtinaan määritelmäänsä, sekä heidän teostensa populääriin luonteeseen, jossa aikalaismiljööseen sidotut esimerkit selkeyttivät sodan sääntöjen ymmärtämistä. Vaikka Giovanni da Legnano osittain puolustaakin laillistettujen kostotoimien oikeudenmukaisuutta, hänen tekstistään voi kuitenkin tulkita sen, että kaapparikirjat olivat tosiaan viimeinen keino laillisuuden ylläpitämiseksi. Myös Christine korostaa asian arkaluontoisuutta ja äärimmäisyyttä varoittamalla, ettei kuninkaiden ja ruhtinaiden tulisi myöntää kaapparikirjaa kevyin perustein, sillä kostotoimet saattoivat helposti johtaa sodan alkamiseen.¹²⁹

¹²⁷ Bouvet 1949, 175-179; Christine de Pizan 1937, 256.

¹²⁸ Keen 1965, 219-222.

¹²⁹ Bouvet 1949, 174; Christine de Pizan 1937, 255;

Kaapparikirjojen vääränlaisella myöntämisellä oli vaaransa. Hyvin usein niitä käytettiin antamaan lainmukainen suojaus loputtomille saalishakuisille ryöstöjen ja vastaryöstöjen sarjoille. Tämän mahdollisti muun muassa se, että Bartoluksen mukaan erikoistapauksissa joku muukin kuin itsenäinen ruhtinas saattoi oikeuttaa kostotoimet. Tällaisia kaapparikirjoja myönsivät usein henkilöt, joiden auktoriteetti oli kaukana itsenäisen ruhtinaan määritelmästä. Varsinkin kiistellyillä rajaseuduilla paikallisilla feodaaliherroilla ja sotapäälliköillä oli tavallista enemmän valtaa. Bartolus myönsi kyllä, että kostotoimien oikeus vaikutti toisaalta lainvastaiselta, mutta hän ja muut oppineet päätyivät katsomaan asiaa lopulta toiselta kantilta: he korostivat kaapparikirjojen olevat väline, jolla yhteisö suojelee yksilöidensä oikeuksia.¹³⁰

Sekä Honoré Bouvet että Christine de Pizan valaisevat kostotoimiasiaa mainitsemalla esimerkin eräästä kaapparikirjaan liittyvästä ongelmallisesta tilanteesta. He ottavat käsittelyyn esimerkkitilanteen, missä firenzeläiset ovat vääryydellä ottaneet pariisilaiskauppiaan tavarat. Christine muuntaa Bouvet'n esimerkkiä mainiten, että kyseessä voisi olla mikä tahansa muu samanlaiset olosuhteet omaava kaupunki. Tässä tapauksessa ihmetellään, kuinka kaapparikirja-asiassa tulisi edetä, sillä vaikka lain mukaan firenzeläiset ovat keisarin alaisia, käytännössä he kuitenkin ovat itsenäisiä. Osoitus Bouvet'n huumorintajusta ja ironiasta näkyy tässä esimerkissä, kun hän kuvaa firenzelaisten itsenäisyyttä sanomalla, että nämä tottelisivat häntä itseään yhtä paljon kuin itse keisaria. Näin ollen olisi epäselvää, kenelle pariisilaiskauppiaa ja hänen herransa Ranskan kuningas korvausvaateet kohdistaisivat, kun Firenzellä ei tosiasiallisesti ollut itsenäistä ruhtinasta hallitsijanaan. Bouvet ja Christine huomauttavat Firenzeä johtavan vuosittain vaihtuva *potestate*, joka saattoi olla tuona tietynä vuonna vaikka suutari tai kaavuntekijä. Koska kaikkiin firenzeläisiin oli vaikea vedota, Ranskan kuninkaan tuli lähettää kirje Firenzen *potestalle*, jossa vaaditaan oikeutta pariisilaiskauppiaalle. Jos kuninkaan kirjeillä ei ollut vaikutusta, kuningas saattoi myöntää kauppiaalle kaapparikirjan kaikkia firenzeläisiä vastaan. Tämän Christine ja Bouvet perustelevat sillä, että firenzeläiset itse korostavat olevansa kaupunkinsa herroja, kun heillä ei ole itsenäistä

Giovanni da Legnano 1917, 309.

¹³⁰ Keen 1965, 219-220, 223-224, 226.

ruhtinasta herranaan. Kirjailijoiden mielestä edellä mainittu kostotoimien myöntämisprosessi toteutuu näin käytännössä.¹³¹

Kirjoittajien mainitsema *podestà*¹³² kaipaa hieman lisäselvennystä. 1200-luvun alussa toimeenpaneva valta Firenzessä siirtyi monijäseniseltä konsulaattihallinnolta yhdelle henkilölle, *podestalle*. Näin oli tapahtunut muissakin Italian kaupungeissa. *Podestà* oli 'ulkomaalainen' aatelinen, joka valittiin yleensä Lombardian kaupungeista. *Podestàn* toimikausi kesti yhden vuoden, ja hän oli kaupungin korkein viranomainen. *Podestà* johti oikeudenjakajia ja järjestystä ylläpitäviä joukkoja kaupungissa ja toi näitä tehtäviä varten omat miehensä mukanaan kaupunkiin. Sodan aikana *podestà* johti kaupungin armeijoita. Hän ei kuitenkaan ollut mikään diktaattori, sillä *podestà* oli kaupungin lakiasäätävien neuvostojen alainen.¹³³

Christinen huomautus suutarista tai kaavuntekijästä kaupungin johtajana kuulostaa kummalliselta, sillä aateliset tuskin harjoittivat noita käsityöläisammatteja, eikä Christinen Bouvet'ltä saama huomautus muutenkaan täysin sovi tutkimuskirjallisuuden kuvailemaan *podestään*. Tässä voi olla syynä se, että vuonna 1378, eli hieman ennen *L'Arbre des batailles* -teoksen kirjoittamista, Firenzeläiset kankurit ottivat ruttoepidemioiden aiheuttamien levottomuuksien aikana kaupungin hallintaansa pariksi kuukaudeksi ja samoin oli käydä myös vuonna 1383¹³⁴. Franco Cardinin mukaan *podestàn* aseman edellytys oli ritarius, ja vuonna 1378 Firenzen villatyöläiset (*ciompi*) ottivat itselleen oikeuden 'luoda' omia ritareitaan¹³⁵. Nämä asiat ovat voineet vaikuttaa Bouvet'n näkemykseen kyseisen kaupungin hallintojärjestelmästä, ja se selittäisi suutarin ja kaavuntekijän esille nostamisen. Sama näkemys on sittemmin peritynyt myös Christine de Pizanin teokseen.

¹³¹ Bouvet 1949, 174-175; Christine de Pizan 1937, 256.

¹³² Tutkimuskirjallisuudessa sana esiintyy muodossa *podestà* (ital. 'pormestari'). Christine de Pizanin teoksen englanninkielisessä käännöksessä sana esiintyy muodossa *potestate* ja Bouvet'n vastaavassa se on puolestaan *podestat*.

¹³³ Brucker 1983, 94.

¹³⁴ Kokkonen 2000, 228.

¹³⁵ Cardini 1997, 104.

Firenze-esimerkki on toki erikoistapaus ja esimerkki sellaisen ratkaisusta, mutta se on ennen kaikkea mainio ajankuva. Kaupungeilla saattoi olla mitä moninaisimpia hallintomuotoja, ja se kertoo myös siitä, että keisari ei hallinnut todellisuudessa sitä mitä hän lakipykälien mukaan hallitsi. Esimerkillä myös todistetaan aiemmin kuvatun kaapparikirjan myöntämisprosessin käytäntöönpano ja soveltaminen reaali maailman tilanteissa.

Faits d'armes -teoksessa kaapparikirjat osittain tuomitaan, mutta myös osittain sallitaan. Laillistetut kostotoimenpiteet oli vaikea asettaa muuhun kuin kostosodan kategoriaan, mikä ei ollut oikeutetun sodan mukaista. Christine de Pizan on kuitenkin ottanut asian käsittelyyn kenties sen vuoksi, että kaapparikirjojen käyttö epäkohdistaan huolimatta oli kuitenkin yksi sodankäynnin tosiasia, kuten Bouvet omassa kirjassaan totesi. Giovanni da Legnano on käsitellyt kostotoimia laajemmin kuin Bouvet ja Christine, mutta ranskalaiset sivuavat vielä kaapparikirjoja käsitellessään yksilöiden etuuksia ja immuniteettia sotatoimille.

4. SODAN SÄÄNNÖT YKSILÖTASOLLA

4.1. SOTILAAN PALKKA

4.1.1. Palkkasoturit ja rahapalkka

Teoksessaan *Le livre des faits d'armes et de chevalerie* Christine de Pizan tarkastelee sodan sääntöjä myös mikrotasolla. Näillä yksilötason säännöillä hän määrittelee yksittäistä sotilasta koskevia asioita, mutta on huomattava, että yksilötason säännöt koskettavat paljolti myös siviilihenkilöitä. Mikrotason käsittely on luontevaa aloittaa sotilaan palkkaa koskevilla säännöillä, sillä Honoré Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teosta tutkineen N.A.R. Wrightin mukaan sotilaiden kurinalaisuus ja siviiliväestön säästymisen sodan kauhuilta olivat yhteydessä siihen, kuinka hyvin palkattuja sotilaat olivat¹³⁶, ja muun muassa palkka-asiaan Christine ja Bouvet keskittyvätkin kirjoissaan vahvasti.

¹³⁶ Wright 1976, 18.

Tämän tutkimuksen sotilaan palkkaa käsittelevässä osioissa selvitetään tutkimuskirjallisuuden avulla ensisijaisesti palkkasoturiasian taustoja, vaikka feodaalinenkin sotapalvelus oli myöhäiskeskiajalla vielä olemassa. Feodaalista sotapalvelusta on käsitelty jo edellä, ja Christinekin keskittyi paljolti palkkajoukkoihin, joten tämän vuoksi palkkasotureiden asema tutkimuksen tässä osuudessa korostuu.

Palkkasoturien käyttö yleistyi myöhäiskeskiajalla. Palkkasoturilla tarkoitettiin sotilasta, joka ei ollut velvoitettu sotilaspalvelukseen omistamansa maapalan vuoksi, vaan hän sai ensisijaisesti rahapalkan palveluksistaan sodassa. Esimerkiksi Englannissa vuonna 1344 annetussa määräyksessä todettiin, että kuninkaan palvelukseen Englannista lähteville sotilaille oli maksettava palkkaa aina siitä hetkestä lähtien, kun nämä poistuivat omasta kreivikunnastaan¹³⁷. Kautta koko keskiajan englantilaiset olivat palkkasotureiden käytössä paljon ranskalaisia edellä. Palkkajoukkojen käyttö vaati paljon pääomaa, ja siihen vaadittavan rahallisen kapasiteetin Englannin kruunu saavutti paljon Ranskaa aikaisemmin. Satavuotisessa sodassa tunnetuiksi tulivat palkatut erikoiskomppaniat, kuten Ranskan palveluksessa olleet genovalaiset varsijousimiehet.¹³⁸ Christine de Pizan mainitsee aikalaisistaan Firenzen ja Venetsian, jotka 'taistelivat enemmän rahoillaan kuin maillaan'.¹³⁹

Palkan maksaminen rahassa oli edellytys ammattimaisten sotajoukkojen synnylle. 1300-luvulle tultaessa useiden armeijoiden ytimen muodostivat ammattimaiset sotilaat, joita yleensä kutsuttiin palkkasotureiksi.¹⁴⁰ Christopher Allmandin mukaan 1400-luvulla palkkasotureiden rooli sodankäynnissä voimistui entisestään. Kasvavilla julkisilla verovaroilla palkattiin sotilaita varsinkin puolustustehtäviin kaupungeissa ja muissa asuinyhteisöissä. Rahapalkan myötä sotilaista tuli yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta kuninkaan alaisia julkisen edun ja yhteisen hyvän palvelijoita.¹⁴¹ Tällä Allmand tuskin tarkoittaa palkkasotureiden

¹³⁷ Hewitt 1966, 41.

¹³⁸ Kaeuper 1988, 17, 20-21, 23.

¹³⁹ Christine de Pizan 1937, 15.

¹⁴⁰ Nicolle 1995, 157, 253.

¹⁴¹ Allmand 1988, 52, 75.

vapaakomppanioita, jotka ajoivat paljolti omia etujaan valtakunnan edun sijaan.

Palkkaa saavia sotilaita oli monenlaisia, ja rajalinja näiden välillä oli useinkin hyvin hämärä, joten myös palkkasoturi -termi kattaa useanlaisia sotilaita. Esimerkiksi myöhäiskeskiajalla oli aivan tavallista, että kaupungin nostoväki saattoi kampanjan aikana saada rahapalkkaa sen jälkeen, kun feodaaliset palveluspäivät oli suoritettu.¹⁴² Palkkajoukkojen moninaisuutta lisäsi muun muassa se, että sotilaat saattoivat olla kuninkaan tai tämän päällikön palkkalistoilla tai he saattoivat kuulua vapaakomppanioihin, jotka yksityisten armeijoiden kaltaisina myivät palveluksiaan.¹⁴³

Vapaakomppanioiden koostumus oli monimuotoinen. Niiden johtajat olivat useimmiten alhaisempaa aatelistoa, jotka ajautuivat palkkasoturalalle taloudellisista syistä, mutta toisinaan myös perheen nuorempina poikina, joilla ei ollut toivoa suurista perinnöistä. Christopher Allmandin mukaan komppanioiden varsinaisten sotilaiden taustojen selvittely on ollut yleensä hankalaa. Sen verran on selvää, että itse komppanioiden jäseniin kuului muun muassa edellä mainittuja alhaisen aatelin jäseniä, jopa alemmaa papistoa, mutta myös miehiä jotka valitsivat kyseisen ammatin vain ryöstelläkseen.¹⁴⁴ Maurice Hugh Keen sanoo niin sanotun 'sosiaalisen mystiikan' ajaneen ritari-ihanteiden ja perinteisen sotilas aristokratian alalle miehiä myös alemmista sosiaaliluokista. Aikalaisista muun muassa ristiretkiaatetta ajanut ja ritarien kurittomasta sotimisesta huolestunut Philippe de Mézières päivitteli sitä, kuinka 'alhaisempien säätyjen edustajat ja jopa tavalliset työmiehet ja käsityöläiset ovat päässeet asemiesten joukkoon'.¹⁴⁵

Taitavia, ammattimaisia sotilaita alkoi siis ilmaantua aateliakin alemmista sosiaaliluokista. Esimerkiksi Ranskan kaupunkien ja asuinyhteisöjen puolustus lepäsi paljolti tavallisten asukkaiden varassa. Yhteisöt saattoivat koota suuren määrän taitavia, ei-aatelisiä sotilaita, joita kutsuttiin aseenkantajiksi (*sergeant*). Kotimaassaan tai ulkomailla sotineet italialaiset

¹⁴² Nicolle 1995, 159.

¹⁴³ Keen 1965, 148.

¹⁴⁴ Allmand 1988, 74-75.

¹⁴⁵ Barber 1995, 264, 379; Keen 1976, 40.

palkkasoturit olivat useimmiten talonpoikia, jotka hankkivat lisätuloja sotimalla joko ennen sadonkorjuuta tai sen jälkeen.¹⁴⁶

Palkkaa saavia sotilaita oli toki olemassa läpi koko keskiajan, mutta vasta 1200-luvulta lähtien on säilynyt selkeitä lähteitä, jotka kuvaavat palkkasoturien palkkarakenteita. Esimerkiksi Ranskassa 1200-luvulla palkkasoturiritareille maksettiin tuplasti enemmän palkkaa kuin ratsastaville aseenkantajille. Myös ratsain olleet varsijousimiehet saivat hieman parempaa palkkaa kuin aseenkantajat, Aseenkantajien palkan ollessa vertailukohteena, sijoittuvat jalkaväen varsijousimiehet ja taitavat kaivajat (*miners*) paljonkin tuon palkkatason alapuolelle, ja vähäisempi jalkaväki sai vielä vähemmän palkkaa. Tällaisen vertailun tapauksessa jotkut palkoista voivat vaikuttaa vähäisiltä, mutta todellisuudessa sotapalvelus oli hyvin palkattua. Esimerkiksi aivan tuikitavallisen värvätyn jalkaväkijoukon sotilaan palkka oli kaksin- tai jopa kolminkertainen verrattuna siihen, mitä hän olisi ansainnut tavallisena työläisenä tai maatila-apulaisena. Ammattimaisen sotapäällikön palkka oli luonnollisesti palkkasotureiden eliittiä, mutta se vaihteli paljonkin riippuen siitä, minkälainen tuo päällikkyyys oli. Esimerkiksi Pisan kaupungin alaisen linnan komentaja saattoi saada vain kolminkertaista palkkaa miehiinsä verrattuna, mutta venetsialaisen linnoitetun kaupungin komentajan palkka 1300-luvulla saattoi olla kolminkertainen toisiin venetsialaisiin linnanpäälliköihin nähden.¹⁴⁷

Käsitellessään palkkasotureita Christine de Pizan muistuttaa ensin, ettei sotaan lääninherransa puolesta tarvinnut lähteä omin kustannuksin, vaan herransa palkalla. Lisäksi Christine pohtii oliko palkkasotureiden käyttö yleensäkään sallittua. Hän toteaa omana aikanaan olleen tavanomaista, että oli olemassa sellaisia sotilaita, jotka sotivat kaikenlaisissa sodissa kenen tahansa maksavan herran, kaupungin tai maan puolesta, ja nämä sotilaat saattoivat olla 'kotoisin ties mistä oudosta maasta'. Christine viittaa oman kirjansa sodan oikeutta käsittelevään osioon todetessaan, että myös palkkasotureiden käyttö oli laillista oikeutetussa sodassa. Hänen mukaansa kuka tahansa mies voitiin palkata oikeutettuun sotaan, mutta laillisen sotimisen kapealta polulta ei saanut harhautua tuhoamaan, ryöstämään tai

¹⁴⁶ Nicolle 1995, 160, 162.

¹⁴⁷ Ibid., 253-255.

ottamaan sotasaalista sellaisilta alueilta, jotka olivat ystävällismielisiä. Christine sanoo näiden pahojen tekojen olevan valitettavan yleisiä.¹⁴⁸

Palkkasotureista kirjoittaessaan Christine mainitsee, että jokaisen sotaan osallistuvan miehen oli otettava selvää oliko sodankäynti oikeutettua. Sotilaan tuli siis tietää, minkä asian puolesta hän taisteli. Christine toteaa, että kaikki sodan osapuolet usein sanoivat asiansa olevan oikeutettu, joten tällaisessa hankalassa tilanteessa sotilas saattoi tiedustella palkkaajaltaan oliko tämän käymä sota oikeusoppineiden hyväksymä vai oliko kyseessä puolustussota. Christine korostaa puolustussodan olleen sotilaille selkeä merkki sodan lainmukaisuudesta.¹⁴⁹ Myös kanonisen oikeuden tuntijoiden mukaan sotilaan täytyi tietää sota oikeutetuksi yleisten sodan lakien mukaan. Sen lisäksi sotilaan täytyi itse pohdiskella oliko hänen henkilökohtainen osallistumisensa sotaan oikeutettua.¹⁵⁰

Christine de Pizanin mukaan kuolema oikeutetussa sodassa yhteisen hyvän, kuninkaan tai ruhtinaan, kansan ja maan puolesta vei sotilaan sielun paratiisiin. Honoré Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksessa todetaan Giovanni da Legnanon pohjaten, että oikeutettu sota pelastaa sotilaan sielun, mutta toisin kuin Christinen kirjassa Bouvet sanoo asian lyhyesti ilman mainintoja isänmaallisuudesta. Molemmat kirjoittajat korostavat, että epäoikeutettuun sotaan osallistunut sotilas altisti sielunsa kadotukselle ja hän saattoi olla varma sieluansa kohtaavasta onnettomuudesta. Christine täydentää oppi-isänsä esittelemiä sääntöjä toteamalla, että tällaisia sodan oikeutuksesta piittaamattomia, hyvää palkkaa ja ryöstösaalista havittelevia miehiä oli tarpeeksi.¹⁵¹

Edellä esitellyistä säännöistä suurimman osan voisi katsoa olevan paljolti Christine de Pizanin omaa tuotantoa lukuunottamatta sotilaan sielun pelastumista käsittelevää sääntöä. Tämä väite perustuu siihen, ettei Bouvet'n ja Giovanni da Legnanon teoksista löydy vastaavia kohtia, missä pohdittaisiin palkkasotureiden käytön oikeutusta. Huomionarvoista on se, että Christine viittaa asian ratkaisuna oman teoksensa alkuun, missä

¹⁴⁸ Christine de Pizan 1937, 199-200.

¹⁴⁹ Ibid., 200.

¹⁵⁰ Keen 1965, 85.

¹⁵¹ Bouvet 1949, 156; Christine de Pizan 1937, 200-201, 282-283.

Giovanni da Legnano 1917, 273.

käsiteltiin juuri sodan oikeutusta. Nuo säännöthän olivat hänen omaa aikalaismielipiteitä myötäilevää tuotostaan. *Faits d'armes* -teoksen modernin painoksen toimittaja A.T.P. Byles ilmaisee kirjan liitteessä, että Christinen palkkasotureiden käyttöä ja sodan oikeutuksen selvittelyä koskevat kysymykset perustuisivat Honoré Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksen neljännen osan 37:een lukuun¹⁵². Bouvet'n kirjan tuosta kohdasta löytyy kuitenkin vain sääntöjä palkanmaksuajankohdasta, jota Christine ei suoranaisesti teoksessaan käsittele. Tätä Bylesin hieman harhaanjohtavaa osoitusta voisi pitää merkinä siitä, että tämä kohta Christinen kirjasta on esitykseltään alkuperäisempi kuin mitä kirja muilta osin yleisesti on.

Palkkasoturiasiassa nousee selkeästi esiin Christinen toteamus ryöstelevien, palkkaasaavien, sodan oikeutuksesta piittaamattomien sotilaiden olemassaolosta. Christine mainitsee heistä kolmeen eri otteeseen käsitellessään edellä esitettyjä sääntöjä. Kyseessä voi tulkita olevan myöhäiskeskiaikainen ajankuvaus, sillä kirjoittaja eli Ranskassa, missä ryöstelevät sotilaat muodostivat pahan yhteiskunnallisen ongelman. Christinen sanoista näkyy huoli ja kenties myös ärtyneisyys tätä seikkaa kohtaan. Edellä esitetyn kaltaiset sotilaat eivät Christinen mielestä olleet ritarillisia varsinkin, kun muistetaan Christinen 'ritarireformin' sotilaan hyveet: kurinalaisuus ja yhteisen hyvän puolustaminen.

Christine otti jälleen 'hedelmiä *Taistelujen puusta*' kirjoittaessaan sotilaan sielun pelastumisesta, mutta tässä kohdin on jälleen selkeästi näkyvissä se, kuinka hän muokkasi ja laajensi Bouvet'n oppeja. Christine lisäsi omaan tekstiinsä kansallishenkisen litanian, jolla hänen voisi katsoa tukevan itsenäistä ruhtinasta ja yhteisön ja valtakunnan etuja.

Roomanaikaiset sotaopit vaikuttivat keskiajalla, ja Christinenkin lähteisiin kuuluu roomalaisia sotamanuaaleja. *Faits d'armes* -teoksen sotimisen säännöissä todetaan, että jokaisen sotilaan tuli selvittää, oliko sota oikeutettua. Tässä on selvä ristiriita jo aiemmin käsiteltyyn roomalaiseen ajatteluun, jonka mukaan oikeutettu sota ja sodan säännöt tuli erottaa toisistaan, jolloin valtaapitävät huolehtivat oikeutuspuolesta ja tavallinen kansa keskittyi vain sotimiseen itseensä.¹⁵³ Ristiriita on melko suurikin, sillä

¹⁵² Bouvet 1949, 146; Byles 1937, 298.

¹⁵³ Karasjärvi 2000, 23, 25.

Christine nimenomaan sitoo oikeutetun sodan ja sodan säännöt tiiviisti toisiinsa.

Palkka-asioiden varsinaisen käsittelyn Christine de Pizan aloittaa toteamalla, että kuka tahansa herra, kaupunki tai muu sotilaan palkannut taho oli velvoitettu maksamaan sotilaille palkkaa koko palvelusajasta huolimatta siitä, oliko sotilailla varsinaisia sotatoimia koko palvelusaikana.¹⁵⁴

Kuten edellä on mainittu, A.T.P. Byles on merkinnyt Christinen yhdeksännen kysymyksen¹⁵⁵ vastaavaksi kuin Bouvet'n teoksen neljännen osan 37. luvun (4:37). Kuten todettua, Bouvet käsittelee tuossa luvussa vain palkanmaksun ajankohtaa, joten se sivuaa vain hiukan edellä esitettyä Christinen sääntöä palkkaajan palkanmaksuvelvollisuudesta. Pikemminkin Christine on saattanut käyttää Bylesin mainitsemaa lukua edeltänyttä lukua (4:36.), missä käsitellään koko palvelusajan palkkaa, joskin esimerkin kautta. Tuota Bouvet'n lukua Christine hyödyntää myöhemmin kirjassaan, ja tämän tutkimuksen osalta siihen palataan tuonnempana. Selvintä lienee sanoa, että tämän Christine de Pizanin julkituoman säännön voisi tulkita olevan peräisin Bouvet'ltä, mutta Christine on muokannut varsin pitkälle poimimaansa '*Taistelujen puun oksaa*'. Säännön idea on myös sinällään merkittävä siksi, että sen mukaan sotilaille tulisi maksaa palkkaa koko palvelusajalta, jolloin heidän toimeentulonsa olisi turvattu, eikä heidän tarvitsisi turvautua ryöstelemällä maasta elämiseen. Erityisesti tällä säännöllä Christinen voisi katsoa ilmaisevan tukensa vakitukselle palkkaukselle ja siten kurinalaisten armeijoiden muodostamiselle, jolloin siviiliväestönkin kärsimykset vähenisivät. Juuri nämä seikat muodostavat Bouvet'n ja Christinen puoltaman ritarikuvan ytimen.

4.1.2. Sotasaalis ja ryöstely

Keskiaikaisessa sodassa sotilaalla oli henkilökohtaisella tasolla kolme tärkeää tavoitetta: voitto sodassa, joka takasi tulevaisuuden, kunnia 'mies miestä vastaan' -taistelussa ja ennen kaikkea lunnaiden ja sotasaaliin

¹⁵⁴ Christine de Pizan 1937, 201.

¹⁵⁵ Toimittaja Byles on numeroinut marginaaliin Christinen Bouvet'lle esittämän kysymyksen kohdalle sen järjestysnumeron mitä luultavimmin helpottamaan näiden kahden teoksen vastaavien kohtien vertailua.

saaminen, joka oli kaikkein tärkeintä.¹⁵⁶ Haarniskat, aseet ja arvotavarat kiinnostivat sotilaita, eikä ritareita tarvinnut useinkaan rohkaista ottamaan omaisuutensa perustaksi viholliselta aseistusta ja hevosia, sillä niiden arvo oli huomattava.¹⁵⁷

Siviili- ja kanonisen oikeuden tuntijat määrittivät sotasaalista koskevat periaatteet siten, että oikeutetussa sodassa saaduista tavaroista tulee ottajan omaisuutta. Tavalliset sotilaat olivat kiinnostuneita vain liikuteltavasta sotasaaliista, sillä vallatut maa-alueet, kaupungit ja linnat kuuluivat automaattisesti kuninkaalle. Sotasaaliin avulla rikastuminen oli sotilaille suuri kiihoke lähteä sotaan, mutta hänen perimmäinen huolensa oli se, pystyikö hän osoittamaan saaliinsa olevan laillista eli oikeutetussa sodassa otettua. 'Oikeutetun sodan saalis' oli lavea termi, joka mahdollisti suoranaisen ryöväämisen sen puitteissa, sillä saalista sai ottaa muuallakin kuin taistelukentällä. Sotilas saattoi rosvota siviilejä siinä missä vihollissotilaitakin, koska nämä 'antoivat' apunsa ja tukensa viholliselle. Sotilas saattoi hankkia sotasaalista jopa aselevonkin aikana, mikäli hän pystyi keplottelemaan itsensä sen ehtojen ja määreiden ulkopuolelle.¹⁵⁸ Sotilaat saattoivat ryöstellä omassakin maassaan. Näin kävi satavuotisen sodan aikana muun muassa Englannissa, missä huonosti palkatut ja ruokitut rannikolla Ranskaan lähtöä odottaneet sotilaat kääntyivät paikallisen väestön puoleen ryöstellen ja rosvoten.¹⁵⁹

Ryöstely sodassa sai Christine de Pizanilta jyrkän tuomion. Hän toteaa ryöstelyn olleen yleistä Ranskassa noina päivinä. Christine sanoo, että mikäli sotilaan palkkauksessa ei ollut ongelmia, ei ryöstelyä saanut tapahtua. Ryöstely ei kuulunut oikeutettuun sotaan, sillä siitä koitunut suuri pahuus ja väkivalta olivat suuri synti kansaa kohtaan. Ruhtinaan tehtävänä oli huolehtia etukäteen varallisuudestaan sotaan varten, etteivät sotilaat palkan puutteessa ryöstelisi. Ruhtinaan tuli myös huolehtia, että jos sotilaat sotaretkellä jotain ottivat, he myös maksoivat siitä. Maksamatta ottaneet olivat ryöstäjiä, ja heitä tuli rangaista. Kuolemanrangaistuksella uhattiin niitä sotilaita, jotka ryöstivät kauppiailta, jolta sotajoukko tavaroita hankki. Christine katsoo kaikki ryöväten sotivat varkaiksi ja ryöstäjiksi, joita ei voi

¹⁵⁶ Keegan 1976, 114-115

¹⁵⁷ Strickland 1996, 183.

¹⁵⁸ Keen 1965, 137, 139-140.

¹⁵⁹ Kaeuper 1988, 357.

Tällä Christine kenties viittaa siihen, kuinka Ranskan kruunun palveluksessa olleet palkkasoturijoukot saattoivat ryöstää paikallista väestöä, jotka eivät olleet heidän vihollisiaan¹⁶³. Edellä esitetyt ryöstelyyn liittyvät säännöt ovat Christinen kannanotto satavuotisen sodan aikaisen Ranskan sosiaalisiin ongelmiin, mutta säännöistä voisi nähdä kuultavan myös Christinen ja Bouvet'n ritariuden uudistuksen ajatukset, kun Christine kiistää ryöväten sotivien olevan ritarillisia. Bouvet'n populaari teos ei tässä kohdin mainitse ritariutta, mutta Christinen teosta lukeneet saattoivat muun muassa tämän säännön kohdalla havaita, kuinka ritarin ja ammattimaisen sotilaan tulee käyttäytyä sodassa.

Sotasaaliista puhuessaan Honoré Bouvet ja Christine de Pizan eivät varsinaisesti selitä, millä perusteella sotasaaliin ottaminen oli lainmukaista. Sen sijaan tähän liittyvä viittaus löytyy molempien kirjoittajien sotavankeja käsittelevästä osuudesta, missä he toteavat sotilaiden voivan ottaa sotasaalista, jos kyseisen sodan alkamisesta ovat päättäneet molemmilla puolilla kuninkaat ja näiden neuvostot.¹⁶⁴ Tämän maininnan voisi tulkita viittaavan oikeutetun sodan määritelmään, missä kanonisen oikeuden tuntijoiden mukaan sotasaalista sai ottaa. Christinen ja Bouvet'n maininta on hyvin pienimuotoinen ja piilotettu vankisääntöjen keskelle, joten kyseistä sääntöä ei voitane pitää kovinkaan painavana. Se myös puuttuu Giovanni da Legnanon *Tractatus de bello* -teoksesta, joten kyseessä lienee Bouvet'n alunalkaen esittämä ajatus.

Sotasaaliin jakamisessa Christine pohjaa siviililakeihin kuten Honoré Bouvet'kin¹⁶⁵ ja sanoo, että kaikki mitä sotilaat ottivat, kuului ruhtinaalle. Christinen julkituomien sääntöjen mukaan kaikki vangit ja irtain omaisuus kuului ruhtinaalle, kuten myös valloitetut linnat ja kaupungitkin. Sotilaille maksettiin palkka, ja ruhtinas tai häntä edustava sotapäällikkö määräsi sotasaaliin jakamisesta niille, jotka olivat ruhtinaan puolesta sotiessaan tuon saaliin keränneet ja ansainneet. Kyseiset säännöt ovat ristiriidassa sen periaatteen kanssa, jonka mukaan sotasaaliin saaminen oli tärkeä miehiä sotaan ajava voima. Christinen esittämien sääntöjen mukaan palkkaa saava sotilas oli sotasaaliin saamisessa täysin ruhtinaan anteliaisuuden armoilla. Sinänsä ei ole ihme, että tunnetun käytännön ja Christinen sääntöjen välillä

¹⁶³ Keen 1996, 16-17.

¹⁶⁴ Bouvet 1949, 154; Christine de Pizan 1937, 225.

¹⁶⁵ Bouvet 1949, 149.

esiintyi ristiriitoja, sillä täytyy muistaa, ettei Christinen tarkoituksena ollut kirjoittaa käytäntöä säännöiksi vaan pikemminkin päinvastoin. Edellä mainittu ristiriita häviää osittain, kun Christine kuitenkin toteaa, että 'vanhan tavan mukaan Ranskassa ja muissa maissa sotilaat saivat pitää kaiken valloittamansa, mikäli saalis ei ollut arvoltaan yli 10,000 frangia'. Tämä tarkoitti sitä, että sotilaat saivat 10,000 frangin osuuden sotasaaliista jaettavakseen, ja kaikki muu meni ruhtinaalle. Christine kuitenkin vielä tähdentää sitä, että edellä mainitusta perinteestä huolimatta ruhtinas oli se, jolle koko saalis kuului ja joka sitten jakoi saaliin miesten meriittien mukaan.¹⁶⁶

Ranskassa sotilaat saivat jaettavakseen tuon tietyn ennalta määritellyn summan saaliista, ja kaikki muu meni ruhtinaalle kuninkaallisena osuutena. Englannissa ja Espanjassa jako perustui osuuksiin. Kanaalin toisella puolella englantilaissotilaat joutuivat luovuttamaan kolmasosan sotasaaliistaan kuninkaallisena osuutena, Espanjassa summa oli viidennes saaliista. Tämä sotasaaliin jako perustui siihen, että sota oli julkinen asia, jota käytiin itsenäisen ruhtinaan rahoituksella, joka riskeerasi näin ollen paljon. Mutta myös tavallinen sotilas riskeerasi sodassa, ja siksi sotilaankin uhraukset oli palkittava lainmukaisella saaliinjakomenetelmällä. Kyseiset jakosuhteet olivat yleiskäytäntöjä, joista voitiin poiketa erikseen sopimalla.¹⁶⁷ Esimerkiksi palkkasoturikomppanioilla oli usein omat sääntönsä saaliinjaon suhteen.¹⁶⁸

Jälleen Christine de Pizan on melko itsenäinen tekstissään. A.T.P. Bylesin mukaan Christinen sotasaalista koskevat säännöt perustuvat Honoré Bouvet'n kirjan neljännen osan 48. lukuun¹⁶⁹. *L'Arbre des batailles* -teosta tutkittaessa voi todeta, että tämä pitää paikkansa mutta on huomattavaa, että Christine on paljolti muokannut tekstiä ja tehnyt merkittäviä lisäyksiä, joista mainittakoon esimerkiksi '10,000 frangin sääntö'. Bouvet myöntää sotasaalisasian olevan epäselvä lainoppineiden keskuudessa. Hän muotoilee oman teoksensa säännön siten, että sodassa saatu saalis kuului ottajalle, mutta tämä oli kuitenkin velvoitettu antamaan sotasaaliinsa

¹⁶⁶ Christine de Pizan 1937, 218-219

¹⁶⁷ Keen 1965, 145-147.

¹⁶⁸ Nicolle 1995, 172.

¹⁶⁹ Byles 1937, 298.

sotapäällikölle jaettavaksi.¹⁷⁰ Christine sanoo periaatteessa täsmälleen saman asian, mutta kyseisessä asiassa Bouvet'n sanamuoto on hieman lievempi kuin mitä se Christinen *Faits d'armes* -teoksessa on.

Honoré Bouvet'n teosta tutkineen N.A.R. Wrightin mukaan sotilaiden hyvä palkkaus vaikutti ensisijaisen paljon siviilien hyvinvointiin sodassa. Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksessaan kuuluttamat ruhtinasjohtoinen sotilaiden kurinalaisuus ja oikeutetun sodan periaatteet jäivät helposti sotilaiden omien ryöstelyyn taipuvaisten intressien alle, mikäli heille ei maksettu asianmukaista palkkaa. Tämän vuoksi Bouvet on keskittynyt monissa säännöissään juuri palkka-asioihin. Wrightin mukaan on merkittävää, että Bouvet korosti sekä tavallisten sotilaiden että ritarien olevan ruhtinasta edustavia kruunun palkollisia sodassa.¹⁷¹

Teoksensa hengen mukaan Christine puhuu koko ajan vain oikeutetusta, ruhtinaan käymästä sodasta, vaikka Bouvet käsittelee myös tapauksia, joissa ei-itseenäinen herra (esim. paroni) joutuu yksityiseen sotaan, ja puolustaessaan itseään voittaakin sotasaaliiksi vankeja tai tavaroita. Christine ei ole aiemminkaan juuri poikennut oikeutetun, julkisen sodan ulkopuolelle, joten sinänsä looginen linja jatkuu myös sotasaalissäännöissä.

Vaikka rahapalkka oli Christinen mukaan ensisijaisesti sotilaan ainoa varma tulonlähde, palkkaa saavat sotilaat saattoivat sääntöjen perusteella kuitenkin laskeskella rikastuvansa myös sotasaaliilla. Sotasaaliin ja ryöstösaaliin eroa ei Christine tee kovinkaan selväksi, mutta lienee loogisinta olettaa, ettei Christine katso siviileiltä ottamista yleisesti oikeutetuksi, vaikka hän tämän mahdollisuuden myöntääkin lailliseksi hätätilanteessa.

Sodankäynti kaupallistui oleellisesti 1300- ja 1400-luvulla, ja tämä näkyi myös sotimisen säännöissä, olihan sodassa niin paljon taloudellisia asioita vaakalaudalla. Sääntöjä esitettiin yhä ritariuden ja kunnian nimissä, mutta sääntöjen henki alkoi olla rationaalista ja kaupallista. 1400-luvulla vakituisten armeijoiden syntyminen synnytti tarpeen määritellä selkeästi vakituisen palkansaannin ja palvelussuhteen ehdot. Satavuotisen sodan lopussa voidaan sanoa taloudellisten etuuksien tavoittelun ja sodan lakeja

¹⁷⁰ Bouvet 1949, 149-150.

¹⁷¹ Wright 1976, 18.

määritelleiden lainoppineiden rationaalisuuden syrjäyttäneen ritarillisen ajattelun sotimisen säännöissä.¹⁷²

4.1.3. Palkkauksen ongelmatapauksia

Pohjimmiltaan palkka- ja sotasaalissäännöt *Faits d'armes* -teoksessa olivat melko selkeät, ja näitä perussääntöjä Christine de Pizan täydentää ratkomalla esimerkkien avulla muutamia palkkaukseen liittyviä pulmatilanteita. Jälleen Christine jatkaa kuviteltua dialogiaan Bouvet'n kanssa, mutta edellä esitetystä poiketen lähestulkoon sanatarkasti oppisäänsä siteeraten.

Taudit olivat usein armeijoiden riesana. Christinen esimerkissä päällikkö saattoi sotilaineen leirytyä paikkaan, missä tautiepidemia iski joukkoihin. Osa sotilaista kuoli, ja sairastuneet eivät pystyneet palvelemaan herraansa. Sodan lakien mukaan sotilaiden ei kuitenkaan kuulunut menettää palkkaansa sairausajalta, sillä kyseinen tauti oli johtunut sotilaspalveluksesta. Sotilaiden lomat herättivät myös kysymyksiä. Christine ottaa esimerkiksi vuoden sopimuksella palvelukseen palkatun sotilaan, joka kesken palveluksen joutuu kuukauden ajaksi lähtemään kotikonnuilleen vaimoaan ja huushollia katsomaan. Sotilas oli oikeutettu palkkaan tuon lomakuukaudenkin aikana, mikäli sotapäällikkö oli sotilaalleen kyseisen loman luvannut. Tämä edellytti sitä, että sotilas sai koko vuoden palkan yhdellä maksulla. Jos taas palkka maksettiin esimerkiksi kuukausittain, ei Christinen mukaan kyseisen loman ajalta palkkaa tarvinnut maksaa.¹⁷³

Edellä esitetyt säännöt muodostavat mielenkiintoisen yhteyden nykyaikaan. Sairausajan palkkasäännön voisi nähdä tuon ajan sosiaaliturvana tai palkkaturvana, sillä palkkaa kertyi myös niin sanotun sairasloman aikana. Säännön tekee entistä merkittävämmäksi edellä mainittu seikka, että taudit sotilaiden keskuudessa olivat tuolloin kovinkin yleisiä. Tämän vuoksi tällaisen säännön esiintymistä sodan lakien kirjassa voi pitää aivan välttämättömänä. Myös palkansaanti loma-aikana kuulostaa melko

¹⁷² Keen 1965, 154-155.

¹⁷³ Christine de Pizan 1937, 201-202.

modernilta asialta, mutta Christinen opit todistavat, että palkalliset lomat olivat periaatteessa mahdollisia jo myöhäiskeskiajalla.

Oli olemassa myös tapauksia, jolloin palkansaanti sotilaalta evättiin. Näin tapahtui ehdottomasti silloin, kun sotilas rikkoi palvelusta varten tekemänsä sopimuksen. Christine toteaa, että jos vuoden sopimuksen tehnyt ritari halusi häipyä kuninkaan armeijan riveistä vain neljännesvuoden palvelleena, hänelle ei luonnollisesti tarvinnut maksaa palkkaa edes tuosta neljännesvuodesta. Tätä kirjoittaja perustelee sillä, että sotapäällikkö oli alunperin halunnut palkata miehen koko vuodeksi. Mikäli päällikkö olisi palkkaushetkellä tiennyt ritarin poistuvan liian aikaisin, hän ei olisi palkannut tätä ollenkaan. Samalla tavoin palkkansa menetti sotilas, joka omasta syystään hevosen ja haarniskansa kadottaneena ei pystynyt palvelemaan sopimuksen kattavaa aikaa. Tapauksessa, missä sotilaiden palkanantaja kuoli tai hävisi sodan, vuoden sopimuksen tehneiden sotilaiden palveluksia ei aina tarvittukaan koko vuotta. Tällaisessa tilanteessa sotilaat eivät voineet vaatia palkkaa koko vuodelta, vaan ainoastaan siltä ajalta, minkä he olivat palvelleet. Tappiotapauksissa sotilaat palkannut lääninherra oli usein menettänyt maansa, joita sotilaat oli palkattu puolustamaan. Ja kun lääninherralla ei ollut enää maata mitä puolustaa, niin ei sotilaillekaan tarvinnut maksaa.¹⁷⁴

Palkan eväämistä kuvaavat sääntötapaukset ovat melko loogisia ja yksiselitteisiä. Jos sairauden ja lomien kohdalla voitiin löytää yhteys nykyaikaan, ei se ole mahdotonta edellä mainituissakaan tapauksissa, sillä palkan eväämisen säännöt edustavat työnantajan oikeuksia sellaisissa tapauksissa, joissa hänen ostamansa työvoima ei toiminutkaan palkkausehtojen ja ennakkotoiveiden mukaan. Christinen sääntöjä voisi kai luonnehtia myöhäiskeskiaikaisen ammatillisen sotimisen työehtosopimukseksi.

Kuten kaapparikirjojen tapauksessa kävi ilmi, sodassa tapahtuneista asioista vaadittiin usein korvauksia. *Faits d'armes* -teoksessa käsitellään korvausasioita myös yksittäisen sotilaan kannalta. Kuten muissakin tapauksissa Christine ilmaisi asiansa usein esimerkin avulla. Esimerkiksi Lombardiasta Ranskaan palkkaajansa luo matkalla olleet ryöstön kohteeksi

¹⁷⁴ Ibid., 202-203, 216-217.

joutuneet palkkasoturit päällikköineen menettivät ryöstössä kaikki tavaransa. Sodan sääntöjen mukaan palkkasoturit eivät voineet vaatia palkkaajaltaan korvauksia ryöstöstä, mutta itse palkkaan ryöstö ei tietenkään vaikuttanut. Toisessa esimerkissä lääninherra lähetti ritarin sotaakäyvään linnaansa ilman palkkasopimusta. Matkalla ritari ryöstettiin. Vaikka ritarilla ei ollut palkkasopimusta, hän pystyi vaatimaan korvauksia hänet lähettäneeltä lääninherralta tai luonnollisesti hänen ryöstäjiltään, mikäli tämä oli mahdollista. Jos ritari sai korvaukset herraltaan, herra oli puolestaan oikeutettu vaatimaan korvauksia ryöstäjiltä. Kolmannessa Christinen käsittelemässä tapauksessa saksalaisritari tuli Pariisiin ilman hevosta ja haarniskaa. Sotaan mielivä ritari pääsi sotaan Ranskan kuninkaan mukana lainahevosen ja lainahaarniskan turvin. Ritari kuitenkin hävitti hevosen ja haarniskan sodassa, mutta ritarin ei tarvinnut korvata niitä lainaajalle, ellei hän sitten ollut vilppiä käyttäen lavastanut lainatavaroiden katoamisen.¹⁷⁵ Kysymyksessä oli arvokas laina, sillä 1400-luvulle tultaessa täysin aseistetun ritarin varustus oli äärimmäisen kallis, koska aseistuksen lisäksi ritarilla oletettiin yleensä olevan viisi hevosta. Myöhäiskeskiajalla eturivin raskaseiseiksi taistelijaksi kohonneen aseenkantajan (*squire, sergeant à cheval*) varustus oli lähes yhtä arvokas kuin itse ritareilla.¹⁷⁶

Palkkasoturit ja ritari joutuivat kaikki ryöstön kohteeksi, mutta vain ritari pystyi vaatimaan korvauksia, vaikka hänellä ei ollut edes palkkasopimusta. Yksi selitys asialle voisi olla se, että sotilaiden oikeudet korvauksiin muuttuivat ratkaisevasti siitä hetkestä lähtien, kun hän oli saapunut palkkaajansa luo. Toisaalta ritarien ja palkkasoturien sosiaalisen aseman erotkin saattoivat vaikuttaa asiaan, joskaan Christine ei kirjassaan aina ole kovin selvä minkä arvoisesta sotilaasta hän puhuu. Kauempaa ammatinharjoittamiseen matkaava palkkasoturi oli näiden esimerkkien perusteella matkan ajan paljolti omillaan. Haarniskan katoamistapauksessa Christine ei tarkemmin selvitä, milloin kadottaminen laskettiin sodassa sattuvaksi vahingoksi ja milloin sotilaan omaksi syyksi. Esimerkit kertovat myös tuon ajan työpaikkavakuutuksesta ja myös sen puuttumisesta. Christine myötäilee teoksensa tässä osiossa vahvasti Honoré Bouveta, ja niinpä molempien kirjoista löytyy ajankuva pienen maininnan muodossa, kun

¹⁷⁵ Ibid., 206, 213-215.

¹⁷⁶ Nicolle 1995, 169.

he kertovat lombardialaisten palkkasotureiden palkkauksen Ranskaan olleen yleistä heidän aikanaan¹⁷⁷.

Palkka-asia ei kuitenkaan aina ollut yksinkertainen ja ennalta arvattava, kuten voidaan huomata Christinen seuraavista esimerkeistä. Hän kertoo sotaa käyvistä paronista, joka saa avukseen sotaansa ritarin. Paroni ei ole kutsunut ritaria avukseen, vaan ritari tekee sen ihan vain kohteliaisuudesta. Sotatoimien jälkeen herää kysymys, voiko kyseinen ritari vaatia palkkaa. Christinestä vaikuttaa aluksi, ettei ritari tietenkään voi vaatia maksua (varsinkin jos tämä on paronille sukua tai tämän alainen), koska hän osallistui sotaan omasta vapaasta tahdostaan. Christine kuitenkin viittaa kirjansa aiempaan sääntöön sanoen, että lain mukaan kenenkään ei tarvinnut sotia toisten sodissa omin kustannuksin, joten palvelujaan tarjonnut ritari oli tyydytettävä palkalla, lahjoilla tai muilla etuuksilla. Myös toiselta kuninkaalta kohteliaisuudeksi ja vastapalvelukseksi apua saanut kuningas oli velvoitettu maksamaan palkkaa apuun tulleille sotilaille, vaikkei hän olisi tätä apua pyytänytäkään. Ja jottei asia olisi liian yksinkertainen, Christine kertoo lääninherran leskeä auttavasta herrasmiehestä, jolla hän tarkoittaa ritaria¹⁷⁸. Lääninherran valtaa ylläpitävä leski joutuu vääryydellä sotaan, ja säälin liikuttama herrasmies auttaa ylhäistä naista menestyksellisesti pitämään oikeutensa. Christine sanoo, että ritari olisi palkkansa ansainnut, mutta tässä tapauksessa ritari ei voi pyytää palkkiota, koska leski ei ollut kutsunut ritaria avukseen. Sitä paitsi ritari saattoi pitää haluamaansa avunannostaan saamaa suurta kunniaa tarpeeksi suurena palkkiona. Christine kuitenkin mainitsee, että jos rouva oli varakas ja mahtava, hän voisi palkita ritarin, jotta hän saisi helposti apua muulloinkin sitä tarvitessaan.¹⁷⁹

Vapaaehtoiseen avunantoon liittyvät säännöt ja esimerkit ovat osittain ristiriidassa keskenään, eikä Christine juurikaan selitä sääntöjen teoriaa. Paroni joutui maksamaan ritarille palkan, vaikkei ollut apua pyytänytäkään, kun taas leskirouvan ei tarvinnut palkkiota ritarille maksaa, koska hän ei ollut

¹⁷⁷ Bouvet 1949, 144; Christine de Pizan 1937, 215.

¹⁷⁸ Kääntäjä William Caxton käyttää sanaa *gentylman*, joka tässä esimerkissä rinnastuu ritarillisuuteen. Toisinaan Caxtonin 'herrasmies' ja 'ritari' -sanoilla kääntämät termit esiintyvät Christinen tekstissä huomattavasti selkeämmin synonyymeinä.

¹⁷⁹ Christine de Pizan 1937, 206-208.

apua pyytänyt! Paronin tapauksessa hänen olisi ilmeisesti tullut ajaa apuun tullut ritari pois, jos hän ei olisi halunnut maksaa ritarille palkkaa. Sääntö, jonka mukaan toisten sodissa ei tarvinnut sotia omin kustannuksin, ei sinänsä pätenyt lääninherran lesken tapauksessa. Honoré Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksen vastaava esimerkki valaisee kuitenkin tätä pulmaa, sillä Bouvet toteaa, että ritari auttoi ylhäistä rouvaa myötätunnosta, mutta myös oman kunniansa vuoksi. Bouvet'n mukaan ritarillinen kunnia oli itse asiassa ritarin päämotiivi, jonka hän myös saavutti, joten hän oli siis sodan päätyttyä palkkionsa jo saanut.¹⁸⁰ Tässä yksittäistapauksessa lienee siis kyse ritarisuuden aatteista. Ritari kasvatti kunniaansa auttamalla ylhäistä naista oikeutetussa sodassa pitämään maansa ja oikeutensa. Toisin sanoen sotaa kunnian havittelun vuoksi käyvä ei voinut vaatia palkkaa teoistaan. Esimerkkitapaukset viittaavat osaltaan siihen, että tietyt asiat tuli ratkaista tapauskohtaisesti, eikä selviä sääntöjä asioiden suhteen voitu aina määrittää.

Palkkaukseen liittyvissä säännöissä näkyy selkeästi kansanomaistaminen, kun verrataan Giovanni da Legnanon ja Bouvet'n teoksia. Giovannin *Tractatus de bello* -teoksen opit ovat palkkasääntöesimerkkien osalta kovinkin lainopillista tekstiä, joten on ymmärrettävää, että Bouvet on tehnyt säännöistä selvempiä ja kansantajuisempia muuntamalla lakitekstit esimerkkien muotoon. Christinen ja Bouvet'n välillä on tässä kohdin vain kosmeettisia eroja (auttavien sotilaiden lukumäärä, rahayksikkö¹⁸¹, muunnokset Espanjan kuninkaasta Aragonian kuninkaaseen), lukuunottamatta leskeksi jääneen rouvan esimerkkiä. Tässä esimerkissä Bouvet mainitsee ritarin olevan nimenomaan ranskalainen ja että hänellä oli apunaan sotilasjoukko. Bouvet'n tekstistä käy myös selkeämmin ilmi, että auttavan ritarin päällimmäisenä motiivina oli saada kunniaa itselleen. Christine neuvoo varakasta leskeä kuitenkin palkitsemaan ritarin jollain tavalla, mutta Bouvet ei moisesta mainitse. Tässä voisi siis olettaa Christinen laajentaneen Bouvet'n sääntöä. Bouvet'n tekstistä voisi tulkita näkyvän kansallista ritarihengen nostatusta, kun hän sanoo: 'Rouva ei pyydä apua...mutta silti ranskalainen ritari tulee apuun...'.¹⁸²

¹⁸⁰ Bouvet 1949, 143-144.

¹⁸¹ Alkuperäislähteenä käytetyssä *The Book of Fayttes of Armes and of Chyualrye* -teoksessa Christine puhuu shillingeistä Bouvet'n frangien sijaan, joka todennäköisesti johtuu siitä, että kyseessä on englanninkielinen käännös.

¹⁸² Bouvet 1949, 143-144.

4.2. SOTAVANGIT JA LUNNAAT

Myöhäiskeskiaikaisesta sodasta saatu palkkio ei rajoittunut ainoastaan rahaan ja sotasaaliina saatuihin tavaroihin. Sotaan ja sotimisesta saataviin etuuksiin kuuluivat keskiajalla merkittävästi myös sotavangit ja heistä pyydetyt lunnaat. Keski-ikäistä sotaa ja ritariutta tutkineen Matthew Stricklandin mukaan ritarit saivat lunnaista huomattavasti enemmän tuloja kuin muusta irtaimesta sotasaaliista¹⁸³.

Keskiaikaiset lainoppineet määrittelivät sotavangin ja vangitsijan suhteen olevan periaatteessa samanlainen kuin vasallin ja lääninherran suhde. Kyse ei ollut palveluksesta, vaan suhde oli paljolti sopimusluontoinen. Vangittu suostui vangiksi ja säilytti henkensä. Sotavangin ja vangitsijan suhde velvoitti molempia osapuolia feodaalisuhteen tapaan. Teoriassa sotavanki ei ollut orja, vaan pantti hänestä maksettavista lunnaista. Käytännössä sotavankia usein kohdeltiin kuitenkin kuin orjaa.¹⁸⁴

Oikeutetussa sodassa vankien ottaminen oli laillista, ja vangeilla rikastuminen oli aivan normaali osa keskiaikaista sodankäyntiä. Tavallinen sotilas ei kuitenkaan Christine de Pizanin julkituomien sodan lakien mukaan voinut hyötyä vangeista suoranaisesti, sillä sotimisen sääntöjen mukaan vanki kuului vangitsijan herralle. Asia ei ollut täysin selkeä, sillä asiasta oli olemassa monien asiantuntijoiden erilaisia mielipiteitä, ja tätä korostavat sekä Christine että Honoré Bouvet. *L'Arbre des batailles* -teoksen oppeihin nojaten Christinen ohjekirjan lopulliseksi johtopäätökseksi muodostuu jo sotasaalisasiassa mainittu sääntö, että kaikki sodassa saatu saalis vangit mukaan lukien kuuluu ruhtinaalle, joka voi sitten jakaa saaliin niin kuin hän parhaaksi näkee.¹⁸⁵

Christinen sääntö pohjautuu aiemmin käsitellyyn sotasaalissääntöön, sillä myös sotavangit lunnasarvoineen katsottiin sodassa saatavaksi hyödyksi irtaimen omaisuuden, maa-alueiden, kaupunkien ja linnojen lisäksi. Vain Bouvet selventää asiaa syvemmin rinnastamalla sotavangit linnoihin ja

¹⁸³ Strickland 1996, 184.

¹⁸⁴ Keen 1965, 157, 162.

¹⁸⁵ Bouvet 1949, 134-135; Christine de Pizan 1937, 222-223.

linnoitettuihin kaupunkeihin, jotka hänen mukaansa ilman muuta kuuluivat sotilaan palkanneelle herralle¹⁸⁶. Monien lainoppineiden eriäviä mielipiteitä kuvaa hyvin Christinen teoksessa esiintyvä Honoré Bouvet'n repliikkinä esitetty vastaus Christinen vankikysymykseen:

'[Christine,] minusta vaikuttaa siltä, että olet unohtanut sen, mitä olen kertonut sinulle aikaisemmin, joten sanon sen uudestaan, että on olemassa monien opettajien vaihtelevia mielipiteitä, jotka ovat puolesta ja vastaan tässä asiassa. Tästä huolimatta päätelmä on, että kaiken saaliin, kuten olen jo aikaisemmin kertonut, pitäisi kuulua ruhtinaalle...'¹⁸⁷.

Tässä voidaan havaita Christinen todella käsitelleen Bouvet'n tekstiä, sillä näin esitettynä dialogi vaikuttaa hyvin elävältä ja aidolta, jopa viihdyttävältä oppilaan ja opettajan keskustelulta kyseisestä aiheesta.

Vankien hyvä ja oikeudenmukainen kohtelu tulee selvästi esille Christinen ohjekirjan opeissa. Christinen mielestä vanki oli toimitettava arvoasteikossa häntä ylemmän ruhtinaan tuomittavaksi. Tämän periaatteen mukaisesti Christine toteaa, että paroni ei esimerkiksi voinut tuomita vihollisparonia, vaan hänen oli toimitettava kiinni jäänyt paroni oman herransa tuomittavaksi. Jos vasalli otti tuomiovaltaa itselleen, hän aiheutti näin tekemällä vahinkoa omalle herralleen. Itsenäisellä ruhtinaalla sen sijaan oli tuomiovalta hänen sotavankeihinsa. Vankia ei kuitenkaan saanut tappaa, varsinkin jos vanki oli antautumalla jäänyt vangiksi. Christine sanoo, että entisaikojen tapa surmata tai myydä sotavangit orjiksi oli julmaa tyranniaa.¹⁸⁸

Faits d'armes -teoksen säännöt vankien kohtelusta tukevat muidenkin lainoppineiden esille tuomaa käsitystä, jonka mukaan vanki oli lunnaiden pantti eikä suinkaan orja. Christine kammoksuu sotavankien epäinhimillistä kohtelua ja korostaa tätä mainitsemalla epämääräisesti 'entisajat' vankien julman kohtelun aikakautena. Määritelmän Christine on ottanut Bouvet'lta, ja N.A.R. Wright toteaa Bouvet'n määritelmän viittaneen Rooman aikaisiin

¹⁸⁶ Bouvet 1949, 135.

¹⁸⁷ Christine de Pizan 1937, 223.

¹⁸⁸ Ibid., 220-222.

päättää hänestä [vangista] mielensä mukaan, [ja näin asia on] edellä esitettyjen lakien mukaan'.¹⁹²

Asia vankien surmaamisesta on päällisin puolin melko selvä: normaalisti vankia ei saanut surmata. Erikoistapaukset vaikuttivat kuitenkin asiaan, eli vapautuessaan vaaraa aiheuttava vanki oli mahdollista tappaa. Bylesin esille nostama huomio kuitenkin kertoo eroista Bouvet'n ja hänen oppilaansa ajatuksissa sekä lakiepäselvyyksistä tässäkin asiassa. Mainittakoon Giovanni da Legnanon lakiteoksen teksti, jossa vaarallisen vangin surmaaminen on tulkittu alun alkaen seuraavasti: '[vangin] henki tulee säästää vain kun pelkoa rauhan rikkomisesta ei ole, eikä mitenkään muuten'¹⁹³. Giovannin lähtökohta asiaan on tavallaan päinvastainen kuin Bouvet'illa ja Christinellä, sillä *Tractatus de bello* -teoksen lauseesta voisi jopa ymmärtää oletusarvon olevan se, että kaikki vangit olivat ensisijaisesti vaarallisia.

Todellisuuden esimerkki sotavankien surmaamisesta taistelukentällä löytyy Agincourtin taistelusta, joka käytiin vuonna 1415. Englantilaisten voitto oli enää varmistusta vailla, kun vaikutti siltä, että ranskalaiset kävisivät vielä kerran hyökkäykseen. Englannin kuningas Henrik V antoi tuossa tilanteessa määräyksen, että sotavangit oli surmattava, jotta he eivät pystyisi avustamaan hyökkääviä ranskalaisia. Kun hyökkäystä ei tullutkaan, kuningas peruutti surmaamismääräyksen, jota jousimiesten oli ollut vaikea toteuttaa vankien suuresta lukumäärästä johtuen. Pieni osa vangeista oli ehtinyt kuolla, mutta John Keeganin mukaan Henrikin julman määräyksen tavoitteena oli ollut pelottelemalla estää vankien kapinointi hyökkääjien tueksi.¹⁹⁴ Toinen esimerkki vankien surmaamisesta on aivan satavuotisen sodan lopusta, kun 48 englantilaisvankia kapinoi vankilaolojaan vastaan La Fertéssä vuonna 1448. Kapinoivat vangit surmattiin, ja heidän vangitsijansa Etienne du Plessis sai syytteet vankien muilta vangitsijoilta, sillä nämä olivat vankien kuoltua menettäneet mahdolliset lunnasrahat.¹⁹⁵

Keskiaikainen sota ei teoriassa koskenut kaikkia ihmisiä, vaan osa väestöstä kuului periaatteessa sodan kauhujen ulkopuolelle. Kirkon ja ritariuden

¹⁹² Bouvet 1949, 134.

¹⁹³ Giovanni da Legnano 1917, 254.

¹⁹⁴ Keegan 1976, 108-112.

¹⁹⁵ Keen 1965, 160.

aatteessa oli keskiajalla omat määritelmänsä siviiliväestön sotaimmunitteetista, ja näiden määritelmien perustelut poikkesivat paljonkin toisistaan. Papit, munkit, luostariveljet, pyhiinvaeltajat, muut uskonnolliset henkilöt, matkalaiset ja talonpojat kuuluivat erääseen kirkon 1200-luvulla määrittelemään ihmisjoukkoon, jota sotatoimet eivät koskeneet. Naiset, lapset ja vanhukset loistavat poissaolollaan tästä paavi Gregorius IX:n listasta, joskin myös heidät lisättiin virallisesti tuohon joukkoon ennen keskiajan päättymistä. Kirkon kanta siviilien suojaan sodassa määriteltiin kanonisessa laissa, missä taisteluihin osallistumattomien immunitettiin julistettiin heidän lailliseksi oikeudekseen. Ritarikulttuurissa lähtökohta siviilien hyvinvoinnille oli varsin toisenlainen. Ritariaatteen mukaan immunitettiin sodassa oli lahja ritareilta, joiden tuli suojella heikkoja ja viattomia, joihin laskettiin kuuluviksi naiset, lapset, vanhukset, sairaat, papit, munkit ja rauhantahtoiset ihmiset kaikkialla. Ritariaatteen suoma suoja perustui siis ylempiarvoisten hyväntahtoisuudelle, jonka he antoivat alempiarvoisille.¹⁹⁶

Oikeutetun sodan näkökulmia tutkineen James Turner Johnsonin mukaan 1300-luvulla kirkon ja ritariuden aatteet siviilien suojelemisessa kuitenkin sulautuivat yhtenäiseksi opiksi, jonka yhtenä tyypillisimmistä edustajista Johnson mainitsee Honoré Bouvet'n. Bouvet yhdisti samaan listaan kirkon ja ritariaatteen määrittelemät sodalle immuunit ihmisryhmät ja määritteli näiden koskemattomuuden lähtökohdaksi sen, että nämä eivät auttaneet kumpaakaan sotivaa osapuolta, vaan työskentelivät kaikkien puolesta. Johnson korostaa kirkollisen näkökulman ja ritariaatteen yhdistymistä olevan havaittavissa läpi koko Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksen. Johnson toteaa Bouvet'n oppilaasta, Christine de Pizanista, että tämä jatkoi samoilla linjoilla kuin oppi-isänsäkin, mutta asuessaan hoveissa Christine oli lähempänä ritarillisia aatteita ymmärtäviä aatelisia. Näiden kokemustensa perusteella Christine saattoi Johnsonin mukaan lisäillä omaan teokseensa vetoimuksia ritarillisiin hyveisiin, jotka sitten vaikuttaisivat positiivisesti siviiliväestön suojeluun. Johnsonin mukaan kirkon ja ritariaatteen yhdistymisessä oli merkittävää se, että kirkonmiehet ja ritarit muodostivat tärkeän osan yhteiskuntaa ja kulttuuria, sillä he vaikuttivat asioihin sekä aatteellisella että käytännön tasolla.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Johnson 1984, 131-132, 135-136, 138-139.

¹⁹⁷ Ibid., 131, 139-144.

Christine de Pizan esittää sodan lakien tulkinnassaan keitä sai vangita ja keitä ei. Keskiajalla sotiminen oli osa ruhtinaiden politiikkaa, joten sinänsä sota oli ihmisille normaali asia eikä mikään poikkeustila. Rahvaan kuului kuitenkin jäädä varsinaisten sotatoimien ulkopuolelle, ja tätä Christine tähdensi sanomalla, että tavallisen kansan vangitseminen ei ollut sodan lakien mukaista, koska työläisten ja paimenien kaltaisten ihmisten tuli saada olla vapaana, sillä sotiminen ei ollut heidän alansa. Poikkeus säännössä sallittiin kuitenkin silloin, jos rahvas avusti vihollista sodassa. Tuolloin sodan oikeuden mukaan vihollista auttaneilta sai viedä kaiken mikä irtosi. Christinen mukaan ritarien oli kuitenkin oltava tarkkana, ettei hyville tavallisille ihmisille tehty pahaa, sillä he olivat 'kristittyjä eivätkä saraseeneja'.¹⁹⁸

Muun muassa nämä Christinen teoksen opit ovat hyvä esimerkki siitä kuinka sotimisen säännöt kertoivat toisinaan enemmänkin siviiliväestön immunitetista kuin sotilaiden oikeuksista. Honoré Bouvet oli yksi ensimmäisistä siviilien oikeuksien puolestapuhujista. Hänelle siviiliväestön etu oli sama kuin kaikkien yhteinen etu, jota ritariuden tulisi puolustaa.¹⁹⁹ Myös Christinen siviilejä koskevat immunitettisäännöt voi tulkita ritariuden ajatusmaailman uudistuspyrkimykseksi.

A.T.P. Bylesin virheellisen toteamuksen mukaan Christine olisi käyttänyt edeltävän säännön kohdalla *L'Arbre des batailles* -teoksen neljännen osan 47. lukua²⁰⁰, mutta Bouvet'n kirjaa tutkittaessa on selvää, että kyseiset sääntöasiat käydäänkin läpi luvussa 48. Tässä kohdin Christine on sekä muuntanut että lisäillyt kohtia Honoré Bouvet'n tekstiin nähden. Kun Bouvet puhuu Englantiin hyökkäävistä ranskalaisista, Christine yleistää tilanteen vain kahden valtakunnan väliseksi sodaksi. Bouvet ihmettelee säälivään ja ymmärtäväiseen sävyyn, miksi köyhän englantilaisrahvaan pitäisi kärsiä ranskalaisten käsissä kuninkaansa virheistä, mutta Christine puhuu vain yleisesti tavallisesta kansasta. Sen sijaan Bouvet ei mainitse saraseeneja sanallakaan, mutta Christine tehostaa sääntönsä loppua vertaamalla heitä ja kristittyjä.²⁰¹ Kristittyjen ja muslimien vastakkainasettelu oli tuona

¹⁹⁸ Christine de Pizan 1937, 224-225.

¹⁹⁹ Allmand 1988, 156.

²⁰⁰ Byles 1937, 298.

²⁰¹ Bouvet 1949, 153-154; Christine de Pizan 1937, 224-225.

aikakautena luonnollista. Tätä kuvaa hyvin myös Giovanni da Legnano, kun hän selittää käsitteen 'vihollinen' olevan sama kuin mitä kristityt ja saraseenit ovat toisilleen²⁰². Bouvet'n teksti on oletettavasti hänen alkuperäistä tuotostaan, sillä Giovanni da Legnanon teoksesta ei vastaavia sääntöjä löydy.

Christine jatkaa sotavankiasiaa tarkentamalla taisteluihin osallistumattomien immuniteettiasiaa. Hänen mukaansa papit kuuluivat Jumalan palvelijoina sodankäynnin ulkopuolelle. Heidän tehtävänään oli tuoda rauhaa kristittyjen välille, mutta sotaan osallistuvat ja vihollista auttavat papit²⁰³ sai vangita tavallisten sotilaiden tapaan. Keskiajalla pappien sotasuojaa käytettiin joskus kuitenkin sotatoimissa hyväksi, kun munkinkaapuiset sotilaat saattoivat valeasunsa turvin yllättää vihollisensa²⁰⁴. Christine toteaa, että myös mielipuolen vangitseminen oli sodan lakien vastaista. Mielipuolesta ei saanut vaatia lunnaita, vaikka tämä parantuisi sairaudestaan. Hullua ei voitu pitää kenenkään vihollisena, koska hänen järkensä ei pelannut. Mielipuolta ei voitu tuomita sodan lakien mukaan, vaikka hän olisi tappanut sata miestä. Jos mielenvikainen oli kuitenkin vangittu, hänet tuli vapauttaa, jos hän parantui sairaudestaan, sillä vangittaessa mielenvikainen oli ollut hullu, eikä näin ollen kykenevä puolustautumaan. Parantuneen hullun miehen vapauttaminen edellytti Bouvet'n²⁰⁵ ja Christinen mukaan kuitenkin sitä, että tämä palaisi välittömästi omaan maahansa, eikä enää koskaan kävisi sotimaan entistä vangitsijaansa vastaan. Samanlaisista oikeuksista nauttivat myös 'vanhat, harmittomat miehet' ja sokeat. Vanhoja, harmittomia miehiä ei saanut pitää vankilassa, elleivät he sitten olleet auttaneet vihollista esimerkiksi neuvoja antamalla. Sokeankin asema sodassa oli hyvä, kunhan tämä ei osallistunut sotaan millään lailla. Sotaan osallistuvan sokean

²⁰² Giovanni da Legnano 1917, 270.

²⁰³ Frederick H. Russellin mukaan jo varhainen kirkko katsoi sotapalvelun papeille sopimattomaksi, mutta ei vastustanut maallikoiden sotimista. Myös *Faits d'armes* -teoksessa pappien sotiminen muutoin kuin itsepuolustukseksi tuomitaan. Jos pappi osallistui puolustussotaan, hänen tuli puolustaa sitä kaupunkia, linnaa tai kartanoa, missä hän eli. Hänen tuli olla muurilla tai ikkunassa puolustamassa itseään aseinaan kivet tai sauva, missä ei ollut metallipiikkiä. Christine mainitsee myös "toisen lähteen", jonka mukaan pappi saisi käyttää mitä tahansa asetta, ja hyökätä itsepuolustukseksi, koska se oli usein välttämätöntä hänen henkensä pitimiksi. (Christine de Pizan 1937, 281-284; Russell 1977, 296.)

²⁰⁴ Korpiola 1998, 24.

²⁰⁵ Bouvet 1949, 183.

rangaistuksen kuului olla suuri, ja näkökyvyttömästä sai vaatia lunnaita, mikäli hän oli ennen sokeutumistaan ollut sotilas, tai muuten antanut neuvoja viholliselle.²⁰⁶

Näissäkin Christinen (Bouvet'n alkuperäisiin ajatuksiin pohjaavissa) säännöissä voi huomata, kuinka sodan säännöt kertoivat paljolti tavallisten ihmisten oikeuksista. Niistä näkyy myös kirjoittajien inhimilliset ajatukset, joita he pyrkivät sisällyttämään sodankäynnin lakeihin. Christinenkin julkituomissa säännöissä näkyy ajattelu, jota voisi helposti pitää modernina ajatteluna. Esimerkiksi mielenvikaista koskevat säännöt tuovat mieleen nykyaikaisen oikeudenkäynnin, missä epäilty määrätään mielentilatutkimuksiin, joissa hänen todetaan tehneen tekonsa täyttä ymmärrystä vailla. Vihollista auttavat vanhukset ja sokeat Christine laskee kuuluvan sotavangeiksi otettavien joukkoon. Tällaisen sokean ansaitseman rangaistuksen suuruuden korostaminen johtunee siitä, että yleisesti sokeiden kai oletettiin olevan harmittomia, mutta nämä kyseiset olivatkin käyttäneet yleistä oletusta hyväkseen ja olivat siten valheellisia ja vaarallisia.

Lunnaiden vaatiminen liittyi olennaisesti sotavankien ottamiseen. Christine de Pizanin mukaan lunnaat oli sallittu sodan oikeuksissa. Hopeaa, kultaa tai muita liikuteltavia tavaroita voitiin vaatia vangista lainmukaisesti, kunhan summa ei ollut kohtuuton. Christine katsoo Bouvet'hen nojautuen kohtuuttomiksi lunnaat, joiden maksaminen suistaa vangin vaimon ja lapset köyhyyteen. Maurice Hugh Keenin mukaan perinteisenä käytäntönä ritarien keskuudessa oli määrätä lunnassummaksi vangitun ritarin kartanon vuoden tuottoa vastaava summa²⁰⁷. Christinen mukaan vankia oli kohdeltava hyvin ja vangin henki oli säilytettävä. Vangitsija oli 'julma kristitty tyranni, jopa pahempi kuin juutalainen', mikäli hän laittoi vankinsa huonoihin oloihin ja kidutti tätä saadakseen enemmän lunnaita. Lapsesta ei saanut vaatia lunnaita, vaikka lapsi olisi ollut rikaskin. Lapset katsottiin viattomiksi, ja kun he eivät voineet avustaa vihollista sodassa, ei heistä voitu lunnaitakaan vaatia. Christine toteaa, että suuri häpeä koitui myös naisten, vanhusten ja 'kyvyttömien' vangitsijalle. Bouvet valittelee, ettei lakia kohtuullisista lunnaista heidän aikanaan kunnolla noudatettu eikä kunnioitettu, vaan sotilaat päin vastoin vaativat äärimmäisiä lunnassummia, jotka kohdistuivat

²⁰⁶ Christine de Pizan 1937, 229-233, 235.

²⁰⁷ Keen 1965, 158.

hyvin usein köyhään, maata viljelevään työväkeen. Christine de Pizan puolestaan ilmaisee huolensa siitä, kuinka Ranskan valtakunnassa naisten kohtelu muun muassa linnoitusten valloitusten yhteydessä on ollut häpeällistä, sillä asemastaan huolimatta naisia on vangittu ja heistä on vaadittu lunnaita.²⁰⁸

Vaikka asiaa ei suoraan sanota, Christinen tekstistä voi tulkita, että lunnaina ei voinut vaatia maita eikä linnoja, eli ei mitään kiinteää omaisuutta, vaikka Matthew Stricklandin mukaan esimerkiksi 1100-luvulla Länsi-Euroopassa vangituilta feodaaliherroilta kiristettiin heidän linnojaan lunnaiksi²⁰⁹. Christinen juutalaisvastainen lausahdus on vain yksi vastaavista hänen kirjassansa. Sinänsä Christinen uskonnollisesti suvaitsemattomat lausahdukset vaikuttavat ristiriitaisilta hänen yleensä niin inhimillisiin ajatuksiinsa verrattuna, mutta aikakauteensa nähden tämänkaltaiset toteamukset ovat ymmärrettäviä. Keskiajallahan juutalaisia oli jo vuosisatojen ajan pidetty paholaisen lapsina ja kristinuskon vihollisina, jotka uskomusten mukaan surmasivat kristittyjen lapsia, nauttivat näiden verta ja myivät myrkytettyjä ruokatarvikkeita²¹⁰. Äärimmäisen ahneuden vertaaminen juutalaisiin sopii myöskin keskiajan kristilliseen syntipukkimaaiseen juutalaiskuvaan. Juutalaismaininta kuvaa tuota aikaa, kuten myös Bouvet'n ja Christinen huolestuneisuus rahvaan ja naisten vangitsemisesta ja lunnaskohtelusta. Kirjoittajaurallaan Christine kirjoitti paljon naisten asemasta ja ongelmista myöhäiskeskiajalla, ja edellä esitetty esimerkki kuvaa Christineä rohkeana sukupuolensa oikeuksien puolestapuhujana, kun hän lisää kyseisen kohdan miehille suunnattuun sotaohjekirjaan. Christinen voisi kuvitella esimerkillään pyrkivän vaikuttamaan sotilaiden ritarilliseen kunniantuntoon, jotta nämä kohtelisivat naisia sodassa inhimillisemmin. Mainittakoon, että Christinen Bouvet'lta saamia lunnasoppeja ei löydy Giovanni da Legnanon *Tractatus de bello* -teoksesta.

Kuten A.T.P. Byleskin on todennut, Christine ei pelkästään kopioinut Honoré Bouvet'n teoksen sääntöjä, vaan hänet voi nähdä Bouvet'n tekstin muokkaajana. Tämä näkyy muun muassa *Faits d'armes* -teoksen lunnassäännöissä, sillä sen lisäksi, että Christine on muuntanut sanamuotoja ja editoinut tekstiä, hän on jälleen tehnyt omia lisäyksiään

²⁰⁸ Bouvet 1949, 152-153, 184-185; Christine de Pizan 1937, 223-224, 232-233.

²⁰⁹ Strickland 1996, 198.

²¹⁰ Haikala 1994, 147-148.

kyseisiin sääntöihin lähinnä aikalaiseen miljööseen liittyvillä esimerkeillä. Viittaus juutalaisiin on Christinen lisäys, kuten myös naisten kohtelusta kertova vuodatus, mutta kolmas mielenkiintoinen viittaus on hänen syntymämaahansa liittyvä huomautuksensa. Christine sanoo, että lunnaiden tulisi olla kohtuulliset ja kertoo, että Italiassa on hieno tapa, jonka mukaan vangiksi jäänyt sotilas menetti yleisesti vain hevosensa ja haarniskansa, eikä koko elantoaan²¹¹.

Maurice Hugh Keenin mukaan vankia sitoi vangitsijaansa vasallimainen vala, jonka hän oli vannonut useimmiten kirjallisesti. Vangitsemisen jälkeen alkoi pitkä lunnaiden keräämisprosessi, jonka aikana vanki saattoi vapautua väliaikaisesti kerätäkseen lunnassummansa. Tästä väliaikaisesta vapautumisestakin tehtiin yleensä kirjallinen sopimus, jottei vanki voinut väittää vapautuneensa. Itse asiassa vangin vala vangitsijalleen oli periaatteessa niin sitova, että vaikka vangin liittolaiset vapauttaisivat tämän, ei hän juridisesti olisi kuitenkaan vapaa vangitsijastaan. Vanki vapautui valastaan vasta, kun lunnaat oli maksettu ja ennen kaikkea kun vankivalan vannomisesta kertovat dokumentit oli annettu hänelle. Lunnasvaatimukset olivat usein äärimmäisen suuria, joten maksuvaikeudet olivat arkipäivää. Lunnaiden vaatija saattoi tehostaa maksun perintää vaatimalla vangilta ja tämän lunnaiden takaajilta oikeutta lain edessä tai käymällä kostotoimiin näiden alueilla, mutta kaikista tehokkain keino oli valansa pettäneen vangin ja tämän takaajien häpeään saattaminen. Julkinen häpäiseminen kunniaa loukkaavin ja mustamaalaavin piirroksin sai varsinkin takaajat kunnian menettämisen pelossa varmistamaan lunnaiden maksun velkojalle.²¹²

Jos vangitsemiseen ja lunnaiden vaatimiseen liittyi paljon sääntöjä, niin myös sotavangin pakenemisesta oli olemassa omat ohjeensa *Faits d'armes* -teoksessa. Christine sanoo, että sodan lakien mukaan vanki ei saanut karata, jos hän oli vannonut valan vangitsijalleen luvaten pysyä vankilassa. Toisaalta pakon edessä tehty lupaus oli periaatteessa kyseenalainen. Mutta vanki sai karata, jos kohtelu vankilassa oli huonoa, julmaa sekä epäinhimillistä, ja saattoi vangin elämän ja terveyden vaakalaudalle. Mahdottomien lunnassummien vaatiminen, kiduttaminen ja vangin näännyttäminen olivat julmia tekoja. Tällaisissa tapauksissa sotavangin ei

²¹¹ Christine de Pizan 1937, 224.

²¹² Keen 1965, 167, 169-174.

tarvinnut pitää lupaustaan, vaan hän saattoi tilaisuuden tullen paeta. Christine korostaa, että vangitsija oli velvollinen pitämään (kristittyä) vankia inhimillisissä oloissa, eikä pitää häntä kuin 'petona tai pahempana kuin juutalainen tai saraseeni'.²¹³

Faits d'armes -teoksensa kolmannen osan lopuksi Christine antaa sotavankeuteen, lunnaisiin ja valan pitämiseen liittyvän esimerkin, missä ritari tai sotilas on jäänyt sotavangiksi, ja hänet uhataan tappaa, koska lunnaita ei ala kuulua. Vanki lähetetään itse omaan maahansa keräämään lunnaita, sillä hän lupaa tulla tietyssä ajassa takaisin lunnaiden kanssa tai ilman. Kotimaassaan mies ei kuitenkaan saa rahoja kasaan ja ryhtyykin miettimään, pitäisikö hänen palata vankilaan, missä häntä odottaa varma kuolema. Ja jos vanki ei palannut, hän rikkoi valansa. Christine de Pizanin mukaan kristityn oli parempi pitää valansa ja kuolla, kuin rikkoa Jumalan nimeen annettu vala. Tätä hän tehostaa toteamalla, että muinaiset roomalaiset aateliset mielummin alistuivat kuolemaan, kuin rikkoivat valansa. Toisaalta Christine korostaa sitä, että mikäli valan pitäminen johti pahuuteen ja syntiin, niin silloin vangin oli valittava kahdesta pahasta pienempi. Tuolloin vangin oli laillista rikkoa vangitsijalleen antamansa vala ja jäädä palaamatta varmaan kuolemaan. Lopuksi Christine muistuttaa ylenmääräisten lunnaiden vaatimisen olevan väärin, mutta hän kuitenkin tähdentää yleisesti lunnaiden mahdollisimman nopean maksamisen tärkeyttä.²¹⁴

Valan vannominen korostuu Christine de Pizanin vankisäännöissä, joten vaikka feodaalisysteemi ja siihen liittyvä sotapalvelus olivat 1400-luvun alussa jo murenemassa, feodaalisuuteen tiiviisti liittyvä uskollisuudenvalan vannominen näyttäisi kukoistavan ainakin Christinen säännöissä. Christinen aiempiin ajatuksiin verrattuna oli luonnollista, että inhimillinen kohtelu meni hänen mielestänsä vannottujen valojen edelle. Säännöistä voi huomata, kuinka paljon vala merkitsi vangille, sillä kun esimerkin mukaisesti vanki pääsi väliaikaiseen vapauteen, hän ei ollut aikeissa käyttää tilaisuutta pakenemiseen, koska se olisi merkinnyt valan rikkomista ja häpeään joutumista. Christine pohjusti nämäkin sääntönsä ja esimerkkinsä Honoré Bouvet'n alkuperäisiin ajatuksiin. Bouvet'hen nähden Christine on jälleen

²¹³ Christine de Pizan 1937, 236-237.

²¹⁴ Ibid., 239-240.

lisännyt omaan teokseensa vääräuskoisiin kohdistuvia viittauksia ja herjauksia.

Christinen maininta roomalaisiin liittyy mahdollisesti ritariuteen, jonka katsottiin myöhäiskeskiajalla olevan alkujaan antiikin Rooman instituutio.²¹⁵ Christine on käyttänyt Vegetiuksen *De re militari* -teosta *Faits d'armes* -kirjansa sodankäyntiohjeita laatiessaan, joten on ymmärrettävää, että mainintoja roomalaisiin löytyy esimerkkien muodossa myös sotimisen sääntöjä käsittelevästä osiosta varsinkin, jos kirjoittaja itse sattui uskomaan ritariuden saaneen alkunsa Roomasta.

Vaikka sodan laeissa vankien oikeuksia tuotiin julki, sotilaat olivat hyvin usein varsin väkivaltaisia vangittuja kohtaan saadakseen kohtuuttomat lunnasvaatimuksensa läpi. Maurice Hugh Keenin mukaan sotavankeja ja lunnaita käsittelevät sodan lait kertovatkin paljon keskiaikaisten lakien kansainvälisyyden rajoittuneisuudesta, sillä kyseiset lait toimivat kuten feodaaliset yksityiset ja henkilökohtaiset suhdesopimukset. Vanki ei ollut sidottu viholliseen yleisesti, vaan vain ja ainoastaan hänet vanginneeseen herraansa.²¹⁶

Keenin toteamus pätee myös Christine de Pizanin sotimisen käsikirjaan, joskin Christine pyrkii säännöissään paljolti tasapainottelemaan vannotun valan ja vankien inhimillisen kohtelun välillä. Tässä Christinen käytännössä voisi havaita merkkejä James Turner Johnsonin esittämästä myöhäiskeskiaikaisesta kirkollisten ja ritarillisten aatteiden yhdistymisestä. Tämän pohjalta Christinen korostama inhimillinen kohtelu juontaisi juurensa kirkon ajamasta 'immuneetti on laillinen oikeus' -ajattelusta, kun taas feodaalinen vannotun valan pitäminen olisi perua perinteisestä ritariaatteesta, jossa kunniallisuus korostui. Lisää vastaavia Johnsonin esittämään asiaan liittyviä huomioita voi havaita Christinen jatkaessa koskemattomuuden sääntöjen läpikäymistä.

²¹⁵ Keen 1965, 241.

²¹⁶ Ibid., 181, 185.

4.3. ERITYISRYHMIEN ETUUDET JA TURVAKIRJA

Edellä on jo esitelty sääntöjä, jotka käsittelevät tiettyjen ihmisryhmien immuniteettia sodassa. Rahvaan, lasten, naisten, kyvyttömiä ja papiston lisäksi Christine de Pizan erittelee muutamia erityisryhmiä, joita varten oli olemassa erityisiä sodan sääntöjä.

Christinen mukaan esimerkiksi ulkomaalaisilla opiskelijoilla, näiden sukulaisilla ja ulkomaalaisilla lähettiläillä oli tietynlaisia etuuksia sota-aikana. Christine käyttää esimerkkinä Cambridgestä Pariisiin yliopistoon sota-aikana opintoja suorittamaan saapuvaa oppinutta. Oppinut sai tulla rauhassa vihollismaahan, mikäli hän ei tullut 'vakoilemaan tai muuta pahaa tekemään'. Sama koski oppineen palvelusväkeä. Myös oppineen isällä oli oikeus tulla katsomaan sairastavaa poikaansa tai esimerkiksi tuomaan tälle välttämättömyystarvikkeita kuten rahaa tai kirjoja. Tämä oli mahdollista, sillä isän ja äidin oikeus eli luonnon oikeus oli aina sodan oikeutta suurempi. Honoré Bouvet toteaa lainoppineiden olevan tätä mieltä, 'vaikkakin käytännössä sotilaat ovat ehkäpä päinvastaista mieltä'²¹⁷. Niin yliopistossa opiskeleva kuin tämän isäkin olivat koskemattomia kaapparikirjoihin nähden. Tähän koskemattomuuteen Christine sisällyttää myös papiston ja pyhiinvaeltajat. Suuria vapauksia oli Christinen mukaan myös lähettiläillä ja legaateilla. Sodan sääntöjen mukaan heillä oli oikeus pitää tavaransa ja vapautensa minne he menivätkin, eikä heitä saanut pidättää. Muukalaisasukkaiden osalta Christine toteaa, että kuninkaan tuli kohdella pitkään maassa asunutta veroja maksanutta ulkomaalaista kuin alamaistaan ja kansalaistaan.²¹⁸

Omanlaisensa immuniteetin sotatoimia vastaan antoi myös turvakirja (*safe-conduct*). Christine de Pizan mainitsi lukijalleen ohimennen turvakirjan olevan keino 'tulla ja mennä sotaa käyvässä maissa'²¹⁹. Turvakirja -käsite oli aikalaisille todennäköisesti itsestäänselvyys, mutta nykylukija tarvitsee hieman enemmän valaistusta asiaan. Turvakirja oli kulkulupa ja tavallaan kuin henkilökohtainen aselepo, joka takasi turvakirjan omistajan koskemattomuuden sodassa. Maurice Hugh Keenin mukaan kirjallisia turvakirjoja oli kahdenlaisia. *Saufconduit de grace* oli näistä kahdesta

²¹⁷ Bouvet 1949, 181.

²¹⁸ Christine de Pizan 1937, 226-228, 234, 256-257.

²¹⁹ Ibid., 243.

vaikutusvaltaisempi, sillä sen saattoi antaa vain ruhtinas. Tämä turvakirja suojasi omistajaansa sodalta, syytteeltä ja pidätykseltä, ja kaikki ruhtinaan vasallit ja alamaiset olivat sidottuja kunnioittamaan sitä. Toinen turvakirja, *saufconduit de guerre* suojasi omistajaansa sodalta, ja sen pystyi myöntämään lähes kuka tahansa sotapäällikkö. Tämä sotaturvakirja velvoitti kaikkia turvakirjan antajan alaisia noudattamaan asiakirjaa, mutta esimerkiksi toisen sotapäällikön miesten ei tämänkaltaisesta turvakirjasta tarvinnut välittää. Turvakirjassa määriteltiin sen kantaja, hänen joukkoonsa kuuluvat, heidän tavaransa, aseistuksensa ja mahdollinen kulkureitti.²²⁰

Keenin mukaan pyhiinvaeltajat ja lähettäjä eivät olleet automaattisesti immuuneja sodalle, vaan nämä tarvitsivat turvakirjan suojakseen.²²¹ Tämä on ristiriidassa Christinen sääntöjen kanssa sikäli, ettei hän erikseen maininnut näiden ryhmien tarvitsevan turvakirjaa. *Faits d'armes*-teoksessa näitä ryhmiä käsittelevät säännöt ovat aivan eri kohdassa kuin säännöt turvakirjasta, mutta se ei sinänsä todista mitään, sillä toisiinsa liittyvät säännöt saattoivat Christinen kirjassa muulloinkin sijaita kaukana toisistaan. Tämän oli periytynyt *Faits d'armes* -teokseen Honoré Bouvet'ltä, jonka kirjassa on havaittavissa samanlainen ilmiö.

Turvakirjaa koskevia sodan sääntöjä Christine käsittelee tuttuun tyyliinsä lähes kokonaan esimerkein. Esimerkkien takaa löytyvät kuitenkin sääntöjen perustat. Christine ilmaisee, että turvakirjan saajan tuli olla varovainen ja lukea huolellisesti asiakirjaan kirjattu teksti, sillä pienikin virhetulkinnan mahdollisuus turvakirjan sanamuodossa saattoi olla kohtalokasta. Christine kertoo tähän liittyen huolimattomasta ritarista, joka oli jäädä rauhanneuvottelujen jälkeen vihollisensa vangiksi, sillä tämän vihollisparonin mukaan hänen antamansa turvakirja salli matkan neuvottelupaikalle, mutta ei enää paluumatkaa. Christine kuitenkin korostaa, että turvakirjaa ei saanut käyttää väärin, sillä sanamuodoilla leikkittely oli petkuttamista. Honoré Bouvet sanoo, että turvakirjan henki ja luonne tulisi ottaa huomioon sen sanamuotoa tulkittaessa, mutta hän epäilee 'sotilaiden kenties toteuttavan toisenlaista käytäntöä'²²². Christine sanoo, ettei turvakirjan omaava myöskään saanut ottaa joukkoonsa mukaan henkilöä, joka oli arvoasteikossa turvakirjan saajaa korkeampi. Näin ollen esimerkiksi englantilaisritari ei voinut ottaa

²²⁰ Keen 1965, 197-199, 207.

²²¹ Ibid., 196.

²²² Bouvet 1949, 161.

turvakirjan suojaamaan joukkoonsa paronia, kun hän matkusti Ranskassa vihollisalueiden läpi. Turvakirjan myöntämisestä Christine toteaa vielä, että sotapäällikön antaman turvakirjan avulla kirjan saaja oli turvassa vain päällikön alaisilta sotilailta. Muihin sotapäälliköillä ei ollut auktoriteettia.²²³

Nämä säännöt tukevat Keenin esittämiä myöhäiskeskiaikaisia turvakirjalakeja. Christine käyttää pelkkää turvakirja -nimitystä, eikä erittele sen eri lajeja, vaikka hän käsittelee sekä *saufconduit de grace* -turvakirjaa että *saufconduit de guerre* -turvakirjaa. Jälleen kerran Honoré Bouvet huomauttaa toisenlaisen sotilaskäytännön olemassaolon mahdollisuudesta.

Vääräuskoisille myönnetyt turvakirjat saivat Christinen teoksessa aivan oman kohtelunsa. Keski-ikäiseen tapaan Bouvet'illa oli vakaa käsitys, että saraseenit olivat yleisesti ottaen kaikkien kristittyjen vihollisia. Kristityn tuli kunnioittaa saraseenille annettua turvakirjaa, vain jos se oli kristittyjen etujen mukaista. Tästä Bouvet mainitsee esimerkkinä saraseenin, joka tuli maahan neuvottelemaan vankinaan pitämänsä kristityn kuninkaan veljen lunnaista. Toinen esimerkki koski saraseenia, joka tuli sopimaan saraseenien kastamisesta kristityiksi. Christine muistuttaa kuitenkin, että sotilas oli ennen kaikkea 'velvollinen ensiksi tottelemaan Jumalaansa, ja vasta sitten lääninherraansa'.²²⁴

Christinen asenne muslimeja kohtaa on jyrkkä, ja sävy pysyy samantyyllisenä kuin aikaisemmissakin viittauksissa saraseeneihin ja juutalaisiin. Huomattavana voisi pitää sitä seikkaa, että niinkin paljon kunniallisuutta korostavassa asiassa kuin turvakirjoissa Christine kääntää katsomuksensa turvakirjan noudattamisen vastaiseksi. Toisaalta kirkollinen ja ritarillinen traditio eivät kumpikaan itsessään sisällyttäneet vääräuskoisia taisteluihin osallistumattomien piiriin. Tämä on ymmärrettävää, jos perusoletuksena pidettiin sitä, että saraseenit olivat kristittyjen vihollisia. Kristittyjen edun vaaliminen näytti olleen ainoa syy muslimille annetun turvakirjan hyväksymiseen, eikä Christinen inhimillisyydestä ole tässä säännössä tietoakaan.

²²³ Christine de Pizan 1937, 243-247.

²²⁴ Bouvet 1949, 191-192; Christine de Pizan 1937, 249-250.

Yleisesti ottaen Christine ihmettelee kuinka turvakirjoihin voidaan luottaa 'näinä viheliäisinä aikoina'. Hän sanoo, että ennen muinoin turvakirjoja kunnioitettiin, mutta dialogissa Bouvet'n suulla hän toteaa omasta ajastaan hieman katkeraan sävyyn, että 'petollisuutta ja kavalia tekoja kutsutaan nykyisin oveluudeksi'. Christinen mukaan miehet eivät häpeilleet valheita, eivätkä lupauksen ja valojen rikkomista kristittyjen keskuudessa, vaan tekivät sitä 'jopa enemmän kuin juutalaiset'.²²⁵

Christinen tilitys on mitä todennäköisimmin hänen oma lisäyksensä turvakirjaa käsitteleviin sääntöihin, sillä A.T.P. Bylesin mukaan tämä osuus ei perustu laisinkaan Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teokseen²²⁶. Christinen vuodatusta voisi pitää viittauksena epäritarillisiin juonien käytön yleiseen hyväksymiseen myöhäiskeskiajalla. Christine ei selvästikään pitänyt tätä asiaa hyväksyttävänä, ja kenties siksi hän on täydentänyt *Taistelujen puun* oppeja tämän kaltaisilla varoituksilla. Christinen esimerkeistä ja asenteesta käy ilmi, että turvakirjat olivat ongelmallisia ja niiden antama suoja ei näyttänyt olleen kovinkaan hyvä. Christine on teoksessaan toisinaan viitannut Rooman valtakunnan aikaisiin käytäntöihin, ja näiden perusteella hänen edellä esitetty mainintansa turvakirjojen muinaisesta kunnioittamisesta voisi myös olla viittaus Rooman aikoihin. Jos asia olisi näin, Christinen voisi ymmärtää tällä tavoin yrittäneen herättää lukijoissaan 'muinaista roomalaista ritarihenkeä', jotta turvakirjoja voitaisiin käyttää tarkoituksenmukaisesti ja turvallisesti.

Christine de Pizan epäili turvakirjojen luotettavuutta, ja eräs kuuluisa esimerkki 1400-luvulta kertoo juuri samasta ongelmasta. Prahan yliopistossa vaikuttanut Jan Hus puhui kristinuskon puhtaamman tulkinnan puolesta ja vaati kirkkoa luopumaan omaisuudestaan. Paavin kirkko oli luonnollisesti huolissaan moisista ajatuksista, ja Hus kutsuttiin Konstanzin kirkolliskokouksen eteen vuonna 1415. Hus saapuikin paikalle keisari Sigismundilta saamansa turvakirja suojanaan. Tästäkin huolimatta Jan Hus julistettiin kerettiläiseksi, ja hänet poltettiin roviolla.²²⁷ Edes korkeimman mahdollisen maallisen valtiaan antama turvakirja ei suojellut Husia. H.G. Koenigsbergerin mukaan jo kolme paavia suuren skisman päätteeksi erottanut kirkolliskokous oli tarpeeksi voimakas taivuttelemaan keisarin

²²⁵ Christine de Pizan 1937, 247-248.

²²⁶ Byles 1937, 298.

²²⁷ Koenigsberger 1987, 332.

rikkomaan sanansa kerettiläiselle²²⁸. Tutkijoiden keskuudessa on myös toisenlaisiakin tulkintoja tapahtumista, joiden mukaan Hus olisi vangittu ennen keisarin saapumista Konstanziin, eikä Sigismundilla ollut valtaa kirkolliskokouksen päätöksiin. Niin tai näin turvakirja ei näyttänyt olleen nimensä veroinen.

Saiko sodassa muuten sitten käyttää oveluutta ja juonia? Oveluuden ja juonikkuuden käytössä, kuten muussakin sodankäynnissä oikeanlainen sotiminen oli jälleen kerran avainasia. Christine ilmaisee, että oveluutta ja juonia sai käyttää, mutta petollisuutta ja metkuja ei. Christine ei tarkemmin kerro juonen ja metkun eroa, mutta petturuudeksi hän tuomitsee teon, missä sotilas sopii yksityistapaamisen vihollisensa kanssa, mutta käyttääkin tapaamista hyväkseen tappaen vihollisensa. Väijytykset olivat sallittuja, ja tätä Christine perustelee sillä, että olihan Jeesus Kristuskin neuvonut Joosuaa sotajuonia käyttämällä väijyttämään vihollisensa. Kaikki juonet, jotka eivät rikkoneet sovittuja sopimuksia ja lakeja olivat sallittuja. Honoré Bouvet tarkentaa juonen määritelmää sanomalla, että vihollisen sai väijyttää paikalla, missä näillä oli tapana käydä virkistäytymässä. Toisessa esimerkissä Bouvet sanoo, että oli laillista saattaa vihollinen juonien avulla huonompaan asemaan taistelukentällä esimerkiksi siten, että aurinko paistoi suoraan näiden silmiin. Giovanni da Legnano puolustaa juonien käyttöä sillä, että salaisuuksien pitäminen viholliselta ja niiden hyväksikäyttö olivat sallittua, sillä Raamatunkaan salaisuudet eivät aina auenneet ihmisille.²²⁹

Christinen viittaus Joosuaan, Mooseksen jälkeiseen Israelin johtajaan, on virheellinen, sillä se ei suinkaan ollut Jeesus, joka neuvoi Joosuaa. Kyseisessä Vanhan testamentin Joosuan kirjan esimerkissä Jumala neuvoi Joosuaa sijoittamaan miehiä väijyksiin Ainin kaupunkia valloittaessaan²³⁰. Bouvet'n *L'Arbre des batailles* -teoksessa kyseinen viittaus on oikein. Virheitä sattui siis oppineellekin. On mielenkiintoista, ettei edes *Faits d'armes* -teoksen kääntäjä William Caxton ole korjannut Christine de Pizanin tekemää virhettä. Lisäksi on muistettava, että teoksensa alussa Christine de Pizan puhui Jumalan neuvonneen Jeesusta väijyttämällä voittamaan vihollisensa. Kenties tuossa esimerkissä on tapahtunut erehdys Jeesuksen

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Bouvet 1949, 154-155; Christine de Pizan 1937, 213-214
Giovanni da Legnano 1917, 271.

²³⁰ Raamattu, Joos 8:2.

ja Joosuan kesken, ja uusi sekaannus on sitten sattunut juoniin liittyvän säännön yhteydessä.

Tiettyjä erityisryhmiä ja turvakirjaa koskeneet säännöt liittyvät tiiviisti sotavankisääntöihin, sillä vapauden (ja hengen) menettämisen estämisestä immunitetissa oli ennen kaikkea kysymys. Toissijaisesti koskemattomuus liittyi omaisuuden suojeluun, jota Christine käsitteli ryöstämissääntöjen yhteydessä. James Turner Johnsonin ajatuksiin verrattuna Christinen turvakirja-asiassa vaikuttavat enemmänkin ritariaatteet kuin kirkon linjaukset. Sen sijaan esimerkiksi oppinutta ja hänen vanhempiaan käsitellessä Christinen inhimillisyys ja luonnon oikeus korostuvat laillisina oikeuksina immunitettia määriteltäessä.

Keskiajalla ei uskottu, että kristittyjen välisen sodan tulisi olla totaalista. Periaatteessa tavallinen kansa katsottiin sodan ulkopuolelle kuuluvaksi, sillä rahvaan hyvinvoinnin uskottiin olevan ensisijaista yhteisön kannalta. Tavallisen työväestön immunitetti pysyi yleensä vain teoriana, sillä siviilit kokivat useimmiten paljon epäinhimillisempiä kärsimyksiä kuin itse sotilaat. Tästä selkeimpänä esimerkkinä ovat ranskalaiset talonpojat ja heidän kärsimyksensä satavuotisen sodan aikana. Pahiten tavallista väestöä kohtelivat palkkasoturien vapaakomppaniat. Siviilejä suojelevia sodan lakeja ei juurikaan sovellettu käytäntöön satavuotisen sodan aikana. Vasta Ranskan kuningas Kaarle VII ja konnetaabeli de Richemont yrittivät saada sotapäälliköitä oikeuden eteen sodan aikaisista rikoksistaan.²³¹

5. OIKEANLAISTA SOTIMISTA YHTEISEN EDUN PUOLESTA

Christine de Pizanin *Le livre des faits d'armes et de chevalerie* -teoksen myöhäiskeskiaikaiset sodan säännöt ovat sekä moraalisia rajoituksia että lainopillisia säädöksiä siitä, mitä sodassa sai tehdä ja mitä ei. Christine de Pizanin teoksen antama kuva sotimisen ajatusmaailmasta on teoreettinen ja ideaalinen. Christinen voi katsoa pyrkineen vaikuttamaan sotimisen käytäntöön, mutta vähäistä vaikutusta tapahtui myös toiseen suuntaan, eli reaali maailman käytännöt vaikuttivat myös joihinkin hänen sääntöihinsä,

²³¹ Keen 1965, 189-192.

kuten kaapparikirja-asiaan, jota Christine käsittelee siitäkin huolimatta, että hän tuomitsee niiden käytön. Christine de Pizanin sodan säännöt pohjautuvat suurelta osalta muiden kirjoittajien ajatuksiin, ja vaikka Christinen teos on jäänyt tämän vuoksi paljolti pimentoon, hänen voi kuitenkin katsoa esityksellään lisänneen oman ripauksensa sodan lakien määrittämiseen. Lisäksi Honoré Bouvet ja Christine de Pizan pyrkivät esittämillään säännöillä saamaan aikaan muutosta ritarillisessa ja sotilaallisessa ajattelutavassa.

Yhteisötason säännöissä itsenäisen ruhtinaan rooli ja asema korostuvat varsin selvästi. Voisi jopa todeta, että Christinen sääntöjen mukaan itsenäinen ruhtinas muodostaa yhteisötason, sillä lähes kaikki makrotason sodan lait muotoutuvat itsenäisen ruhtinaan auktoriteetin kautta. Christinen määrittelemillä itsenäisillä ruhtinailla oli oikeus sodankäyntiin, sillä vain näiden keisarien, kuninkaiden, herttuoiden ja muiden pääasiallista tuomiovaltaa alueillaan ylläpitävien ruhtinaiden nimissä ja oikeuksilla käyty sota oli oikeutettua. Tähän liittyen voi sanoa, että Christinen mukaan sota ja oikeutettu sota ovat erottamattomia. Tätä näkemystään hän lujittaa sotimaan oikeutetun itsenäisen ruhtinaan määrittelemisen lisäksi määrittelemällä oikeutetun sodan syyt. Oikeanlaiset sodan syyt rajoittivat sodankäyntiä, ja periaatteessa niiden tarkoituksena on voinut olla sodasta johtuvien kärsimyksien vähentäminen, sillä näiden sääntöjen mukaan milloin tahansa ja kuka tahansa ei voinut käydä sotimaan. Christinelle oikeutettu sota on yhteisen edun puolustamista.

Vaikka ruhtinasjohtoisuus korostuu Christine de Pizanin sotimisen säännöissä, on kuitenkin huomioitava, kuinka feodaaliset piirteet näkyvät yhä myöhäiskeskiaikaisten sodan lakien ajatusmaailmassa. Feodaalisuus ilmenee lääninherran ja vasallin sekä perinteikkään 'taisteluparin', paavin ja keisarin suhteita koskevissa säännöissä. Vaikka vasallin uskollisuudenvala oli tärkeä asia, Christine asettaa ruhtinaan ja valtakunnan edun etusijalle, mikäli vasallin herran ja kuninkaan väliset etuudet joutuisivat törmäyskurssille. Ranska oli sääntöjen laatimisen aikaan sisäisesti melko hajanainen, joten on ymmärrettävää, että Christinen säännöt ovat kuin mainospuhe vahvan kuningasvallan puolesta. Raha ja sodankäynnin kaupallisuus toivat osaltaan muutoksia sotimisen feodaalikäytäntöihin, ja sotimisen säännöt kuvaavat myös tuota muutosta. Sotaan liittyvistä sopimuksista puhuessaan Christine tuo esille muun muassa aselevon

luotettavuuden ja kaapparikirjojen laillisuuden, joissa näkyvät vahvasti käytännön ja teorian eroavaisuudet.

Yksilötason säännöissä korostuvat kaupalliset intressit sodankäynnissä. Rahapalkkauksen voimakas kasvu ja palkkasotureiden yleistymisen näkyvät Christine de Pizanin sodan säännöissä, sillä niissä keskitytään paljolti sotilaan palkan ja muiden etuisuuksien määrittämiseen. Toisaalta mikrotason säännöt kertovat paljolti myös siitä, mitä sotilaat eivät saaneet tehdä, eli ryöstelyn vastustaminen ja siviilien oikeudet näkyvät selvästi Christinen ajattelussa. Tämä seikka on yhteydessä Christinen Bouvet'ltä perimään ritariuden uudistuksen ajatukseen, missä ruhtinasjohtoisessa oikeutetussa sodassa hyvin palkatut, kurinalaiset ja ruhtinaalle lojaalit sotilaat eivät ryhtyneet ryöstelemään, jolloin siviilien kärsimykset ja sodan aiheuttamat tuhot jäivät vähäisemmiksi. Palkka-asiassakin ruhtinaan rooli painottuu, sillä Christine katsoo, että nimenomaan ruhtinas pystyy rajoittamaan sodan kauhujia maksamalla sotilailleen riittävää palkkaa.

Sotasaalis oli tärkeä kannustin sotilaille, joten Christine de Pizan ei voi sivuuttaa tätä seikkaa säännöissään. Sotasaaliin ottamisen ja ryöstämisen ero oli käytännössä erittäin epäselvä, mutta Christine yrittää määritellä tähän liittyviä sääntöjä. Hänen mukaansa oikeutetussa sodassa sotasaaliin ottaminen on laillista. Christine vastustaa vankasti ryöstelyä, ja sotasaaliskysymyksessä hän on mahdollisesti pyrkinyt vain tuhojen minimoimiseen, sillä sotasaalis oli liian juurtunut asia muutettavaksi. Sodasta saatavaan hyötyyn kuuluivat myös lunnaat. Vaikka lunnaat olivat jo vanha 'keksintö' sodassa, niiden asema vahvistui sodan kaupallistuessa myöhäiskeskiajalle tultaessa. Toisaalta feodaaliset piirteet vaikuttivat vahvasti vangin ja vangitsijan suhteissa, kun Christine määrittelee sääntöjä vangin valasta ja hyvistä vankilaolosuhteista.

Christine de Pizanin säännöistä henkii usein esiin vaatimus ihmisten inhimillisestä kohtelusta. Mutta minkä vuoksi kirjoittaja oli kärsivien puolella ja toi kirjassa esiin huolestuneisuuttaan? Toki voidaan sanoa, että hän oli ottanut kärsiviä suojelevat sääntönsä Honoré Bouvet'ltä ja Christine itse oli joutunut kohtaamaan elämässään varsin traagisia kokemuksia. Asiaa lienee kuitenkin syytä pohtia hieman pintaa syvemältä. Tähän liittyvät useat ajankuvat, joissa Christine ilmaisee huolensa Ranskan tilanteesta ja sen sosiaalisista ongelmista ryöstelevine ja tappavine sotilaineen. Nämä

esimerkit kuvaavat kirjan toisaalta patrioottista toisaalta kaikkien siviilien hyvää kohtelua korostavaa henkeä. Christine sanoo, että siviilien hyvinvointi ja ihmisten hyvä kohtelu ovat yhteisen hyvän ja sodan kaikkien osapuolien edun mukaista. Asiallisen kohtelun vaatiminen kohdistuu siviilien lisäksi tietysti myös sotavankeihin, joiden olot eivät laeista huolimatta olleet kovinkaan hyvät. Kristillisen Christinen inhimillisuus ei kuitenkaan ole aivan särötöntä, sillä muun muassa turvakirjojen yhteydessä hänen asenteensa juutalaisia ja saraseeneja kohtaan on kaikkea muuta kuin inhimillinen. Tästäkin huolimatta Christine de Pizanin sotilasta voi kuvata ruhtinaan kurinalaisena sotakoneena ja siviilin suojelijana.

Christine de Pizanin sotimisen sääntöjä kokonaisuudessaan voi kuvata Alexandre Dumas'n muskettisotureiden motolla 'yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta'. Tätä voi perustella sillä, että vain itsenäisellä ruhtinaalla (yksi) on oikeus sotia ja hän edustaa koko valtakuntaa. Moton loppuosa selittyy sillä, että Christinen sääntöjen mukaan sotilaiden (kaikki) tulee palvella vain itsenäistä ruhtinasta tämän sodissa. Tällöin lauseesta jää kuitenkin puuttumaan teoksen tärkeä sanoma yhteisen hyvän puolustamisesta, joka näkyy taustalla lähes kaikissa Christinen säännöissä. Vahva kuningasvalta eheytti repaleista maata ja nostatti sodassa tarvittavaa yhtenäisydentunnetta ja isänmaallisuutta. Oikeutettu sota oli mahdollista vain itsenäisen ruhtinaan auktoriteetilla, joten kaaosmainen yksityinen sotiminen oli laitonta. Itsenäinen ruhtinas muodosti hyvin organisoidulla sotataloudellaan hyväpalkkaisen armeijan, jonka sotilaat eivät ryöstelleet ja jotka kohtelivat sotavankeja ja siviilejä inhimillisesti ja kunniallisesti sekä kunnioittivat muun muassa tehtyjä aselepo- ja turvakirjasopimuksia. Kaikki nämä seikat puolsivat yhteisen hyvän kukoistamista. Niinpä *Faits d'armes* -teoksen sanomaa kuvaavan muskettisotureiden moton voisikin muuntaa muotoon 'yksi kaikkien ja loputkin kaikkien puolesta', sillä Christine de Pizanin sodan sääntöjen mukaan niin itsenäisen ruhtinaan (yksi) kuin sotilaidenkin (loputkin) tulee ajaa yhteisen hyvän (kaikkien) asiaa. Tämän ajatuskuvion Christine on perinyt Honoré Bouvet'ltä, ja kyseinen yhteisen edun puolustaminen kuuluu heidän niin sanottuun 'ritarireformiinsa'.

Inhimillisyyden ja yhteisen hyvän vaatimisesta huolimatta Christine de Pizan ei ollut pasifisti. Hän ei tuomitse sotaa, vaan esittää ainoastaan sotaa sääteleviä lakeja, joista hänen huolenaiheensa kuvastuvat. Christinen säännöt ovat oikeutetun sodan sääntöjä, mutta niiden voi olettaa päteneen

myös ei-oikeutetuissa sodissa, sillä väärästä syystäkin käydyssä sodassa säännöt rajoittivat tuhoja. Rooman aikoina johtavien tahojen tehtävänä oli määrittää sodan oikeutus, mutta Christine ulottaa sodan oikeutuksen pohtimisen mikrotasolle aina yksittäiseen sotilaaseen asti, jonka tuli miettiä oman sotaan osallistumisensa oikeutusta.

Christine de Pizanin säännöissä näkyy roomalainen ajattelu, jonka mukaan yksilön tahdon alistaminen isänmaan edun alaisuuteen oli tärkeää. Keskiaikainen feodaalirakenne oli väistymässä uusien ajatusten tieltä, ja myös *Faits d'armes* -teoksesta ilmenevän *patria* -ajatuksen voi katsoa liittyvän uudella ajalla Euroopassa muotoutuvaan valtiorakenteeseen. Isänmaan edun ajattelemisen näkyy Christinen patrioottisissa lisäyksissä ja tyyliä, mutta patrioottisuus on havaittavissa myös säännöissä, jotka hän on ottanut mukaan teokseensa. Sisäisesti hajanainen Ranska tarvitsi Christinen näkemyksen mukaan vahvan ruhtinaan johtajakseen, jolloin koko valtakunta, isänmaa vahvistuisi ja hyötyisi. Ranskan sekava sisäinen tilanne haittasi sotaa ulkoista vihollista, Englantia, vastaan, ja myös tämän ongelman ratkaisuun Christinen patrioottiset ajatukset tähtäsivät. Christine de Pizan uskoi vahvan kuningasvallan ja *patria* puolustavien kurinalaisten sotilaiden olevan ratkaisu, jonka myötä myös siviilien kärsimykset vähenisivät.

Christine puoltaa vahvasti vanhasta feodaalilaitoksesta poikkeavaa itsenäisen ruhtinaan yksinoikeutta sotimiseen. Yleisesti ottaen Christine tukee ajatusta totaalisen sodan rajoittamisesta. On mahdollista, että Bouvet ja Christine uskoivat, että sodankäyntioikeutta rajoittamalla yksityinen, kontrolloimaton sodankäynti saataisiin loppumaan ja ritariaattia uudistamalla sotilaat saataisiin ruhtinaan johdolla kuriin. Saman ajatuskuvion mukaan hyvästä rahapalkasta ja selkeistä säännöistä muodostuvat kuri ja kontrolli vähentäisivät sodan julmuuksia, mutta toisivat myös helpotusta armeijan tehottomuuteen, joka oli 1400-luvun vaihteen Ranskassa suuri ongelma.

Vaikka Christine de Pizan ei ole säännöissään kokonaisuudessaan kovinkaan alkuperäinen, häntä ei kuitenkaan voi sanoa pelkäksi kopioijaksi. *Le livre des faits d'armes et de chevalerie* -teoksesta löytyy osia, jotka ovat Christinen alkuperäistä tuotantoa. Tärkeimpänä näistä voidaan pitää sodan oikeutusta ja itsenäisen ruhtinaan määritelmää käsittelevät säännöt, joissa Christinen näkökulma on selkeästi keskiaikainen ja aikakauden yleisen linjan

mukainen. Huomattavaa on, kuinka Christine laajentaa itsenäisen ruhtinaan käsitystä siten, että sen piiriin kuuluvat myös voimakkaat vasallit kuten Ranskan herttuat. Vaikka Christine antaa mahtaville herttuaille sotimisoikeuden, hän on kuitenkin ensisijaisesti kuningasjohtoisen Ranskan kannattaja. Nämä Christinen sodan oikeutuksen säännöt tuntuvat varsin välttämättömiltä ajateltaessa teoksen loppuosan sääntöjä, sillä oikeutettu sota ja itsenäinen ruhtinas liittyvät muihin sääntöihin oleellisesti. Vaikka Bouvet'n teoksessa on omanlaisensa pohjustus sotimisen säännöille, voisi kuitenkin sanoa, että ilman Christinen teoksen alkuosan alkuperäisiä sääntöjä *Faits d'armesin* loppuosan sotimisen säännöillä ei olisi kunnollista perustaa.

Christine de Pizan käyttää teoksessaan useita *Taistelujen puun* oksia, mutta tapa jolla hän niitä käyttää, muodostaa Christinen omanlaisen tyylin. Monissa kohdin hän muokkaa, muuntaa, täydentää ja kommentoi Bouvet'n esittämiä sääntöjä. Toisinaan Christine yleistää Bouvet'n tarkasti määrittelemät esimerkkihenkilöt, jolloin sääntöjä oli kenties helpompi tulkita käytännössä. Eroja näkyy myös esimerkinasettelussa, sillä pienilläkin muutoksilla säännön merkitys saattaa muuttua suuntaan tai toiseen. Christine on lisännyt tekstiinsä patrioottisia vivahteita, jotka saattoivat olla peräisin sekä kirjoittajan isänmaallisuudesta että Ranskan kehnosta sotamenestyksestä satavuotisessa sodassa. Joskus Christine päätyy yllättäen eri ratkaisuun kuin oppi-isänsä, jolloin hänen omat mielipiteensä näkyvät selkeämmin. Tyyliiltään Christine on Bouvet'hen verrattuna joskus monisanaisempi, mutta toisinaan hän karsii Bouvet'n tekstistä ylimääräiset osat pois, jolloin jäljelle jää vain säännön runko. Honoré Bouvet'n päälähde Giovanni da Legnano oli oikeusoppinut, mikä näkyy selkeästi hänen sekä kansantajuisesti kirjoittaneiden Bouvet'n ja Christinen tekstejä vertailtaessa. Tyylin lisäksi ero näkyy muun muassa kaapparikirjojen tapauksessa, missä Giovanni da Legnano puoltaa ensisijaisesti oikeuden toteutumista, kun Christine sen sijaan on huolissaan kaapparikirjoista aiheutuvasta vääryydestä syyttömille.

Tutkimusaiheen jatkon kannalta olisi ensisijaista pystyä tutustumaan Christine de Pizanin muuhunkin tuotantoon, etenkin *Le livre de la paix* ja *Le livre du corps de policie* -teoksiin. Näihin ja Christinen muihin kirjoihin tutustumalla voisi kenties päästä pureutumaan Christinen henkilöhaamoon, ja sitä kautta enemmän ymmärtää Christinen ajattelua. Christinen teoksiin

tutustuminen tulisi tapahtua alkuperäiskielellä, jolloin mahdolliset käännöksessä tapahtuneet muutokset tulisivat esiin. Jatkotutkimuksessa täytyisi myös huomioida ne Honoré Bouvet'n teoksen osat, jotka Christine de Pizan jätti pois omasta kirjastaan. Ajatus uudenaikaisesta ritarista kuuluu olennaisesti Christinen sotimisen käsikirjan sanomaan, joten tutkimuksen laajentamisessa täytyisi suuntautua myös Christinen Vegetiukselta ja muilta antiikin auktoreilta saamiin sotaoppeihin, joissa korostetaan kurinalaisia ja voittoisia 'antiikin Rooman ritariarmeijoita'.

LÄHTEET**Painetut alkuperäislähteet**

- Bouvet 1949** Bouvet (Bonet), Honoré. *The Tree of Battles* (*L'Arbre des batailles* 1387). Translated by G.W. Coopland. Liverpool 1949.
- Caxton 1937** Caxton, William. (*Caxton's epilogue*) teoksessa Christine de Pizan: *The Book of Fayttes of Armes and of Chyualrye* (1490). Early English Text Society, Original series 189. London 1937.
- Christine de Pizan 1937** Christine de Pizan. *The Book of Fayttes of Armes and of Chyualrye* (*Le livre des faits d'armes et de chevalerie* 1408/9). Early English Text Society, Original series 189. Translated by William Caxton (1490). Edited by A.T.P. Byles. London 1937.
- Giovanni da Legnano 1917** Giovanni da Legnano. *Tractatus de bello, de represalliis et de duello* (1360). Translated by James Leslie Brierly. Edited by Thomas Erskine Holland. Oxford 1917.
- Llull 1926** Llull, Ramon. *The Book of the Ordre of Chyualry* (*Le libre del orde de cauayleria* 1275-6). Early English Text Society, Original series 168. Translated by William Caxton. Edited by Alfred T.P. Byles. London 1926.
- Martorell 1987** Martorell, Joanot, de Galba, Marti Joan. *Tirant valkoinen* (*Tirant lo blanc* 1490). Suomentanut Paavo Lehtonen. DDR 1987.
- Raamattu** *Pyhä Raamattu*. Mikkeli 1992.
- Vegetius 1993** Vegetius Renatus, Publius Flavius. *Epitome of Military Science* (*De re militari* 300-luku jKr.). Translated by N.P. Milner. Liverpool 1993.

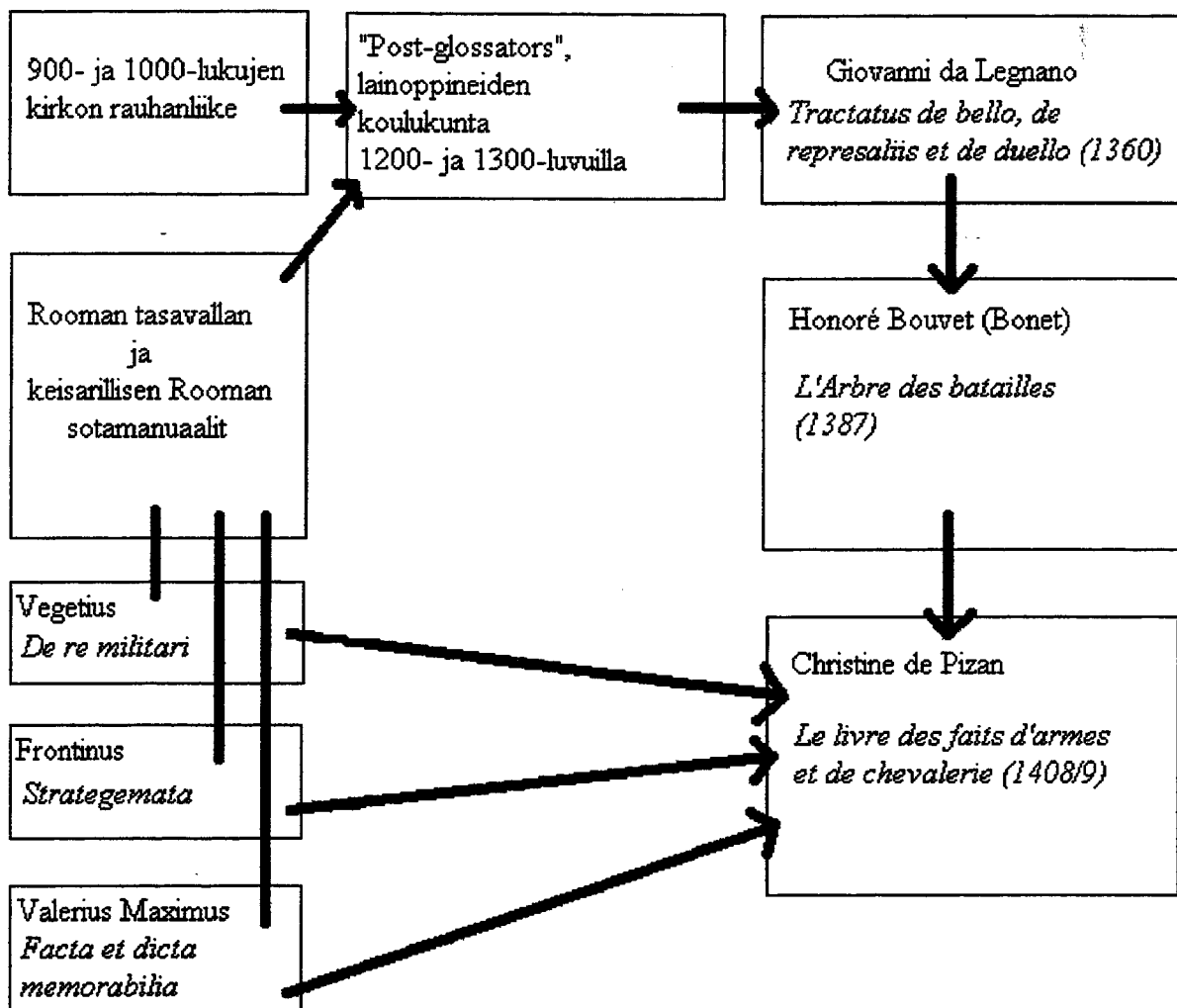
Tutkimuskirjallisuus

- Allmand 1988** Allmand, Christopher. *The Hundred Years War. England and France at War c. 1300- c. 1450*. Cambridge 1988.
- Barber 1980** Barber, Richard. *Reign of Chivalry*. London 1980.

- Barber 1995** Barber, Richard. *The Knight and Chivalry*. Revised edition. Suffolk 1995.
- Barnie 1974** Barnie, John. *War in Medieval Society. Social Values and the Hundred Years War 1337-99*. London 1974.
- Brucker 1983** Brucker, Gene. *Florence* teoksessa *Dictionary of Middle Ages, Volume V*. Edited by Joseph R. Strayer. New York 1983.
- Byles 1937** Byles, A.T.P. *Introduction* teoksessa Christine de Pisan: *The Book of Fayttes of Armes and of Chyualrye*. Early English Text Society, Original series 189. London 1937.
- Cardini 1997** Cardini, Franco. *The Warrior and the Knight* teoksessa *The Medieval World*. Edited by Jacques Le Goff. Translated by Lydia G. Cochrane. London 1997.
- Coopland 1949** Coopland, G.W. *Introduction* teoksessa Honoré Bonet: *The Tree of Battles*. Liverpool 1949.
- Duby 1980** Duby, Georges. *The Three Orders. Feudal Society Imagined*. Translated by Arthur Goldhammer. Chicago 1980.
- Dyer 1993** Dyer, Christopher. *Standards of living in the later Middle Ages. Social change in England c. 1200-1520*. Cambridge 1993.
- Haikala 1994** Haikala, Sisko. *Saatanan salaliitosta Siionin viisaitten pöytäkirjoihin - eurooppalaisen ihmisen irrationaalisuudesta* teoksessa *Eurooppalainen ihminen. Todellisuutta, ihanteita, pelkoja*. Toimittanut Anssi Halmesvirta. Jyväskylä 1994.
- Hannula 1931** Hannula, J.O. *Sotataidon historia*, osa II. Helsinki 1931
- Hewitt 1966** Hewitt, Herbert J. *The Organization of War under Edward III: 1338-1362*. Manchester 1966.
- Holland 1917** Holland, Thomas Erskine. *Introduction* teoksessa Giovanni da Legnano: *Tractatus de bello, de represaliis et de duello*. Oxford 1917.
- Howard 1976** Howard, Michael. *War in European History*. London 1976.
- Huot 1983** Huot, Sylvia. *Christine de Pizan* teoksessa *Dictionary of the Middle Ages*, volume III. Edited by Joseph R. Strayer. New York, 1983.

- Johnson 1984** Johnson, James Turner. *Just War Tradition and the Restraint of War. A Moral and Historical Inquiry*. Princeton, 1984.
- Kaeuper 1988** Kaeuper, Richard W. *War, Justice and Public Order. England and France in the Later Middle Ages*. Oxford 1988.
- Karasjärvi 2000** Karasjärvi, Tero, Malkki, Janne, Marjomaa, Risto. *Sota teoksessa Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa*. Toimittaneet R. Marjomaa, J. Nurmiainen ja H. Weiss. Tampere 2000.
- Keegan 1976** Keegan, John. *The Face of Battle*. London 1976.
- Keen 1965** Keen, Maurice Hugh. *The Laws of War in the Late Middle Ages*. London 1965.
- Keen 1976** Keen, Maurice Hugh. *Chivalry, Nobility and the Men-at-Arms* teoksessa *War, Literature and Politics in the Late Middle Ages*. Edited by C.T. Allmand. Liverpool 1976.
- Keen 1996** Keen, Maurice. *Nobles, Knights and Men-at-Arms in the Middle Ages*. London 1996.
- Klapisch-Zuber 1997** Klapisch-Zuber, Christiane. *Women and the Family* teoksessa *The Medieval World*. Edited by Jacques Le Goff. Translated by Lydia G. Cochrane. London 1997.
- Koenigsberger 1987** Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400-1500*. Hong Kong 1987.
- Kokkonen 2000** Kokkonen, Ossi, Nurmiainen, Jouko, Weiss, Holger. *Taudit* teoksessa *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa*. Toimittaneet R. Marjomaa, J. Nurmiainen ja H. Weiss. Tampere 2000.
- Korpiola 1998** Korpiola, Mia. *Varsijousesta kuumennettuun tykinkuulaan. Aseet, asekiellot ja oikeutettu sota*. Sotilasasiamieslehti 6-7/1998.
- Malkki 1997** Malkki, Janne. *Ritarit - ratsusotilaista sääntökunnaksi* teoksessa *Feodalismi*. Tampere 1997.
- McLeod 1976** McLeod, Enid. *The Order of the Rose: the Life and Ideas of Christine de Pizan*. London 1976.
- Milner 1993** Milner, N.P. *Introduction* teoksessa Publius Flavius Vegetius Renatus: *Epitome of Military Science*. Liverpool 1993.

- Newark 1988** Newark, Timothy. *Medieval Warfare*. London 1988.
- Nicolle 1995** Nicolle, David. *Medieval Warfare Source Book, Volume 1: Warfare in Western Christendom*. London 1995.
- Nurmiainen 1997** Nurmiainen, Jouko. *Feodaalinen vallankumous Länsi-Francian historiassa* teoksessa *Feodalismi*. Tampere 1997.
- Russell 1977** Russell, Frederick H. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge 1977.
- Setälä 1996** Setälä, Päivi. *Keskiajan nainen*. Keuruu 1996.
- Sherman 1995** Sherman, Claire Richter. *Imaging Aristotle. Verbal and Visual Representation in Fourteenth-Century France*. Los Angeles 1995.
- Strickland 1996** Strickland, Matthew. *War and Chivalry. The Conduct and Perception of War in England and Normandy 1066-1217*. Cambridge 1996.
- Tiainen 1994** Tiainen, Jorma. *Homo europaeus: uuden eurooppalaisen ihmisen synty ja kehitys varhais- ja sydänkeskiajalla* teoksessa *Eurooppalainen ihminen. Todellisuutta, ihanteita, pelkoja*. Toimittanut Anssi Halmesvirta. Jyväskylä 1994.
- Willard 1984 I** Willard, Charity Cannon. *Christine de Pizan. Her Life and Works*. New York 1984.
- Willard 1984 II** Willard, Charity Cannon. *The Franco-Italian Professional Writer: Christine de Pizan* teoksessa *Medieval Women Writers*. Edited by Katharina M. Wilson. Athens, U.S.A. 1984.
- Wright 1976** Wright, N.A.R. *The Tree of Battles of Honoré Bouvet and the Laws of War* teoksessa *War, Literature and Politics in the Late Middle Ages*. Edited by C.T. Allmand. Liverpool 1976.

LIITE 1

Christine de Pizanin ritariuden tulkinnan "reitti"

LIITE 2

Kuvitus eräästä *Faits d'armesin* käsikirjoituksesta, joka kuvaa Christinen kirjan kohtaa, missä tämä pyytää voimia Minervalta, "aseiden ja ritariuden jumalattarelta", pystyäkseen kirjoittamaan itselleen hieman oudosta aiheesta (Christine de Pizan 137, 7-8, kansilehti).

Faits d'armes -teoksen erään käsikirjoituksen kuvitus, missä kuvataan Honoré Bouvet'n ilmestymistä Christinelle unessa (Christine de Pizan 1397, välilehti).

Ainsy que Je ten
doye entrer en
ceste m' partie
de ce liure mon
entendement
auant que lasse de la pesanteur
de la matiere ou labour des pre
cedens liures, adont souspuse
de sommeil, en mon lit couché
me apparut en dormant par son
blanche vne creature sicomme

en la forme d'un tresloznel
homme d'abit, de chiere et de
maintien d'un prest inten
tion saige et autouise. Juge
qui me dist ainsy. Chiere a
mie xpine de la quelle on fait
ou on pousse la labour nulle bea
te ne cesse de croistre de lude po
la quelle chose, et en contemplan
on de l'amour que tu as aux
choses que l'ecrit par demonstrier

Bibliothèque Royale, Brussels, MS. 9009-11

Christine de Pizan and Honoré Bonet

(*Les Faits d'Armes*, Part III, Chapter I)